

การทอผ้าไหมที่บ้านกาด อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ :

ประวัติและพัฒนาการตั้งแต่ พ.ศ.2453-2524

ผู้วิจัย

นางนฤมล ศรีกิจการ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ 2536

การทอผ้าไหมที่บ้านภาค อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติและพัฒนาการตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2524

บทคัดย่อ

งานวิจัย เรื่องนี้ เป็นการศึกษาประวัติและพัฒนาการของการทอผ้าไหมที่บ้านภาคในสันกำแพง ตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2524 ภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองในช่วงเวลานั้น

วิธีการศึกษา ใช้ข้อมูลจากทั้ง เอกสารและการสัมภาษณ์ ผลของการศึกษาพบว่า การทอผ้าไหม มีลักษณะ เป็นการค้าตั้งแต่เริ่มต้นที่มีทุนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการจ้างทอขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2453-2454 และมีการพัฒนากระบวนการผลิต รูปแบบ สีและลวดลาย โดยมีตลาดเป็นตัวกำหนดที่สำคัญภายใต้การเติบโตของ เศรษฐกิจสู่ระบบทุนนิยม และนโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งสนับสนุนการลงทุนทางอุตสาหกรรม และส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งเห็นได้ชัดนับตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้นมา จนถึงแผนพัฒนา เศรษฐกิจแห่งชาติฉบับต่าง ๆ นโยบายนี้ได้รับการตอบสนองอย่างดีจากผู้นำในท้องถิ่น พัฒนาการที่สำคัญ ของการทอผ้าไหมอาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วงคือ พ.ศ. 2453-2478 และ พ.ศ. 2478-2524 ช่วง พ.ศ. 2453-2478 นั้น เป็นการทอผ้าไหมโดยจ้างคนทอตามบ้าน มีการแบ่งงานกันทำเป็นแผนก ผู้จ้างจัดหาไหมดิบพร้อมออกแบบสี ลวดลายและจัดจำหน่าย แรงงานที่รับจ้างในการทอผ้าไหมมาจากสตรีชาวบ้าน ภาคเกษตรกรรมที่บ้านภาคและบริเวณใกล้เคียง ค่าแรงขึ้นอยู่กับฝีมือ ตลาดสำคัญนอกจาก เชียงใหม่และ จังหวัดใกล้เคียงแล้วยังมีพม่า เมื่อเส้นทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มาถึงเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2464 กรุงเทพฯ จึงเริ่มเป็นตลาดที่สำคัญเรื่อยมา รูปแบบของผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่เป็นผ้าชิ้นและผ้าโสร่ง มีทั้งสีพื้น ปั่นไก (ผ้าทางกระรอก) ลายขวางและลายตาหมากรุก ลวดลายที่ทอเกิดจากเส้นยืน การฟอกและย้อมสีใช้วัสดุ ธรรมชาติและทอด้วยกึ่งพื้นเมือง ทำให้มีเอกลักษณ์คือสีสวยแบบธรรมชาติ เส้นไหมนุ่ม หากทอด้วยผู้ชำนาญ แล้วผ้าไหมจะ เนื้อแน่นละเอียด ริมเรียบสวยกว่าที่กระตุก ส่วนช่วง พ.ศ. 2478-2524 นั้น การขยายตัวของตลาดส่งผลให้การทอผ้าไหมเริ่มเป็นการผลิตแบบคราวละมาก ๆ (mass production) เมื่อ พ.ศ. 2478 ตระกูลชินวัตรนำที่กระตุกมาใช้เพื่อให้ผลิตได้มากและผ้าที่ทอได้มาตรฐานใกล้เคียงกัน โดยได้รับความสนับสนุนจากทางราชการ การจ้างทอเปลี่ยนจากบ้านเป็นทอในโรงงาน ค่าแรงคิดตามจำนวน ที่ทอได้ ต่อมาการฟอกย้อมใช้สารเคมีและสีวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตามการจ้างทอผ้าด้วยกึ่งพื้นเมืองตาม บ้านยังดำรงอยู่ต่อมาจนถึงหลัง พ.ศ. 2517 จึงค่อย ๆ หมดไปพร้อมกับลวดลายพื้นเมืองแบบเดิม รูปแบบ

สีและลวดลายของผ้าไหมได้ปรับเปลี่ยนตามสมัยนิยม โดยมีแนวโน้มตอบสนองการแต่งกายแบบตะวันตก และชุดไทยแบบพระราชนิยม ซึ่งส่วนกลางเป็นผู้นำนับตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ 10 พ.ศ.2484 ของจอมพล ป.พิบูลสงคราม เกี่ยวกับการแต่งกายของคนไทย ผ้าไหมที่ผลิตในช่วง พ.ศ.2478-2524 ที่สำคัญคือ ผ้าตัดเสื้อ เนคไท เสื้อผ้าสำเร็จรูป และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่ทำจากผ้าไหม ส่วนผ้าชิ้นมีการปรับเปลี่ยนสี และลวดลาย แต่ผ้าโสร่งหมดไป ตลาดที่ขยายตัวทั้งในไทยและต่างประเทศ ทำให้การผลิตด้านต่าง ๆ ได้รับการพัฒนาเรื่อยมาจนมีการปรับปรุง โรงงานให้ทันสมัยยิ่งขึ้นใน พ.ศ.2524

Silk Weaving at Ban Kard, San Kampaeng District, Chiang Mai
province : History and Development from 1910-1981

Abstract

The objectives of this research are to study history and development of silk weaving at Ban kard, San Kampaeng District from 1910-1981. The focus will be on silk weaving and its social, economical, and political aspects.

Methods of study were reading documents and conducting direct interviews. First of all, the study shows that silk weaving became commercialized between 1910-1911. This was the time when capital investment first started as well as the birth of hired-weaving. In the meantime, there were developments in production processes, patterns, colors, and designs which all were determined by market demands. The market growth also depended on capitalism, economy, and national development policy which promoted both industrial investment and tourism. This growth could be seen clearly when Field Marshal Pibul Songkhram was in power and when there were various national economic and social development plans from different governments after this era. Local authorities also submitted to these national policies.

Important developments in silk weaving can be divided into two periods: 1911-1935 and 1935-1981. The first development was to hire weavers in villages. There were divided responsibilities among villagers. The hirer provided raw yarn as well as designated colors, patterns, and sold the products. Those who wove were women who were also agriculturalists in Ban Kard and surrounded areas. Wages depended on how skillful those weavers were. Important markets were Chiang Mai and surrounding provinces as well as Burma. In 1921, when trains from Bangkok to Chiang Mai were introduced, Bangkok became the important market. The lines of products were Pa Sin,

Sarongs in solid colors, stripes, and checked designs. Some of these silk weavings were woven by using a twisted two color yarn in the weft. Bleaching and dying used natural colors and weavers wove with traditional looms. This resulted in beautiful natural colors and soft silk. If this is woven by a skillful weaver, the silk will be tight and the edge is more beautiful than that woven by commercial loom with flying shuttle. In the second period 1935-1981, the expanding market resulted in the mass production of silk weaving. In 1935, the Shinawatra family brought in commercial loom with flying shuttle so that weavers could produce more of the same quality products. The family was supported by the government. Thus, the form of home-weaving had changed into factory weaving. Weavers were paid by the amount woven each day. Later on, the bleaching process introduced chemical dyes. However, during this time, hired-weavers in villages were still used until after 1974 when they gradually disappeared along with old local patterns on silk. Patterns, colors, and designs of silk had changed after 1974 to suit present fashion. These were influenced by people's way of dressing becoming westernized and to fit with new royal-design costumes. The central part of the country was the leader of the new style of dressing from 1941 when Field Marshal Pibul introduced a new way of Thai people attire. Materials from silk weaving produced from 1943-1981 were used in making shirts, neckties, ready-made cloth, and various accessories. Pa Sin designs and colors changed whereas Sarongs disappeared from the market. The expanding market, both domestic and overseas, caused production processes to change and be more modernized by 1981.

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	ก
1) การทอผ้าในอำเภอสันกำแพงก่อน พ.ศ.2453 : พิจารณาจากบริษัท การค้าสิ่งทอของเชียงใหม่	1
1.1 ภูมิหลังของอำเภอสันกำแพง	1
1.2 การทอผ้าในสันกำแพงก่อน พ.ศ.2453	3
2) การทอผ้าไหมในสันกำแพง พ.ศ.2453-2478	14
2.1 ภูมิหลังของตระกูลชินวัตร	14
2.2 ลักษณะการทอผ้าไหมของสันกำแพง	16
ก. การแบ่งงานกันทำ	17
ข. การเลือกคนมาทำงาน	17
ค. วัตถุดิบและกรรมวิธีในการทอผ้าไหม	18
ง. รูปแบบและลวดลายของผ้าไหม	25
จ. ตลาดของผ้าไหม	28
2.3 พัฒนาการของธุรกิจการทอผ้าไหมในสันกำแพงตั้งแต่ พ.ศ.2453-2478	33
3) การทอผ้าไหมในช่วง พ.ศ.2478-2524	35
3.1 การปรับเปลี่ยนกรรมวิธีทอผ้าด้วยกี่กระตุก	36
3.2 รูปแบบและลวดลาย	39
3.3 ตลาดของผ้าไหม	46
ตลาดของผ้าไหมในช่วง พ.ศ.2478-2500	46
ตลาดผ้าไหมช่วง พ.ศ.2500-2524	51
บทสรุป	56
บรรณานุกรม	59

	หน้า
ภาคผนวก	
ก. ภารกิจของกลุ่มตระกูลชินวัตร	65
ข. แผนที่	67
1. ที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่	
2. เครือข่ายหมู่บ้านที่ทอผ้าไหมร่วมกับบ้านกาด ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.2453-2478	
ค. ภาพประกอบ	69

การทอผ้าไหมที่บ้านกาด อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ :

ประวัติและพัฒนาการตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2524

บทนำ

"ผ้าไหมสันกำแพง" นั้น เป็นที่รู้จักกันมานาน ในแง่ของผ้าเนื้อดีมีคุณภาพ และมีความงามที่เป็นเอกลักษณ์ ในอดีตคนมักจะนึกถึงผ้าไหมสันกำแพงในรูปชิ้นลายขวาง สลับสีต่าง ๆ กัน หรือชิ้นใหม่พื้นเป็นหลัก แต่ในปัจจุบันผ้าไหมสันกำแพงได้พัฒนาไปสู่รูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น เหมาะสำหรับนำไปทำประโยชน์ใช้สอยต่าง ๆ ตามความประสงค์ คือ นอกจากผ้าทอมือสำหรับชุดไทยแล้ว ยังมีผ้าทอเนื้อต่างกัน พิมพ์ลวดลายสวยงามต่าง ๆ กันด้วยเทคนิคสมัยใหม่ สำหรับนำไปตัดเสื้อผ้าหรือตกแต่งภายใน ทั้งผ้าไหมยังได้รับการนำมาออกแบบเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ในรูปแบบใหม่อยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากโรงงานและร้านค้าขนาดใหญ่ที่ผลิตและจำหน่ายสินค้าผ้าไหมในสันกำแพงปัจจุบัน เช่น ชินวัตร อ. เพียรกุลส โฉลิ์ฟาร์ม เป็นต้น

สำหรับงานชิ้นนี้ มุ่งศึกษาถึงความเป็นมาของการทอผ้าไหมในสันกำแพง นับตั้งแต่การทอผ้าไหมได้กลายเป็นสินค้าหัตถกรรมที่บริเวณบ้านกาด ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 จนเป็นสินค้าหัตถกรรมที่ผลิตจากโรงงานขนาดใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2524 โดยพิจารณาจากพัฒนาการภายในของสันกำแพงเป็นหลัก คือ สภาพเศรษฐกิจของสันกำแพงด้านการค้าสิ่งทอ ก่อนที่ตระกูลชินวัตรจะเข้ามาตั้งหลักฐานและเริ่มกิจการค้าผ้าไหมโดยจ้างคนทอเมื่อ พ.ศ. 2453 ตามมาด้วยกลุ่มตระกูลพรหมชนะ-เพียรกุลส กิจการทอผ้าได้เจริญก้าวหน้าโดยลำดับ มีการนำที่กระตุกมาใช้เมื่อ พ.ศ. 2478 พร้อมกับให้คนทอเข้ามาทอในโรงงานทอผ้า ก็กระตุกจะค่อยเข้ามาแทนที่พื้นเมืองในการผลิตแบบ "อุตสาหกรรม" ที่ต้องผลิตสินค้าจำนวนมากสู่ตลาด การศึกษาพัฒนาการของการทอผ้าจะยุติลงเมื่อ ตระกูลชินวัตรได้ปรับปรุงโรงงานที่มีอยู่เดิมให้ทันสมัยเมื่อ พ.ศ. 2524 ซึ่งถือเป็นความสำเร็จของการผลิตในระบบ "หัตถอุตสาหกรรม" นับตั้งแต่เริ่มเข้าสู่การผลิตแบบนี้ด้วยการแบ่งงานกันทำตั้งแต่ พ.ศ. 2453 เป็นต้นมา

ที่ไม่ได้ศึกษาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากมีความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมากในสังคมไทย ที่มีผลกระทบต่อกิจการทอผ้าไหมล้านกัมแพง ซึ่งแม้จะมีขนาดใหญ่ แต่ผู้ประกอบการรู้สึกตรงกันว่า ในภาวะปัจจุบันนี้ ยุครุ่งเรืองของการค้าผ้าไหมดูจะผ่านพ้นไปแล้ว เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่ซับซ้อน และมีปัจจัยที่เป็นตัวแปรหลายประการ แม้ผู้ศึกษาจะเห็นว่าน่าสนใจและมีประโยชน์ก็ไม่อาจทำได้ ด้วยเงื่อนไขทางเวลาที่จำกัด

กว่าจะเป็นรายงานฉบับนี้ นอกจากข้อมูลด้านเอกสารแล้ว ข้อมูลที่ได้รับจากการ สัมภาษณ์จากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการค้าผ้าไหม รวมทั้งผู้ใช้ส่วนหนึ่งด้วย นับว่ามีประโยชน์ เป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างความรู้ให้กับผู้เขียน โดยเฉพาะเมื่อท่านต่าง ๆ นอกจากกรุณาสละเวลา ในการบอกเล่าอดีตแล้ว ยังให้ดูตัวอย่างผ้าทอรุ่นเก่าที่ท่านยังเก็บไว้ พร้อมกับอธิบายลวดลาย ต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่ให้เข้าใจด้วย โดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งและขอขอบพระคุณ ทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล ดร.รัตนพร เศรษฐกุล, อาจารย์สินีนางุ สมบูรณ์เอนก ที่ช่วยให้คำแนะนำด้านข้อมูล วาสนา รุ่งประโคน, นามัย โมทนา, อาจารย์วารุณี อุ่นประเสริฐ ช่วยในการสัมภาษณ์ อาจารย์เครือมาศ วุฒิการณ์ นำผ้าไหมที่เธอสะสมไว้มาให้ศึกษา

ความรู้ที่ได้รับโดยเฉพาะจาก "คำบอกเล่า" มีส่วนเป็นอย่างมากที่ช่วยให้ภาพของ การทอผ้าไหมในล้านกัมแพงกระจ่างชัดขึ้น ได้เห็นว่าผ้าไหมที่ทอออกมาแต่ละผืนนั้น นอกจากความ สวยงามแวววาวที่ปรากฏจากเส้นไหมแล้ว ยังซ่อนเรื่องราวมากมายไว้ในผืนผ้า ไม่ว่าจะเป็น ค่านิยมในการใช้ผ้าไหมของแต่ละยุค ชีวิตของผู้คนหลากหลายที่เกี่ยวข้องกับวงการทอผ้าไหมใน บทบาทฐานะต่าง ๆ กัน เช่น เจ้าของกิจการ ผู้ทอ ผู้นำผ้าไหมไปขาย เป็นต้น ที่สำคัญคือ กระบวนการผลิตผ้าไหมนั้น มีความสัมพันธ์อย่างมากกับความเป็นไปของสังคมภายนอกล้านกัมแพง ทั้งในระดับเมือง ระดับชาติ นานาชาติ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจหรือสังคมก็ตาม

1. การทอผ้าในสันกำแพงก่อน พ.ศ.2453 : พิจารณาจากการบริบทการค้าสิ่งทอของเชียงใหม่

1.1 ภูมิหลังของอำเภอสันกำแพง

สันกำแพงเป็นอำเภอที่มีชุมชนเก่าแก่มากมาตั้งถิ่นฐานหลายแห่ง ชุมชนเก่าที่สุดแห่งหนึ่งอยู่ที่บ้านแม่ฮอน ตามหลักฐานจากศิลาจารึกที่พบ ณ วัดเชียงแสน ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง¹ มีข้อความว่า "...ในปีวอก สัมฤทธิศก (เป็ลิกสัน) จุลศักราช 850 เดือน 6 ขึ้น 8 ค่ำ วันพุธ หนึ่งนดาบเรือนได้มีจิตศรัทธา ชักชวนบรรดาทายกและทายิกาทั้งหลายมาประชุมกันเพื่อสร้างวิหาร พระเจดีย์ และหอไตรปฏิภน เมื่อสร้างเสร็จได้ขนานนามวัดที่สร้างขึ้นว่า "ศาลกัลญาณมหันตาราม" ซึ่งก็คือวัดเชียงแสนในปัจจุบัน²

จากหลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่า สันกำแพงเริ่มมีชุมชนแล้วตั้งแต่ พ.ศ.2031 บริเวณใกล้กับวัดนี้ยังพบเตาเผาสังคโลกโบราณด้วย³ นอกจากชุมชนแม่ฮอนแล้ว ยังมีชุมชนเก่าแก่อื่น ๆ อีกจำนวนมาก เช่น บ้านป่าเหว บ้านแม่ผาแหน บ้านสันกำแพง (ใกล้วัดสันกำแพงหรือทรายมูล) บ้านบวค้ำ บ้านดงขี้เหล็ก บ้านน้อย ฯลฯ ที่ดูจากประวัติการสร้างวัดในหมู่บ้านแล้ว ล้วนแต่มีอายุย้อนหลังไปได้ 100 - 300 กว่าปี⁴

---

¹ วัดเชียงแสน ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง อยู่ห่างจากตัวอำเภอสันกำแพง 14 กม. ปัจจุบันเป็นวัดร้าง

² สันกำแพงวันนี้. บรรยายสรุปอำเภอสันกำแพง พ.ศ.2537. (อัตลำนานา)., หน้า 1. และ พ.ศ.2031 ตรงกับสมัยนพญาอดเชียงราย (พ.ศ.2030-2038) แห่งราชวงศ์มังราย.

³ พยาตณ นามวงศ์พรหม (ผู้รวบรวม). วัดในอำเภอสันกำแพง เล่ม 1. ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, มปป., (อัตลำนานา).

⁴ เรื่องเดียวกัน สำหรับปีที่สร้างวัดนั้นมีระบุไว้ในประวัติเช่น วัดป่าเหวเป็นวัดร้างมานาน ต่อมาได้รับการบูรณะใน พ.ศ.2203 โดยครูบาก้า วัดแม่ผาแหน สร้าง พ.ศ.2261 วัดทรายมูล (วัดสันกำแพง) สร้าง พ.ศ.2246 วัดร่องวัวแดงสร้าง พ.ศ.2291. วัดป่าตาล (บวค้ำ) สร้าง พ.ศ.2329 วัดดงขี้เหล็กสร้าง พ.ศ.2419 วัดคำชาวสร้าง พ.ศ.2435 และวัดบ้านน้อยสร้างระหว่าง พ.ศ.2381-2384 เป็นต้น

นอกจากไทยวนแล้ว ในสันกำแพงยังมีไทลื้อ ไทยอง ไทเขิน ตั้งบ้านเรือนอยู่ในหลายพื้นที่ เช่น ไทลื้ออยู่บ้านแม่ทาใกล้ลำพูน ไทยองอยู่บริเวณบ้านบวค่าง บ้านดอนปิน บ้านร้อยพ้อม บ้านยาพาย (ยาปาย) บ้านดงชี้เหล็ก บ้านป่าตาล ส่วนไทเขินอยู่กันมากบริเวณใกล้วัดสันกำแพงปลา(ปัจจุบันคือวัดทรายมูล) กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ยังสืบเชื้อสายกันมา และคนรุ่น 50 ปีขึ้นไปยังพูดสำเนียงภาษาของตนได้ มีหลักฐานที่กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์จากบัญชีการสำรวจวัดและนิายของคณะสงฆ์เมืองเชียงใหม่ ที่ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ.2440 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ระบุถึงนิายของวัดในชุมชนเหล่านี้ ซึ่งหมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ด้วย⁵

ต่อมาเมื่อชุมชนเจริญขึ้นได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอ ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า "แขวงแม่ออน" อยู่ในปกครองของนครเชียงใหม่ จนกระทั่งถึง พ.ศ.2445 รัชสมัยของพระเจ้าอินทวิชิต (พ.ศ.2448-2452) ได้เกิดกบฏเงี้ยวที่เมืองแพร่ ที่แขวงแม่ออนนั้นมีชาวกะเหรี่ยง 11 คน อาวุธครบมือบุกปล้นโรงกลั่นสุราที่บ้านป่าไผ่ ตำบลแช่ช้าง แล้วเผาที่ทำการแม่ออนเสียหายหลายหลัง ดังนั้นในปี พ.ศ.2446 ทางราชการจึงย้ายที่ทำการแขวงแม่ออนมาปลูกสร้างที่บ้านสันกำแพง นับตั้งแต่นั้นมาจึงได้ชื่อว่า "อำเภอสันกำแพง" มาจนทุกวันนี้⁶

⁵ สมหมาย เปรมจิตต์. รายชื่อวัดและนิายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่. ภาคปริวรรตที่ 7 (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518). นิกายยง ที่ระบุไว้มีวัดบ่อค่าง วัดดอกพิน ส่วนนิกายเขินมี วัดม่วงม้าใต้ วัดสันกำแพงปลา วัดม่วงม้าเหนือ วัดสันการเหนือ วัดสันกำแพง วัดบ้านมอน ฯลฯ

⁶ สันกำแพงวันนี้. หน้า 1. สำหรับอำเภอสันกำแพงนั้น เมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ.2537 ทางกระทรวงมหาดไทยได้แบ่งพื้นที่บางส่วนของอำเภอสันกำแพง 6 ตำบล ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอ เรียกว่า กิ่งอำเภอแม่ออน ดังนั้นผู้ที่ให้ข้อมูลในงานศึกษาชิ้นนี้บางท่าน ปัจจุบันอยู่ในกิ่งอำเภอแม่ออน

1.2 การทอผ้าในสันกำแพงก่อน พ.ศ.2454

สันกำแพงเป็นแหล่งที่มีการทอผ้ามากมาตั้งแต่ในอดีต กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นไทยวนที่เรียกตนเองว่า "คนเมือง" ไทลื้อ ไทยอง ไทเขิน ที่อยู่ในชุมชนต่าง ๆ ในอำเภอสันกำแพง ล้วนมีฝีมือในการทอผ้าด้วยกี่พื้นเมือง สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นอกจากผ้าพื้นแล้ว ลวดลายที่ทอในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะแตกต่างกันออกไป กล่าวกันว่าชาวไทลื้อ ไทยอง ไทเขินสามารถทอลวดลายพิเศษได้มากกว่าไทยวน⁷

ผ้าฝ้ายที่ทอกันในแต่ละครัวเรือนนั้น ทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ คือสำหรับเป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่น ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า โสร่ง กุญย่าม หรือเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนต่าง ๆ เช่น ผ้าปูที่นอน ผ้าห่มนอน รวมทั้งทอและย้อมจิวสำหรับถวายพระภิกษุในเทศกาลกฐิน⁸ และผ้าที่ใช้ในพิธีทางศาสนาด้วย เช่น ตุ้ม ผ้าห่อคัมภีร์ โดยปลูกฝ้ายในบางท้องที่และปั่นฝ้ายใช้กันเองในครัวเรือน เส้นฝ้ายที่ใช้ทอชนิดนี้เรียกกันว่า "ฝ้ายเมือง"⁹

⁷ เช่นไทยอง ทอลายเกล็ดเต่าได้ ชาวเขินบางคนทอลายมัดหมี่ได้

⁸ บริเวณวัดทรายมูล (สันกำแพงปลา) ที่ตำบลสันกำแพง เป็นบริเวณที่มีไทเขินอยู่มาก ไทเขินมีฝีมือในการทอผ้า ที่วัดนี้จึงเป็นวัดเดียวในสันกำแพงที่มีการจัดจุกฐินซึ่งต้องทอผ้าให้สำเร็จภายในวันเดียว สัมภาษณ์นางสุนันท์ พรนิมิตร อายุ 67 ปี และนางสินีนากู สมบูรณ์เอนก อายุ 38 ปี, บ้านเลขที่ 98 หมู่ 6 (บ้านสันเหนือ) ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 18 กรกฎาคม 2536.

⁹ สัมภาษณ์นางทอง จันทรแดง, อายุ 73 ปี, 38/1 หมู่ 10 บ้านใหม่แม่ป่าซาง กิ่งอำเภอแม่อน, 14 กันยายน 2537. แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ, อายุ 78 ปี, 44 หมู่ 6 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 18 กรกฎาคม 2536. ทั้งสองท่านให้ข้อมูลตรงกันว่ามี การปลูกฝ้าย บริเวณบ้านมอญ

สำหรับการทอผ้าไหมซึ่งเข้าใจกันว่าทอเป็นงานอดิเรกในกลุ่มไทลื้อไทยองนั้น¹⁰ เมื่อสอบถามเชื้อสายไทยองตามที่ต่าง ๆ เช่น บริเวณบ้านแม่ออนแล้ว ได้รับคำตอบว่าจำได้ว่ามีแต่การทอผ้าฝ้ายเท่านั้น เคยมีการทอผ้าไหมบริเวณบ้านแม่ผาแพนแต่ก็เกิดจากการส่งเสริมของทางการในระยะหลัง¹¹ ส่วนคนไทยวนหรือคนเมืองนั้น ให้เหตุผลว่าที่คนธรรมดาสบายก่อนไม่ทอผ้าไหมนั้น เพราะไหมดิบมีราคาแพง และไม่ใช้จะหาซื้อได้ง่าย อนึ่ง การทอผ้าไหมยังต้องมีกรรมวิธีในการฟอกย้อมและทอที่ประณีตซับซ้อนกว่าผ้าฝ้ายมาก¹²

จะเห็นว่าสำหรับชาวบ้านโดยทั่วไปแล้ว ผ้าไหมเป็นสิ่งที่เหนือความสามารถที่จะทอใช้กันเอง ผ้าไหมจึงเป็นผ้าที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นสูงในฐานะที่เป็นเครื่องแต่งกาย มีหลักฐานจำนวนมากกล่าวถึงความวิจิตรงดงามของฉลองพระองค์เจ้านาย ที่ทอด้วยไหมแทรกเงิน ดิ้นทองหรือมีการประดับตกแต่งอย่างอื่นด้วยเช่นปักลวดลาย จึงมีราคาแพง และต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก การทอผ้าไหมแต่เดิมจะอยู่ในราชสำนักหรือคุ้มต่าง ๆ นอกจากบ่าวไพร่แล้วเจ้านายสตรียังทรงทอผ้าไหมเองด้วย¹³ ในคุ้มจึงเป็นที่รวมของช่างทอที่มีฝีมือจำนวนมาก

ส่วนการทอผ้าไหมที่บ้านกาดอำเภอสันกำแพงนั้น คนโดยทั่วไปให้ข้อมูลว่าตระกูลชินวัตรเริ่มทอก่อนคนอื่น เมื่อประมาณ พ.ศ. 2454¹⁴ แต่จากความทรงจำของนางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์

¹⁰ ข้อมูลจากนิทรรศการเกี่ยวกับหัตถกรรมสันกำแพง ส่วนที่เกี่ยวกับผ้าไหมสันกำแพง จัดที่ห้องสมุดเฉลิมราชกุมารี อำเภอสันกำแพง พ.ศ. 2537.

¹¹ สัมภาษณ์ชาวบ้านใหม่แม่ป่าช่างที่ทอผ้าหลายคน อาทิ นางทอง จันทร์แดง.

¹² สัมภาษณ์นางบุตร แก้วมูล, อายุ 67 ปี, 32 หมู่ 11 (บ้านน้อย) ต.สันกำแพง อำเภอสันกำแพง, 2 มิถุนายน 2537.

¹³ แคทเธอริน เอ. โบวี. "การค้าและผลิตภัณฑ์ผ้าในภาคเหนือของประเทศไทย จากมุมมองทางประวัติศาสตร์" ใน ผ้าเอเซีย: มรดกร่วมทางวัฒนธรรม. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ร่วมกับสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536. หน้า 166, 171.

¹⁴ อาทิ นางบุตร แก้วมูล, อ่างแล้ว. และนางบัวคลี่ กั้นจันะ, อายุ 63 ปี, นายสันต์ กั้นจันะ, อายุ 71 ปี, 87 หมู่ 6 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 23 กรกฎาคม 2536.

ได้เล่าถึงตระกูลของคุณยายนวล จิโน มารดาของนางบัวเขียว พรหมชนะ และนางจันทร์สม เพียรกุล เจ้าของกิจการทอผ้าไหมที่มีชื่อเสียงว่า "คุณแม่(นางจันทร์สม) คุณบัวเขียว คุณน้า ทั้งสอง คุณยายนวล คุณทวดปิ้ง (แม่ของคุณยายนวล) ทุก ๆ คนล้วนมีอาชีพทางทอผ้าไหมขายส่ง ทั้งในเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง กรุงเทพฯ ตลอดชีวิตของทุก ๆ คนจึงมีการทอผ้าไหมตลอดเวลา จึงได้ชื่อว่าผ้าไหมได้เกิดจากตระกูลทางคุณแม่มาหลายร้อยปีแล้ว..."¹⁵

"เมื่อซื้อไหมดิบจากพม่าแล้ว จะนำมาปั่น กรอ ฟอก ย้อม วัน และทอ โดยลูกสาว คุณยายนวลทุกคนมีความชำนาญในเรื่องการทอผ้าไหม ทุกคนสามารถทอหลายต่าง ๆ ได้"¹⁶

นอกจากความทรงจำของคุณกิ่งแก้วแล้ว มีคนสันกำแพงที่มีอายุมากจำได้ว่า พวก พรหมชนะ เพียรกุล ทอผ้าไหมก่อนที่ตระกูลชินวัตรจะเข้ามา แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดมากไปกว่านี้¹⁷

ข้อมูลเรื่องการทอผ้าไหมชาย นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก เพราะอาจช่วยสะท้อน สภาพเศรษฐกิจของสันกำแพงที่เชื่อมโยงกับการค้าสิ่งทอของเชียงใหม่ และล้านนากับดินแดนต่าง ๆ ก่อนการเข้ามาของกลุ่มชินวัตร พ.ศ. 2453 ได้เป็นอย่างดี แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ "คุณบัวเขียว"

¹⁵ "ประวัติคุณแม่จันทร์สม เพียรกุล" ใน พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ไทย ธรรมสารเล่มที่ 12, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์หมู่เฮา, 2536), หน้า 3. และสัมภาษณ์ นางกิ่งแก้ว (เพียรกุล) ไชยคุปต์, อายุ 63 ปี, 85 เพียรกุล ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 23 กรกฎาคม 2536.

¹⁶ สัมภาษณ์นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, อ่างแล้ว. ลูกสาวของคุณยายนวลอีกสองคน นอกจากบัวเขียวและจันทร์สมแล้ว คือ นางจันทร์ฟอง อุประ (ถึงแก่กรรม) นางคำปัน ดันธา (อายุ 84 ปี เมื่อ พ.ศ. 2536)

¹⁷ สัมภาษณ์นางสม ยะจา, อายุ 88 ปี, 52 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, และนางยา หมั่นตุม, อายุ 80 ปี, 54 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 14 กันยายน 2537.

และ "คุณแม่จันทร์สม" ถึงแก่กรรมไปแล้ว¹⁸ จึงไม่อาจทราบรายละเอียดที่แน่นอนว่า เพราะเหตุใดจึงเริ่มทอผ้าไหม และทอเมื่อไร ชายให้แก่ใคร

จากคำบอกเล่าของคุณกิ่งแก้ว พอจะสันนิษฐานได้เพียงว่าเป็นการทอในครอบครัว หรือกลุ่มตระกูล และไหมดิบที่ซื้อจากพม่า นั้น น่าจะเป็นไหมดิบที่นำเข้ามาจากพม่ามาขายในเชียงใหม่ มากกว่าจะไปซื้อที่พม่า

การที่ต้องซื้อไหมดิบนั้น เพราะคนสันกำแพง ไม่ได้เลี้ยงไหม ด้วยเหตุผลสำคัญคือกลัวบาป ที่จะต้องฆ่าตัวไหมหลายชีวิตกว่าจะได้เส้นไหมออกมา¹⁹ นอกจากเรื่องกลัวบาปแล้ว แม่หลวงคำป้อกล่าวว่า อาจเป็นเพราะลำพังการทอผ้าไหมอย่างเดียวยังงั้นก็เต็มมือแล้ว²⁰

ในสันกำแพงนั้น ขณะที่ในหมู่บ้านต่าง ๆ ยังอยู่บนพื้นฐานของเกษตรกรรมที่มีการทำนาเป็นหลัก และมี "กาด" หรือตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในชุมชน บ้านกาดซึ่งอยู่บริเวณใกล้ที่ว่าการอำเภอสันกำแพง และตลาดสดสันกำแพง ในปัจจุบัน ได้พัฒนาเป็นย่านการค้าที่สำคัญ เมื่อประมาณ 90 ปีมาแล้ว ซึ่งสันนิษฐานจากการเทียบเคียงกับปีที่มีการสร้างที่ว่าการอำเภอสันกำแพง เมื่อ พ.ศ. 2446 เราไม่ทราบว่า การที่ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งบริเวณนี้ เพราะความเจริญของบริเวณนี้ที่มีมาก่อนหรือเป็นเพราะมีที่ว่าการอำเภอมาตั้งย่านนี้จึงเจริญขึ้นภายหลัง

อย่างไรก็ตาม บ้านกาดน่าจะเป็นย่านการค้าที่สำคัญของสันกำแพง แล้วก่อนที่ตระกูลชินวัตรจะเข้ามาตั้งหลักแหล่งเมื่อ พ.ศ. 2453 อย่างน้อยที่สุดเมื่อ พ.ศ. 2446 เป็นต้นมาบริเวณบ้านกาดได้มีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานและสมรสกับสตรีพื้นเมือง เปิดร้านค้าขาย สินค้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของสันกำแพงคือผ้าฝ้าย ร้านที่มีการจ้างแรงงานทอผ้าฝ้ายคือ ร้านจตุรภรณ์ที่บ้านกาด สมัยก่อนรู้จักกันในนาม "ร้านแม่นาง" สามียของแม่นางเป็นชาวจีน ชื่อฝ้ายจากในเมืองและเอาฝ้ายจ้าง

¹⁸ นางจันทร์สม เพ็ญรุกศุล (เกิด พ.ศ. 2439 ถึงแก่กรรม 1 พ.ค. 2536) ส่วนนางบัวเขียว พรหมชนะ เกิด พ.ศ. 2437 ถึงแก่กรรมในราว พ.ศ. 2518

¹⁹ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าในสันกำแพงให้ข้อมูลตรงกัน เช่น แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์ นางสาวจันทร์สม ชินวัตร ผศ. สมหวัง คงประยูร

²⁰ สัมภาษณ์แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ บุตรสาวคนโตของนางบัวเขียว พรหมชนะ, อ่างแล้ว.

ชาวบ้านทอ กลุ่มชาวบ้านสันไตที่เป็นคนเมืองทอส่วนกลางขึ้น เป็นลายขวาง พวกไทยของทอผ้าฝ้ายพื้นเมืองสีดำตรงหัวขึ้นตีนขึ้น เมื่อนำมาส่งทางร้านจะเย็บต่อกันแล้วขายเป็นผืน การจ้างทอฝ้ายของแม่นางนั้นเริ่มก่อนที่ตระกูลชินวัตรจะเข้ามาจ้างคนทอผ้าไหม สันนิษฐานจากอายุของผู้บอกเล่าคงจะเริ่มก่อนไม่นานนัก ²¹

เพื่อให้เข้าใจถึงภูมิหลังของการทอผ้าชายในสันกำแพงได้ดีขึ้น ในที่นี้จะกล่าวถึงพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเชียงใหม่ โดยเน้นเรื่องการค้าสิ่งทอ โดยย้อนหลังไปปี พ.ศ.2372 ซึ่งเป็นปีที่เชียงใหม่เริ่มการค้ากับอังกฤษในพม่า หลังจากนั้นการค้าในเชียงใหม่และล้านนาได้ขยายตัวขึ้นตามลำดับ ²²

การค้าระหว่างเชียงใหม่กับอังกฤษในพม่าที่เริ่มเมื่อ พ.ศ.2372 นั้น ตรงกับสมัยพระยาพุทธวงศ์เป็นเจ้าผู้ครองนคร (พ.ศ.2369-2389) อังกฤษนั้นหลังจากได้หัวเมืองมอญแล้ว ลอร์ดวิลเลียม เบนทิงค์ ผู้สำเร็จราชการของอังกฤษที่อินเดีย ได้ส่งคณะผู้แทนภายใต้การนำของนายแพทย์ริชาร์ดสัน ชาวอังกฤษเข้ามาขอเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้าในล้านนา ²³ เหตุการณ์ครั้งนั้นในทัศนะของเชียงใหม่คงมีความสำคัญมาก เพราะมีบันทึกว่า "ศักราชได้ 1191...

²¹ สัมภาษณ์ นางฟอง สุขศรี, อายุ 92 ปี, 32 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 19 พฤษภาคม 2537. และ นางสม ยะจา นางยา หมั่นตุม. อ่างแล้ว.

²² อ่านรายละเอียดในภาพรวมได้จาก สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา. (เชียงใหม่ : โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529), หน้า 137-155 และ อานันท์ กาญจนพันธ์ุ, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคเหนือ (พ.ศ.2420-2500)" เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง เศรษฐกิจภาคเหนือปัจจุบันและอนาคต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับมูลนิธิโตโยต้า ณ ห้องประชุมโรงแรมสุวิวงศ์ จังหวัดเชียงใหม่ 22-24 กุมภาพันธ์ 2528. สำหรับเรื่องการค้าผ้านั้นโปรดอ่านรายละเอียดใน. แคทเธอริน เอ. โบวี, อ่างแล้ว หน้า 163-179.

²³ Holt S.Hallett, A Thousand Miles on An Elephant in the shan States. (Bangkok : White Lotus, 1988), p.VIII.

เจ้าอังกฤษ ชื่อว่าริชชแลงทแซง มีคน 40 คนมีเครื่องบรรณาการแลสีนาค 8 บอก มาลัญไชยกับเจ้าเมืองเชียงใหม่ ขอเป็นบ้านพี่เมืองน้อง....." ²⁴

ดร.วิชาร์ดสัน ขอซื้อช้าง โค กระบือ เพราะหัวเมืองมอญเกิดโรคระบาดจึงขาดแคลนสัตว์ ทางเชียงใหม่ก็ขายให้ การค้าข้ามพรมแดนในครั้งนั้นนอกจากจะเป็นจุดเริ่มต้นของการค้าระหว่างล้านนากับชาวอังกฤษในพม่าและยังเป็นการนำลันนาเข้าสู่ระบบการค้าโดยใช้เงินตราอีกด้วย เพราะมีการใช้เงินรูปที่ออกโดยรัฐบาลอังกฤษที่เมืองมัทราส โดยที่ขณะนั้นการใช้เงินตรายังจำกัดอยู่ ²⁵ นับตั้งแต่ปลายสมัยพระยาพุทธวงศ์เป็นต้นมา การค้าโดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญที่สุดในล้านนา ²⁶ ทั้งระดับภายในท้องถิ่นและต่างเมือง เส้นทางการค้าที่สำคัญคือ เชียงใหม่ มะละแหม่ง

สำหรับเรื่องการค้าเกี่ยวกับผ้าไหมและสิ่งทอนั้น แคทเธอริน เอ. โบวี กล่าวว่ามีมาตั้งแต่ก่อนสนธิสัญญาเบาริง ที่รัฐบาลสยามทำกับอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2398 ปรากฏหลักฐานจากบันทึกชาวต่างชาติที่เข้ามาเชียงใหม่ในระยะตั้งแต่ พ.ศ. 2372 เป็นต้นมาว่า นอกจากจะมีการค้าขายกับพม่าแล้ว ยังมีการค้าขายกับญวนด้วย กองคาราวานวัวต่างของพ่อค้าฮ้อจะนำสินค้าผ้าไหมและไหมดิบมาจากญวนในประเทศจีนมาขายและนำสินค้าผ้ายกกลับไปเป็นส่วนใหญ่ ในเวลาต่อมาเชียงใหม่ยังนำเข้าไหมดิบและผ้าไหมจากหลวงพระบางในประเทศลาวด้วย มีบันทึกว่าผ้าไหมจากหลวงพระบางนั้น ที่เรียกว่า "chowls" ขายดีในเชียงใหม่ ²⁷

การที่มีผ้าไหมจากจีนและลาวเข้ามาขายแสดงให้เห็นถึงความนิยมในการใช้ผ้าไหมที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในเรื่องการแต่งกายที่คนนิยมสวมเสื้อกันมาก จากเมื่อ พ.ศ. 2372 ที่ริชาร์ดสันบันทึกว่ามีผู้หญิงสวมเสื้อกันบ้างแล้ว พอมาถึง พ.ศ. 2411

²⁴ ทิว วิชัยชัทคะ และ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว (บรรณาธิการ), ตำนานมั่งรายเชียงใหม่ เชียงตุง. ปรึวรรตโดยสิงห์แก้ว มโนเพชร. (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม, 2536), หน้า 15.

²⁵ อานันท์ กาญจนพันธุ์, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคเหนือ", หน้า 1.

²⁶ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 137, 147.

²⁷ แคทเธอริน เอ. โบวี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

อลาบาสเตอร์ เขียนว่าในเวลาเทศกาลแทบทุกคนสวมเสื้อผ้าฝ้ายหรือผ้าไหม²⁸ นอกจากความนิยมเรื่องแฟชั่นเครื่องแต่งกายแล้ว การขยายตัวทางเศรษฐกิจน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจการค้ามีกำลังซื้อเพิ่มขึ้นด้วย ทั้งทางด้านการค้าที่ขยายตัวนับจาก พ.ศ. 2373 และธุรกิจการทำป่าไม้ในล้านนาซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2383 นั้น ได้ทำรายได้ให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก²⁹

การขยายตัวทางด้านการค้า นั้น มีหลักฐานจากบันทึกของชาวต่างชาติที่เข้ามาเชียงใหม่เป็นจำนวนมากที่กล่าวถึงเรื่องการนำสินค้านานาชาติจากพม่า โดยมีมะละแหม่งเป็นเมืองสำคัญเข้ามาค้าขาย รวมทั้งการค้ากับญวน และหลวงพระบาง โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของล้านนา

กลุ่มคนที่ทำการค้านั้น เป็นพ่อค้าต่างชาติ นับตั้งแต่แรกมีพ่อค้าจากมะละแหม่งเข้ามาค้าขาย เมื่อ พ.ศ. 2373 หลังจากทำสัมพันธไมตรีกับอังกฤษแล้ว³⁰ ต่อมาเมื่อทำสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 แล้วพ่อค้าไทยใหญ่ พม่าและอินเดีย ซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษ ได้เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเชียงใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ สำหรับกลุ่มชาวเชียงใหม่ที่ทำการค้านั้น ริชาร์ดสันซึ่งเข้ามาเมื่อ พ.ศ. 2473 กล่าวถึงพวกเจ้านายว่า "พวกเจ้านายเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพ่อค้า"³¹

ความนิยมในการใช้ผ้าไหมที่เพิ่มขึ้น ทำให้การทอผ้าไหมในคุ้มมิได้เป็นเพียงการตอบสนองความต้องการของเจ้านายเท่านั้น แต่กลายเป็นการค้าที่ทำรายได้สำคัญทางหนึ่งของเจ้านายเชียงใหม่ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2414 ซึ่งเจ้านายเหล่านี้มีข้อได้เปรียบทั้งในแง่ของแรงงานทั้งเกณฑ์และจ้าง³²

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 175.

²⁹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

³⁰ ตำนานมั่งราย เชียงใหม่ เชียงตุง, หน้า 15.

³¹ แคทเธอริน เอ. โบวี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

³² เรื่องเดียวกัน. แคทเธอรินยกข้อสังเกตของเอตวาร์ดถึงเจ้าผู้ครองนคร

เชียงใหม่คนหนึ่งว่ามีบ่าวไพร่ร่วม 300 คน ทำหน้าที่ทอผ้าให้.

เมื่อรัฐบาลสยามเริ่มเข้ามาปฏิรูปการปกครองล้านนาใน พ.ศ.2427 นั้น ธุรกิจการค้าของล้านนาในตัวเมืองเชียงใหม่ยังดำเนินไปด้วยดี โดยอาศัยเส้นทางการค้าทางบกที่สำคัญคือ เชียงใหม่-มะละแหม่ง เจ้านายสำคัญที่มีบทบาททางการค้ามากที่สุดของเชียงใหม่ในยุคนั้น คือ เจ้าอุบลวรรณา³³ ผู้เป็นพระธิดาของพระเจ้ากาวิโลรส และเป็นชนชั้นภคินีของเจ้าแม่เทพไกรสรชายาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (พ.ศ.2416-2439)

หลังจาก พ.ศ.2427 การค้าข้ามแดนระหว่างล้านนากับพม่าขยายตัวมากขึ้น พ่อค้าพม่า ไทยใหญ่ และอินเดีย เข้ามามีบทบาททางการค้าในล้านนาโดยเฉพาะพ่อค้าพม่า เข้ามาตั้งถิ่นฐานในล้านนามากขึ้น โดยเปิดร้านค้าขายในตลาด เช่นในเมืองเชียงใหม่ ร้านค้าสองฟากถนนท่าแพตั้งแต่สี่แยกวัดอุปคุตจนถึงวัดแสนฝาง เจ้าของร้านเป็นชาวพม่าเกือบทั้งหมด ส่วนชาวจีนในระยะนี้ยังมีไม่กี่คนที่เป็นเจ้าของร้านขายอาหาร³⁴..

สภาพการค้าในตัวเมืองเชียงใหม่นับว่าคึกคัก สินค้าผ้าที่นำมาจากที่อื่นมีมากในตลาดเชียงใหม่ "ร้านรวงเหล่านั้นเป็นร้านเล็ก ๆ เตี้ย ๆ หันหน้าเข้าหาถนน ส่วนใหญ่มีสินค้าจำพวกผ้าพิมพ์และสินค้าฝ้ายราคาถูก ๆ" รายงานของกงสุลอังกฤษปี พ.ศ.2417 กล่าวว่าในเชียงใหม่ร้านเหล่านั้นมีไม่ต่ำกว่า 100 ร้าน³⁵

เมื่อ พ.ศ.2431 ร้อยโทยั้งฮัสแบนด์ ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทางเพศเพื่อผลิตผ้าไหมว่า "ภรรยาสำเร็จรูปนั้นสามารถซื้อหากันมาได้ด้วยราคาเพียง 50 รูปี ซึ่งนับเป็นการลงทุนที่ดีมาก เพราะภรรยาเหล่านั้นถ้าดูแลจัดการดี ๆ แล้ว ภายในเวลา 1 ปี เธอจะทำประโยชน์ให้ได้เป็น 2 เท่าของสามีที่ลงทุนไปโดยการทำงานฝีมือต่าง ๆ ภรรยาอาวุโสของเจ้านายผู้หนึ่ง สามารถจะทอชิ้นใหม่ได้หนึ่งผืนในเวลา 5 วัน ซึ่งผืนหนึ่งดีเป็นราคาท้องถิ่นประมาณผืนละ 18 รูปี"³⁶

³³ Holt S.Hallet, Ibid, p.117.

³⁴ สรัสวดี อ๋องสกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 147, 149.

³⁵ แคทเธอริน เอ. โบวี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 173.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

ในเรื่องการค้าผ้าไหมนั้น รายงานกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2433-2446 บันทึกว่าเชียงใหม่มีความต้องการผ้าไหมจากมะละแหม่ง รวมทั้งสินค้าฝ้ายและผ้าฝ้ายจากอังกฤษ³⁷ ทางเชียงใหม่ส่งผ้าไหมและไหมดิบไปยังมะละแหม่งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ สำหรับไหมดิบนั้น นำมาจากขุนนางอีกทอดหนึ่ง ส่วนเรื่องผ้าไหมที่ส่งจากเชียงใหม่ นั้น ไม่ได้ระบุไว้ชัดเจนว่า ทอในเชียงใหม่มากน้อยเพียงใด แต่ระบุไว้ว่าทอทานและมีตลาดที่บ่งบอกถึงรสนิยมอันดีเป็นที่ชื่นชอบของทั้งชาวยุโรปและพม่า³⁸ ส่วนการส่งผ้าไหมจากล้านนาไปพม่าเมื่อ พ.ศ. 2451 นั้น กล่าวว่า มีเป็นจำนวนน้อยที่ทอจากสยาม ส่วนใหญ่ผ้าไหมมาจากขุนนางและเขมร ผ้าไหมที่ทอในสยามนั้นมีตลาดภายในประเทศ และเหลือส่งออกน้อยมาก³⁹

สันนิษฐานว่าถ้าหากจะเป็นการทอในเชียงใหม่และส่งไปขายในระยะนั้น น่าจะเป็นการทอจากคุ้มเจ้านายมากกว่าแหล่งอื่น

ไหมดิบนั้นนอกจากมีการนำเข้าจากขุนนางแล้ว หลวงพระบางได้นำไหมดิบเข้ามาในเชียงใหม่ด้วย และซื้อฝ้ายย้อมสีกลับไป⁴⁰ แต่การค้ากับหลวงพระบางไม่ได้มีปริมาณมากเท่าที่ค้ากับแหล่งอื่น

สภาพเมืองเชียงใหม่ในสมัยนั้น นอกจากย่านการค้าบริเวณถนนท่าแพแล้ว ยังมีตลาดกลางเวียงตั้งแต่หน้าวัดพระสิงห์ไปจนถึงต้นโพธิ์กลางเวียง⁴¹ ตลาดที่ถนนท่าแพ มีพ่อค้าต่างเมือง

³⁷ แม้สินค้าผ้าฝ้ายและฝ้ายพิมพ์ดอกจากอังกฤษจะเป็นที่นิยมกันสำหรับคนในเมืองเชียงใหม่ แทนที่ผ้าฝ้ายย้อมสีน้ำเงินเข้มอย่างแต่ก่อน แต่ทุกคนยังนิยมสวมใส่ผ้าชิ้นที่ทอในท้องถิ่นด้วย จากรายงานของกงสุลอังกฤษ พ.ศ. 2435 U.K., Report from Chingmai by Mr.C.E.W. Stringer 1892, ZHC 1/5580 # 1267.

³⁸ Ibid. (บันทึก พ.ศ. 2435).

³⁹ U.K., Report on the Trade and Commerce of the Consular District of Chiangmai for the year 1908 by Mr.VICE-CONSUL Gorton, ZHC 1/7360 # 4331.

⁴⁰ U.K., Report from Chingmai by Mr.C.E.W. Stringer 1892, ZHC 1/5580 # 1267.

⁴¹ หจช.ร.5 ม.58/126 เรื่องตลาดที่เมืองเชียงใหม่ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 วันที่ 24 เมษายน รศ.119 (พ.ศ. 2443).

นำสินค้ามาขายกันอย่างคึกคัก⁴² โดยภาพรวมแล้ว "ตัวเมืองเชียงใหม่ดื่บตั้งด้วยธุรกิจค้าหน้า
เฟื่องฟู มีลักษณะว่าได้รับการเปลี่ยนแปลงตามอิทธิพลอารยธรรมแบบตะวันตกไปบ้างแล้ว⁴³

สินค้าจากกรุงเทพฯ เริ่มมาขายในเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2438⁴⁴ พอถึง
พ.ศ.2440 ได้มีสินค้าอย่างดีเช่นจักรยาน กระจกเงาจากยุโรป แพร่ของญี่ปุ่น เข้ามาขายด้วย
สินค้าเหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้ถึงอำนาจการซื้อที่เพิ่มขึ้นของล้านนา รวมทั้งการติดต่อทางการค้าระหว่าง
กรุงเทพฯ-เชียงใหม่ด้วย⁴⁵ ปริมาณการค้าระหว่างเชียงใหม่-มะละแหม่ง จะลดลงเมื่อ
พ.ศ.2443⁴⁶ ที่การค้าทางเรือกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ เข้ามาแทนที่ แต่เส้นทางนี้ยังมีอยู่จนกระทั่ง
ทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2464 จึงค่อย ๆ ลดความสำคัญลงไป⁴⁷

คนจีนเริ่มเข้ามาในเชียงใหม่ พร้อมกับเส้นทางการค้าทางเรือเมื่อ พ.ศ.2446 จีน
ในบังคับอังกฤษมี 13 คน พอถึง พ.ศ.2457 มีจีนในภาคเหนือทั้งหมด 2,000 คน⁴⁸ รายงาน

---

⁴² เช่นงานของ Carl Bock, Temples and Elephants ที่บันทึกการเดินทาง
ในสยามระหว่าง พ.ศ.2424-2425 และมาเชียงใหม่ พ.ศ.2425 เป็นต้น และงานของ Holt
S.Hallett เรื่อง A Thousand Miles on An Elephant in the Shan States,
เกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่ พ.ศ.2427.

⁴³ พระวิภาคภูวดล (James Fitzroy McCarthy), บันทึกการสำรวจและบุกเบิก
แดนสยาม แปลโดย น.ท.หญิงสุมาลี วีระวงศ์ (กรุงเทพฯ:กรมแผนที่ทหาร, 2533), หน้า 120.
พระวิภาคภูวดล ขึ้นมาเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2433.

⁴⁴ U.K., Report of Trade in Chiangmai, ZHC 1/6015 # 1793.

⁴⁵ U.K., Report on the Trade and Commerce of the Consular
District of Chiangmai for the year 1867 by Mr.Consul Beckett, ZHC 1/6240
2192.

⁴⁶ U.K., Report on the Trade and Commerce of the Consular
District of Chiangmai for the year 1903 by Mr.C.E.W. Stringer, ZHC 1/6883
3291.

⁴⁷ สวัสดิ์ อ่องสกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

⁴⁸ อานันท์ กาญจนพันธุ์, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคเหนือ, หน้า 11.

กงสุลอังกฤษกล่าวว่า คนจีนเหล่านี้ทำการค้าทั้งซื้อโดยตรงจากกรุงเทพฯ หรือระแหง โดยมักจะจ่ายเงินสด⁴⁹ ตลอดระยะเวลาที่เชียงใหม่ทำการค้า จนถึง พ.ศ.2453 สิ่งทอทั้งผ้าฝ้าย ไหมดิบ และผ้าไหมยังคงเป็นสินค้าที่สำคัญที่ค้าทั้งทางบกและทางเรือ

จากภาพรวมจะเห็นการเติบโตทางการค้าของเชียงใหม่และล้านนา โดยมีสิ่งทอเป็น การค้าที่คงความสำคัญอย่างหนึ่งตลอดมา ขณะที่ระบบเงินตราแพร่หลายในส่วนของการค้า โดยเฉพาะในเมืองนั้น ในชนบทได้รับผลกระทบจากการใช้เงินตราผ่านการปฏิรูปการเก็บภาษีอากร ที่เก็บเป็นเงินตรา ซึ่งเริ่มตั้งแต่ใน พ.ศ.2416 ที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ทรงอนุญาตให้ชาวจีน ผูกขาดภาษีครั้ง ชี้แจง หมายกพลู ต่อมา พ.ศ.2427 เมื่อกรมหมื่นพิชิตปรีชากรมาปฏิรูปการปกครอง มณฑลพายัพ ก็ได้จัดเก็บภาษีหลายชนิดเป็นเงิน เช่น ทุ่งนา การหาของป่า อากรพืชสวน โดยชาว จีนเป็นเจ้าของภาษีอากร และใน พ.ศ.2443 ได้มีการจัดเก็บเงินค่าแรงแทนเกณฑ์ชายฉกรรจ์อายุ 18-60 ปี คนละ 4 บาทต่อปี⁵⁰ การจัดเก็บภาษีเป็นเช่นนี้ สร้างความเดือดร้อนแก่ราษฎรมาก เพราะไม่มีเงินเสียภาษี ราษฎรจึงต้องขายผลผลิตทางการเกษตรเป็นเงิน ซึ่งเท่ากับเป็นการ บังคับให้เข้าสู่ทุนนิยม⁵¹

สำหรับราษฎรในล้านนากว่าส่วนใหญ่นั้น มีความเดือดร้อนเช่นเดียวกับ ชาวนาในที่อื่น ๆ เพราะเงิน 4 บาทถือว่ามากมายสำหรับชาวนา นอกจากการขายผลผลิตเป็น เงินแล้ว พวกผู้ขายยังต้องเข้าเมืองไปรับจ้างทำงานต่าง ๆ เป็นแรมเดือนกว่าจะได้เงินพอเสีย ภาษี⁵² ความจำเป็นในเรื่องเงินตราจึงทำให้ชาวนาต้องประกอบอาชีพอื่นนอกฤดูกาลทำนาและ เก็บเกี่ยว ที่สำคัญคือ รับจ้าง ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ รวมทั้งผลิตสินค้าหัตถกรรม การประกอบ

⁴⁹ U.K., Report on the Trade and Commerce of the Consular District of Chiangmai for the year 1896, ZHC 1/6124 # 2009.

⁵⁰ สวัสดิ์ อ่องสกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 149-150.

⁵¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527), หน้า 77.

⁵² สัมภาษณ์ชาวบ้านในตำบลสันกำแพงหลายคน อาทิ นางฟอง สุขศรี, อายุ 92 ปี, อ่างแล้ว.

อาชีพเหล่านี้จะหมุนเวียนไปตามความเหมาะสมในแต่ละช่วงเวลา โดยไม่มีเวลาได้อยู่ว่างเลย สำหรับสินค้าแฟชั่นที่ผู้หญิงทุกคนในสมัยนั้นทอผ้าเป็นนั้น ส่วนหนึ่งได้กลายมาเป็นแรงงานรับจ้างทอผ้า เมื่อมีการเข้ามาประกอบการค้าสิ่งทอของชาวจีนที่บริเวณบ้านกาด ตั้งแต่ทศวรรษ 2440 ดังจะเห็นได้จากการจ้างสตรีชาวบ้านทอชิ้นผ้าชายของร้านแม่นาง ที่บ้านกาดดังกล่าวมาแล้ว

ส่วนเรื่องผ้าไหมนั้น แม้จะมีความต้องการของตลาดที่มีแนวโน้มสูงขึ้น ก็ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดลงทุนจ้างทอ การทอในครอบครัวของคุณายนวล จิโน ต้นตระกูลพรหมชนะ-เพ็ญรูกุล นั้น อาจเป็นเพียงครอบครัวเดียวที่มีการทอผ้าไหม แต่ก็ได้ทอแต่ผ้าไหมอย่างเดียว มีการประกอบอาชีพอื่นควบคู่ไปด้วย คือการทำนา รวมทั้งทอผ้าฝ้าย⁵³ เหตุผลสำคัญที่สุดที่ไม่มีผู้ลงทุนในระยะนี้น่าจะเป็นเพราะการจ้างทอผ้าไหมต้องใช้ทุนสูงนั่นเอง

2. การทอผ้าไหมในสินค้าแฟชั่น พ.ศ. 2454-2478

2.1 ภูมิหลังของตระกูลชินวัตร

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของครอบครัวนายอากรเส็ง ชินวัตร ที่บ้านกาด หรือกาดเสมียนตรา อำเภอสันกำแพง เมื่อ พ.ศ. 2453 นั้น⁵⁴ ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากขึ้นในบ้านกาดสันกำแพง ที่ถือว่าเป็นจุดเริ่มของการที่สินค้าแฟชั่นได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่สำคัญในเวลาต่อมา นั่นก็คือ การลงทุนค้าผ้าไหมโดยจ้างชาวบ้านทอ

⁵³ กิ่งแก้ว ไชยคุปต์, "คำปรารภ" ใน ธรรมสาระ (กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร, 2534), หน้า 2. อ้างถึงคำบอกเล่าของนางจันทร์สมว่า "เสียดายที่เกิดมาไม่ได้เรียนหนังสือได้แต่ทำงานเลี้ยงควาย....."

⁵⁴ "อัตตชีวประวัตินายเชียง ชินวัตร", ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายเชียง ชินวัตร, เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2526, หน้า 10.

"...นายอากรเส็งและบุตรชาย (นายเซียง) เห็นว่าชาวนาในสะแวก หมู่บ้านสันกำแพง ล้วนทอผ้าเป็นและมีเครื่องใช้ในการทอผ้าประจำแต่ละบ้านอยู่แล้ว จึงได้ซื้อไหมจากจีนย้อม ซึ่งเดินทางจากยูนนานเข้ามาค้าขายในเซียงใหม่ แล้วนำไหมไปให้ชาวนาแถบสันกำแพงทอส่งให้แก่ร้านชินวัตร..."⁵⁵

เมื่อพิจารณาภูมิหลังของนายอากรเส็ง และนายเซียง ชินวัตร แล้วพบว่าทั้งสองมีทั้งเงินทุนและประสบการณ์ทางธุรกิจการค้า ทั้งยังมีความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลในวงราชการและธุรกิจด้วย

นายอากรเส็ง เดิมแซ่คู ล่องเรือมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ มาตั้งรกรากในไทยที่บ้านบางกะจะ ตำบลบางกะจะ อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี เมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว นายเส็งเริ่มอาชีพปล่อยเงินกู้ และได้แต่งงานกับนางทองดี มีบุตร 3 คน คือ นายเซียง ซึ่งเป็นคนเปลี่ยนแซ่คูเป็นชินวัตร คนที่ 2 คือ นายเปี้ยว และคนที่ 3 คือ นายเล็ก⁵⁶

นายเซียง เกิดเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ.2434 ที่บ้านบางกะจะ ตำบลบางกะจะ ได้รับการศึกษาชั้นประถมที่บ้านบางกะจะ และอพยพตามบิดามารดามาอยู่ตลาดน้อย อำเภอบางรัก กรุงเทพฯ ได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนอัสสัมชัญกรุงเทพฯ แต่ต้องลาออกจากโรงเรียนใน พ.ศ.2451 ซึ่งขณะนั้นกำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยม ด้วยความจำเป็นที่ต้องอพยพติดตามบิดามารดาไปตั้งหลักฐานแห่งใหม่ที่บ้านวัดเกต ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากนายอากรเส็งซึ่งเคยเป็นเจ้าของร้านนายอากรที่จันทบุรี ได้เป็นเจ้าของร้านนายอากรในเมืองเชียงใหม่⁵⁷

⁵⁵ สัมภาษณ์เซียง ชินวัตร โดยฉัตรทิพย์ นาถสุภา และชูสิทธิ์ ชูชาติ ที่ร้านชินวัตร เทรตตั้ง ตลาดสันกำแพง อ.สันกำแพง 23 กุมภาพันธ์ 2522 อ้างถึงใน ชูสิทธิ์ ชูชาติ, "การกำเนิดระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกับผลกระทบที่มีต่อสังคมชาวนาในภาคเหนือ พ.ศ.2398-2475", สังคมศาสตร์, 5 (1) เมษายน-กันยายน, 40-63, หน้า 50.

⁵⁶ "เปิดปฐมตระกูลชินวัตร", คู่แข่งธุรกิจ, วันที่ 18-24 กุมภาพันธ์, 2534.

⁵⁷ หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเซียง ชินวัตร, หน้า 11.

โดยได้รับการสนับสนุนจากญาติฝ่ายนางทองดี ซึ่งรับราชการที่กรุงเทพฯ ให้รับผูกขาดภาษีอากรในเมืองเชียงใหม่⁵⁸ เมื่อมาอยู่เชียงใหม่แล้ว หลวงจีนนิกรกิจ (หมา นิกรพันธุ์) ก็ได้ช่วยเหลือให้ประมูลบ่อนเบี้ยที่อำเภอแม่ริม สันทราย และอำเภอต๋อยสะเกิด

หลังจากนางทองดีถึงแก่กรรมแล้วใน พ.ศ.2453 นายอากรเส็งจึงอพยพครอบครัวมาตั้งหลักฐานใหม่ที่บ้านกาด สันกำแพง นายเชียง ชินวัตร จึงได้เข้ามาทำการค้าขายเจริญรอยตามบิดา ทางด้านครอบครัวนั้นนายเชียงได้สมรสกับคนสันกำแพง คือ นางสาวแสง สมณะ บุตรีพ่อหลวงมูล แม่แสงหล้า สมณะ เมื่อ พ.ศ.2454 ทั้งสองได้ร่วมชีวิตเลี้ยงชีพด้วยการทำผ้าฝ้ายและผ้าไหม มีบุตรธิดารวมทั้งหมด 12 คน⁵⁹

นายเชียงเป็นกำลังสำคัญช่วยบิดาค้าขาย ในขั้นต้นเป็นการค้าช้างและม้าต่างวัวต่างระหว่างเชียงใหม่กับพม่า และได้นำไหมดิบจากพม่ามาเชียงใหม่ แล้วผลิตผ้าไหมเป็นผ้าชิ้น ผ้าโสร่งนำไปขายให้พม่า⁶⁰ จึงถือว่าตระกูลชินวัตรเริ่มกิจการทอผ้าไหมประมาณ พ.ศ.2453-2454 ที่มีการจ้างงานเป็นรายแรกของสันกำแพง และน่าจะตามมาด้วยกลุ่มตระกูลพรหมชนะ-เพียรกุล ซึ่งมีนางบัวเขียว พรหมชนะ และนางจันทร์สม เพียรกุล เป็นหลักที่สำคัญ แต่จะเริ่มเมื่อใดแน่นอนนั้น ยังไม่มีข้อมูล

2.2 ลักษณะการทอผ้าไหมของสันกำแพง

กิจการทอผ้าไหมของทั้งสามตระกูลนี้มีลักษณะที่เหมือนกันหลายอย่าง นับตั้งแต่การคัดเลือกคนมาทำงาน การแบ่งงานกันทำ คติในการประกอบการ ตลาดของผ้าไหม ที่ต่างกันบ้างคือเรื่องรูปแบบและลวดลาย แม้จะมีลวดลายหลักที่ทอกันอยู่เหมือน ๆ กันทุกร้าน แต่ได้มีการพยายามที่จะคิดสีให้ต่างมากยิ่งขึ้น และมีการออกแบบลวดลายใหม่ ๆ เสมอ

⁵⁸ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, ผู้บุกเบิกแห่งเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ : เรื่องศิลป์, 2523), หน้า 174.

⁵⁹ หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเชียง ชินวัตร, หน้า 11-12.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน.

ก. การแบ่งงานกันทำ

เนื่องจากการทอผ้าไหมเป็นงานที่ละเอียดประณีต ต้องใช้ฝีมือในแต่ละขั้นนับตั้งแต่ฟอก ย้อม กรอ วัน ทอ โดยจะต้องมีผู้เชี่ยวชาญการทอออกแบบสีและลวดลายการผลิตเพื่อขายนี้ ถ้าคนเดียวทำหมดทุกขั้นตอนจะช้า และจะหาผู้ที่ชำนาญทั้งหมดนั้นก็ยาก เท่าที่ทราบมาในยุคนี้ คนที่มีฝีมือในการให้สี ออกแบบลวดลายได้สวยงามกว่าใครคือ นางบัวเขียว พรหมชนะ

นอกจากใช้ฝีมือแล้วกรรมวิธีในการฟอก ย้อม ให้สี เพื่อให้เข้ากับลักษณะเส้นไหม ยังซับซ้อนและต้องอาศัยทักษะรวมทั้งประสบการณ์ ฉะนั้นผู้จ้างทอจึงมีการแบ่งงานกันทำเป็นส่วน ๆ คือฟอก-ย้อม อยู่ด้วยกัน เนื่องจากสมัยก่อนเมื่อฟอกแล้วจะใส่สีไปย้อมในตัวเสร็จ พวกวันเส้นไหมก็จะเอาเส้นไหมที่ย้อมแล้วกรอออกมาใส่ทอ , พวกที่กรอไหมใส่หลอดเพื่อเตรียมสำหรับทอจะเป็นอีกกลุ่มหนึ่ง ผู้ที่ทอจะทำหน้าที่ทออย่างเดียวโดยมารับไหมจากผู้จ้างไปจัดการเอาเข้าก็ แล้วทอออกมาเป็นผืน

ส่วนใหญ่แล้วผู้ที่ออกแบบลวดลายและให้สีมักเป็นเจ้าของกิจการทำเอง หรือเป็นบุคคลที่ในครอบครัว เช่น บุตรสาว หนึ่ง ผู้ที่ฟอกย้อมมักเป็นคนใกล้ชิดกับเจ้าของหรืออาจเป็นบุคคลในครอบครัวเดียวกัน เพราะต้องทำงานสัมพันธ์กับผู้ออกแบบชนิดที่รู้จักกัน ให้ผลงานออกมาได้ดีตามที่ตั้งใจไว้ เช่น แม่ศรีคนย้อมที่มีฝีมือของเพชรกุล เป็นคนสนิทของนางกิ่งแก้ว และยังอยู่ด้วยกันจนถึงปัจจุบันนี้ นางบัวคลี่ผู้ย้อมให้ร้านพรหมชนะในอดีตก็เป็นบุตรของแม่หลวงคำบ้อ เป็นต้น

ข. การเลือกคนมาทำงาน

เนื่องจากการทอผ้าไหมเป็นงานที่ยาก และต้องใช้ต้นทุนสูง การเลือกคนมาทำงานจึงพิถีพิถันเรื่องฝีมือดี อุปนิสัยก็มีความสำคัญเช่นกัน คือ ความเป็นคนละเอียดและซื่อสัตย์ เพราะถ้าหากไม่ซื่อสัตย์จะมีกรรมวิธีต่าง ๆ ในการโก่งเส้นไหม⁶¹

⁶¹ สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, อ่างแล้ว. และนางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อายุ 70 ปี, ร้านชินวัตร สันกำแพง, 1 สิงหาคม 2536.

คนส่วนใหญ่ที่มาทำงานจะเป็นคนในละแวกหมู่บ้านใกล้เคียง และเคยรู้จักกันมาก่อน สำหรับคนทอรุ่นแรก ๆ ส่วนรุ่นหลังจะเกิดจากการชักชวนแนะนำของผู้ที่เคยอยู่มาก่อน เมื่อทำงานเป็นที่ถูกใจกันก็ทำต่อไป ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของกิจการกับคนทำงานนั้น ไม่ว่าจะเป็นคนทอหรือคนกรอ ถ้าพอใจกันแล้วมักจะทำให้เป็นประจำไม่เปลี่ยนเจ้า เช่น คนที่ทอให้ชินวัตรจะทำให้เฉพาะชินวัตร

หมู่บ้านที่ทอผ้าและกรอเส้นไหมให้กับชินวัตร พรหมชนะ เพียรกุลศล ในสมัยนั้นมีบ้านสันเหนือ ซึ่งอยู่ติดกับบ้านภาค ห่างออกไปเล็กน้อย บ้านสันใต้ บ้านน้อย บ้านสันโค้ง เนื่องจากระยะทางไม่ไกลนัก พอที่จะเดินไปมาสะดวกเวลาที่มารับไหมจากร้านไปทอ และนำผ้าชิ้นที่ทอแล้วมาส่ง ส่วนคนที่ปั่นไหมกรอไหมให้ร้านพรหมชนะ-เพียรกุลศล มาจากหมู่บ้านสันต้นบง

คนที่ทอผ้าไหมส่วนหนึ่งเป็นผู้มีฝีมือและประสบการณ์จากการรับจ้างทอผ้าฝ้ายมาแล้ว เมื่อผ้าไหมให้ค่าจ้างทอที่แพงกว่าฝ้าย จะเปลี่ยนมาเป็นการทอผ้าไหม แต่ในบางครั้งทั้งงานผ้าไหมน้อยก็รับทอผ้าฝ้ายด้วย⁶² แต่การทอไหมจะยากกว่าฝ้ายและใช้เวลาทอนานกว่า ค่าแรงที่จ้างทอขึ้นอยู่กับฝีมือ⁶³

ค. วัตถุดิบและกรรมวิธีในการทอผ้าไหม

คนสันกำแพงไม่ได้เลี้ยงไหมเอง เนื่องจากคติความเชื่อเรื่องกลัวบาปที่สืบทอดกันมา แม่นายเชียง จะเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ต่าง ๆ ไม่กล้าเลี้ยงไหม เนื่องจากกลัวบาป และยังเคยห้ามลูกหลานไม่ให้คิดทำ⁶⁴ ส่วนแม่หลวงคำบ้อเล่าว่า สามีนี้อพ่อหลวงอินตา พรหมชนะ

⁶² สัมภาษณ์นางสม ยะจา และนางยา หมั่นตุม, อ่างแล้ว.

⁶³ สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, อ่างแล้ว.

⁶⁴ สัมภาษณ์ นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

พูดเสมอเรื่องให้กล้วยบาป อันไหนที่จะเป็นการทำบาปก็อย่าทำ คนสันกำแพงโดยทั่วไปสมัยนั้นกล้วยบาป เมื่อเห็นว่าการผลิตเส้นไหมเองนั้นฆ่าสัตว์มากเกินไป ต้องเอารังไปต้มจึงได้เส้นไหมมา ก็ไม่เอา⁶⁵

ดังนั้นไหมดิบที่ใช้กันอยู่จึงซื้อมาจากที่อื่น คือ จากพม่า ไหมดิบที่พม่านั้นมาจากจีนอีกต่อหนึ่ง เพราะคนพม่าเองเลี้ยงไหมไม่มากนัก เนื่องจากกล้วยบาปเช่นเดียวกัน⁶⁶ แม้กระนั้นไหมที่ซื้อมามีทั้งไหมของพม่าและไหมจากจีน โดยไหมพม่ามีสีเหลือง ไหมจีนมีสีขาว การซื้อไหมจากพม่านั้นซื้อตั้งแต่เริ่มจนถึงประมาณ พ.ศ. 2496⁶⁷

การไปซื้อไหมจากพม่านั้น ต้องเดินเท้าไป เจ้าของกิจการมักไปพร้อมกับลูกหาบสำหรับนายเชียงนั้นในขั้นแรกไปซื้อไหมดิบพร้อมกับทำการค้าอย่างอื่นด้วย คือ คำช้าง ม้าต่างวัวต่าง ต่อมาเมื่อจ้างคนทอผ้าไหมเป็นผ้าชิ้น ผ้าโสร่งแล้ว ได้นำสินค้าเหล่านี้ไปขายพม่าด้วยชากลักก็ซื้อไหมดิบกลับมา นายเชียงเดินทางเองอยู่หลายปีจึงหยุด⁶⁸ ส่วนกลุ่มตระกูลพรหมชนะเพียรกุล ใช้วิธีเดียวกัน แม่หลวงคำป้อเล่าว่าพ่อหลวงอินทาสามีของท่านพร้อมด้วยลูกหาบเอาผ้าไหมไปขายพม่า และซื้อไหมดิบกลับมา การเดินทางสมัยก่อนจากเชียงใหม่ไปพม่าใช้เวลาประมาณ 15 วัน ไปทั้งทางเชียงรายและแม่สอด⁶⁹

⁶⁵ สัมภาษณ์ แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ, อ่างแล้ว.

⁶⁶ สุมาลย์ โทมัส, "ผ้านุ่ง : ข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าทอมือในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน", เอกสารหมายเลข 0102 ในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ผ้าไทย : อดีต ปัจจุบันและอนาคต วันที่ 1-2 กันยายน 2536 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงเทพฯ, หน้า 17.

⁶⁷ สัมภาษณ์ นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

⁶⁸ หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเชียง ชินวัตร, หน้า 11.

⁶⁹ สัมภาษณ์แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ อ่างแล้ว. และ รัญญา คันธา "พ่อหลวงผู้ประเสริฐยิ่งและหลาน" ใน หนังสืองานศพพ่อหลวงอินทาสี พรหมชนะ 2 พฤษภาคม 2536.

กรรมวิธีในการทอผ้าไหม

ได้มีท่านผู้รู้เรื่องการทอผ้าไหมเขียนเกี่ยวกับรายละเอียดในกรรมวิธีทอผ้าไหมไว้หลายท่าน เช่น เจ้าพงษ์แก้ว ๗ ลำพูน ผศ.สมหวัง คงประยูร⁷⁰ ในที่นี้จะไม่กล่าวซ้ำในรายละเอียดของขั้นตอน แต่จะกล่าวเฉพาะกรรมวิธีการฟอก ย้อม กรอ และทอ ซึ่งเห็นว่าเป็นประสบการณ์ที่น่าสนใจของผู้ที่ทำงานด้านนี้มาแล้ว

กรรมวิธีในการทอมีขั้นตอนดังนี้คือ

1. การฟอกเส้นไหม
2. การย้อมเส้นไหม
3. การวันไหมเป็นเครือ
4. ขึ้นกรอใส่หลอด
5. ขึ้นเรียงเส้นไหม
6. ขึ้นใส่ฝีม
7. ขึ้นทอ

---

⁷⁰ เจ้าพงษ์แก้ว ๗ ลำพูน เป็นเจ้าของกิจการทอผ้าไหมยกดอกที่งดงามลือชื่อของลำพูน โดยทอในคุ้มของท่าน งานของเจ้าพงษ์แก้วเกี่ยวกับเรื่องนี้คือ "การทอย้อมและลายผ้า" การบรรยายเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ 2529 ณ สหวิทยาลัยล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ในเอกสารประกอบนิทรรศการการเผยแพร่งานของบุคลากรทางวัฒนธรรม ณ หอวัฒนธรรม สหวิทยาลัยล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2529. หน้า 42-45. ส่วน ผศ.สมหวัง คงประยูร นั้น เป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องการออกแบบลวดลายผ้า และเป็นเจ้าของกิจการร้านชินวัตรเทรดดิ้ง และ หจก.ชินวัตรดีไซน์ ตำบลห้วยแก้ว อ.เมือง เชียงใหม่. ได้เขียนงานเรื่อง ผ้าไหมไทย ใน โครงการหนังสือส่งเสริมตามแนวพระราชดำริ อันดับ 36 พ.ศ.2528 หน้า 63-83.

การฟอก-ย้อมเส้นไหม

เส้นไหมดิบจะมีกาวติดอยู่ ก่อนจะต้องทำให้กาวหลุดเสียก่อน เรียกว่าการฟอก ส่วนย้อมคือการที่ทำให้สีติดเข้าไปในเส้นไหมที่ฟอกแล้ว

การฟอกและย้อมสมัยก่อนมี 2 แบบ คือ แบบที่ฟอกย้อมไปพร้อมกัน กับแบบที่ฟอกแล้วเอาไปย้อม

การฟอก-ย้อมไปพร้อมกันนี้ คือ การเอาไหมดิบใส่หม้อต้มให้น้ำเดือด สมัยก่อนใช้เตาฟืนใช้ไฟแรง ๆ ใช้น้ำต่างที่ได้จากฟางข้าวเผาเป็นตัวฟอก ซึ่งปัจจุบันใช้โซดาแอช⁷¹ ใส่สีที่จะย้อมไปพร้อมกับน้ำต่างเลย พอลาวเริ่มออกสีจะซึมเข้าไปเอง วิธีนี้เร็วคือไม่ต้องเสียเวลาฟอกก่อน แล้วค่อยเอามาย้อมอีกทีหนึ่ง วิธีนี้เรียกว่า "ฟอกลวด" คือฟอกย้อมพร้อมกันไปเลย สีก็ติดแน่นดีและสีไม่ตก แต่ปัจจุบันทำวิธีนี้ไม่ได้ เพราะต้องใส่เคมีแก่สีแบบสมัยใหม่ไม่ให้ตก การฟอกลวดแบบเก่าใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง⁷²

การฟอกแล้วเอาไปย้อม วิธีนี้คือเอาเส้นไหมดิบต้มในภาชนะบนเตาฟืนเช่นเดียวกับฟอกลวด แต่ใช้น้ำต่างอย่างเดียวไม่ใส่สีลงไปด้วย น้ำต่างได้จากฟางข้าวเผาเช่นกัน ต้มจนกว่ากาวจะหลุดออกจากเส้นไหมหมด วิธีสังเกตว่ากาวหลุดหมดหรือยังต้องดูว่าถ้ายังลื่น ๆ อยู่แสดงว่า

---

⁷¹ อัตราส่วนของการใช้โซดาแอช ตามที่เจ้าพงษ์แก้วบอกไว้ในเรื่อง "การทอย้อมและลายผ้า" หน้า 43 คือ ใช้โซดาประมาณ 50 กรัมต่อไหม 1 กก. โดยต้มน้ำให้เดือด เอาโซดาใส่ลงไปแล้วเอาไหมต้มในโซดาประมาณ 20-30 นาที เมื่อกาวหลุดแล้วจึงเอาไหมมาล้างน้ำเย็นแล้วบิดพอหมาดก่อนนำไปย้อม ซึ่งก็ต้องต้มให้สีซึมเข้าไป แต่ไม่ควรใช้เวลาเกิน 2 ชั่วโมง เพราะไหมจะเปื่อย

⁷² สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

กาวยังไม่หมด หรือถ้าจะให้แน่ใจต้องเอาเล็บขูดดู ถ้าไม่สิ้นแล้วแสดงว่าใช้ได้ ก็เอาออกมาล้างหลาย ๆ น้ำให้สะอาดแล้วจึงเอาไปย้อม⁷³ การใช้น้ำต่างต้มไม่ควรเกิน 2 ชั่วโมง⁷⁴

วิธีการที่ได้น้ำต่างคือ นำเอาฟางข้าวที่เผาแล้วในทุ่งนาหรือเรียกว่า "ต่างฟาง" เอามาหมักน้ำไว้สักคืนหนึ่ง พอเช้าก็เอาน้ำรดก็เป็นน้ำต่าง⁷⁵

ไหมดิบที่ผ่านการฟอกจากน้ำต่างจะเป็นสีน้ำตาล ถ้าต้องการสีอื่นซึ่งเดิมใช้สีธรรมชาติ ก็เอามาละลายในกระทะที่ตั้งไฟจนน้ำเดือด ใช้ฟางและกากกล้วยร่วนเส้นไหมแล้วก็ต้มลงไปใช้เวลาอย่างน้อย 2 ชั่วโมงถึงจะเอาขึ้นมาได้ เมื่อเอาขึ้นมาแล้วเอามาล้างลอยน้ำจนใส แล้วปั่น (บิด) เอาจนหมาด แล้วนำมาแช่น้ำข้าวเหนียว แช่แล้วก็เอามาลอยน้ำอีกครั้งหนึ่ง เวลาเอาไปตากเส้นไหมจะงามและสีไม่ตก⁷⁶

นางบัวคลี่เปรียบเทียบการใช้ต่างฟางข้าวกับการใช้โซดาแอสฟอกก่อนย้อมว่า แม้โซดาจะใช้เวลาครึ่งชั่วโมง "มันก็กัดเร็วและร้อน คนสมัยก่อนเขารักษาเส้นไหม ไหมถ้าว่าทอเมื่อก่อน ผ้าไหมเงาและงาม สมัยนี้มันกระด้าง"⁷⁷

สีสมัยก่อนที่ย้อมนั้นไม่ตก แต่ ผศ.สมหวัง บอกว่าจะซีดลง ๆ ตามกาลเวลา ไม่ทนแดดท่าสรีวิทยาศาสตร์⁷⁸ แต่คนที่ใช้ผ้าไหมสมัยก่อนมีกรรมวิธีการซักและตากที่ช่วยในการถนอมสีและเนื้อผ้า และไม่ได้นำผ้าไหมออกใช้บ่อยครั้งนัก เท่าที่เห็นตัวอย่างผ้าเก่าจากแม่หลวงคำบ่อพรหมชนะ และคุณสุนันท์ พรนิมิตร นั้น จัดว่ายังอยู่ในสภาพดี สีสวยงามแม้จะมีอายุถึง 60 กว่าปีแล้วก็ตาม

⁷³ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁴ สัมภาษณ์นางบัวคลี่ กันจันะ, อ่างแล้ว. นางบัวคลี่เป็นบุตรสาวของแม่หลวงคำบ่อพรหมชนะ นอกจากทอผ้าได้ทุกขั้นตอนแล้ว ยังมีความชำนาญในการฟอกและย้อม ได้ทำหน้าที่นี้ให้แม่หลวงคำบ่อมาโดยตลอด

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁸ สัมภาษณ์ ผศ.สมหวัง คงประยูร, อายุ 58 ปี, ภาควิชาศิลปะ สถาบันราชภัฏสหวิทยาลัยล้านนา, 14 กรกฎาคม 2536.

สีธรรมชาติที่นำมาใช้ในการย้อมนั้น ได้จากวัสดุตามธรรมชาติหลายชนิด เช่น ⁷⁹
 สีเหลือง ได้จาก เซ ขมิ้น อ้อย ดอกโสน ลูกตาล ดอกกรรณิการ์ ดอกคำฝอยและผักทอง
 สีแดง ได้จาก ครั่ง มะเขือเทศสุก กระเจี๊ยบ หัวผักกาดแดง นริกลงแดง
 สีม่วง ได้จาก ดอกอัญชัญ
 สีเขียว ได้จาก ใบเตย
 สีน้ำเงิน ได้จาก คราม
 สีน้ำตาล ได้จาก โกงโก้
 สีดำ ได้จาก มะเกลือ

ฯลฯ

นอกจากสีธรรมชาติแล้ว สีที่ใช้ในสมัยก่อนซึ่งเรียกว่า "น้ำย้อม" อยู่ในรูปกล่อง
 สีเหลือง มีตราเสือ รุ่นที่แม่บัวคลี่ย้อมไม่ได้ใช้สีวิทยาศาสตร์เลย ⁸⁰

อนึ่ง ประเภทของเส้นไหมมีความสัมพันธ์กับการย้อมสีเช่นกัน คือ ถ้าไหมจากเมือง
 จีนที่มีเส้นขาวละเอียดนั้น จะย้อมได้ทุกสีและออกมาได้ตามต้องการไม่ผิดเพี้ยน ส่วนไหมพม่าที่สี
 ออกเหลืองคล้ายไหมไทยนั้น เวลาย้อมสีฟ้า สีเขียวแล้วไม่ค่อยติดและมองไม่ค่อยจะเห็น สีที่ย้อม
 ไม่ค่อยได้ตามต้องการ ⁸¹

การย้อมสีในสมัยก่อนไม่มีอัตราส่วนเหมือนสีวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน ผู้ย้อมต้องอาศัย
 ประสบการณ์ที่เคยทำมา นางบุญยิ่งเล่าถึงนางจันทร์สมว่า เป็นอีกท่านหนึ่งที่มีความรู้เรื่องสีย้อมผ้า
 เป็นอย่างดี นอกจากให้สีสวยมากแล้ว จะไม่ทิ้งสี ถ้าเหลือใช้จะเอามาผสมกันจนเป็นสีดำ ⁸²

⁷⁹ ผศ.สมหวัง คงประยูร กรุณาให้ความรู้ในเรื่องนี้.

⁸⁰ สัมภาษณ์นางบัวคลี่ กันจันะ, อ่างแล้ว.

⁸¹ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

⁸² สัมภาษณ์นางบุญยิ่ง เพียรกุลส, เจ้าของร้านบุญยิ่ง อายุ 61 ปี, 83

การวัน-กรอไหมใส่หลอด

ผู้ที่เคยวัน-กรอไหม มักกล่าวว่า ทำยากกว่าฝ้าย เพราะนอกจากไหมจะมีเส้นเล็กละเอียดแล้ว ยังต้องคอยระวังไม่ให้ติดนิ้วหรือมือที่ผิวไม่เรียบ เพราะไหมจะขาดหรือชำรุดทำให้เสียความงาม ดังนั้นคนที่ผิวมือและนิ้วสากกระด้างจะกรอไหมไม่ได้ แต่จะกรอฝ้ายได้โดยไม่มีปัญหา⁸³ คนกรอไหมในสมัยก่อนจึงมีความสำคัญไม่น้อยกว่างานด้านอื่น เพราะไม่ใช่ทุกคนจะมีมือที่กรอไหมได้ แม้จะมีความชำนาญเหมือนกัน

การทอผ้า

ผู้ที่ทอผ้าจะทำหน้าที่ทออย่างเดียว เพราะเส้นยืนและเส้นพุ่ง ได้ถูกกำหนดสีและลวดลายมาจากทางร้านเรียบร้อยแล้ว ผู้ทอจะไปรับไหมเป็นเครือ และเป็นหลอดมาจากทางร้าน มีการชั่งน้ำหนักของไหมก่อนจะให้มาทอ และให้ครั้งละน้อย ๆ เมื่อทอหมดแล้วจึงไปเอามาทอต่อ เมื่อทอเสร็จแล้วจะนำผ้าที่ทอไปส่งให้กับทางร้านเพื่อรับเงินค่าจ้างทอ ทางเจ้าของร้านจะชั่งน้ำหนักของผ้าที่ทอแล้วว่าตรงกับไหมที่เอาไปทอหรือไม่⁸⁴

ที่ทางร้านมีการชั่งไหมเป็นการตรวจสอบนั้น เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ทอโกงเส้นไหม เท่าที่มีปรากฏคือ ทอเหลือเศษไหมแล้วไม่นำมาคืน เก็บสะสมไว้พอทอได้อีกผืนหนึ่งแล้วก็นำไปขายร้านอื่น หรือทอไม่แน่นเท่าที่ควรเพื่อให้มีเศษไหมเหลือ⁸⁵ สำหรับผู้ที่ทอนาน ๆ นั้นระมัดระวังเรื่องนี้มากเช่นกัน ถือเป็นความซื่อสัตย์ที่จะไม่โกงไหมของทางเจ้าของ นอกจากเส้นไหมเหลือน้อยเกินกว่าจะทอได้และเจ้าของร้านเห็นว่าทำประโยชน์แทบไม่ได้จึงเก็บไว้⁸⁶ ผลตอบแทนของความซื่อสัตย์คือ ทางเจ้าของร้านจะให้ความอนุเคราะห์เป็นพิเศษ เวลาที่ได้รับความลำบาก เช่น นางบุตรกล่าวว่า นางบัวเขียวมักจะช่วยเหลือตนเองในยามเดือดร้อน หรือหาทางเพิ่มรายได้ให้นางบุตรด้วยการให้เอาของเหลือขายจากที่ร้าน เช่น พวงผ้าฝ้ายไปวางเร่ขายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ถ้าขายได้จะให้ค่าขายตอบแทนบ้าง ส่วนคนที่ไม่ซื่อสัตย์ทางร้านจะไม่ให้ทออีก⁸⁷

⁸³ สัมภาษณ์นางบุตร แก้วมูล, อ่างแล้ว.

⁸⁴ สัมภาษณ์ผู้จ้างทอ และผู้ทอหลายคน เช่น นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, นางยาหมั่นตุม, นางบุตร แก้วมูล.

⁸⁵ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, นางบุญยิ่ง เพียรกุล, และนางบุตร แก้วมูล.

⁸⁶ สัมภาษณ์นางบุตร แก้วมูล.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน.

ผู้ทอผ้าไหมกล่าวว่าไม่ใช่ทุกคนที่ทอผ้าฝ้ายเป็นแล้วจะทอผ้าไหมได้ เพราะผ้าไหมเส้นเล็ก ต้องอาศัยความประณีต ใจเย็น ผ้าฝ้ายทอง่ายกว่ามาก บางคนก็ใช้ซี่ผึ้งลูบมือให้ลื่นก่อนทอ^{๘๘}

การทอผ้าไหมด้วยกี่เมืองนั้นทอได้แน่นและริมเรียบสวย เมื่อเทียบกับการทอด้วยกี่กระตุกในสมัยหลัง แต่ผ้าที่ทอโดยกี่มีอกก็ไม่ใช้จะสวยและแน่นทุกผืน ขึ้นอยู่กับฝีมือผู้ทอ ดังนั้นค่าแรงที่ให้ในการทอจะไม่เท่ากัน อย่างไรก็ตามผู้ทอทุกคนมีความภูมิใจในฝีมือของตนมาก ถ้ายังมีผ้าเก่าที่ทอเก็บไว้อยู่จะนำมาให้ดูความงามของเนื้อผ้าที่เนียนละเอียดและริมที่ทอเรียบ

ความที่ผ้าไหมมีราคาแพง ผู้ที่ทอจึงไม่ค่อยมีโอกาสเป็นเจ้าของผ้าไหมมากนัก การจะได้ผ้าชิ้นใหม่ใส่สักผืนนั้น ผู้ทอใช้วิธีไปซื้อจากร้านที่ตนทอส่ง โดยเลือกซื้อผืนที่ตนเป็นคนทอ^{๘๙} ผ้าไหมแต่ละผืนเมื่อได้มาแล้ว จะใช้อย่างทนุถนอม ถือเป็นหน้าตาของผู้สวมใส่ สมัยก่อนใครแต่งกายด้วยผ้าไหมก็ถือว่าดีที่สุดในแล้ว และผ้าไหมจะเป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่ไปสู่ลูกหลาน^{๙๐}

ง. รูปแบบและลวดลายของผ้าไหม

ผ้าไหมที่ทอจะเป็นแบบใดมีลวดลายอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ ประการแรกคือ ตลาด หมายถึงความนิยมของผู้สวมใส่ในเวลานั้น ว่าแต่งกายอย่างไรและนิยมลวดลายชนิดใด ปัจจัยประการที่ 2 คือ ความคิดสร้างสรรค์ของเจ้าของกิจการ ให้มีสีสวยงามขึ้น มีลวดลายใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นจากเดิมที่เคยทอ

^{๘๘} สัมภาษณ์ผู้ทอผ้าไหมหลายคน เช่น นางบุตร แก้วมูล, นางศรี สุขศรี, อายุ 62 ปี, 30/1 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 2 มิถุนายน 2536.

^{๘๙} สัมภาษณ์นางสม ยะจา, นางยา หมั่นตุม, อ่างแล้ว. และนางเอ้ย โมทนา, อายุ 78 ปี, 70 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, นางดี มูลอ้าย, อายุ 78 ปี, 78 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 14 กันยายน 2537.

^{๙๐} สัมภาษณ์นางน้ามัย โมทนา, อายุ 38 ปี, 32 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 30 พฤษภาคม 2536.

ทั้งสามร้านคือ ชินวัตร พรหมชนะ และเพียรกุลศล นั้น ความที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกันในบ้านกาด รูปแบบและลวดลายของผ้าไหมที่ทอออกมาจึงไม่แตกต่างกันนัก ถ้ามีการทอลายใหม่ขึ้นโดยเจ้าใครเริ่มขึ้นก่อนแล้วขายดี จะมีร้านอื่นทอตามอย่าง⁹¹ ความแตกต่างของผ้าที่ลูกค้าเลือกซื้อจึงอยู่ที่ความคุ้นเคยกับเจ้าของร้าน การติดใจฝีมือคนทอ หรือชอบสีใดสีหนึ่งเป็นพิเศษ มากกว่าจะรู้สึกว่าร้านใดร้านหนึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว⁹²

อย่างไรก็ตามคุณสมบัติเด่นของเจ้าของร้านมีส่วนสำคัญที่ทำให้ลูกค้าเชื่อมั่นว่าผ้าไหมที่ตนซื้อคุณภาพดี สีสวย เช่น นางบัวเขียวที่เป็นผู้มีฝีมือดี เคยทอผ้าถวายพระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระราชชายาฯ ทรงโปรดและตรัสชมว่าฝีมือดี และต่อมาทรงสั่งให้นางบัวเขียวทอโดยทรงระบุสีและลายแต่ละผืนด้วยพระองค์เอง นางบัวเขียวมาทอที่บ้าน เมื่อทอเสร็จก็นำไปส่งให้กับพระองค์ท่าน นอกจากนี้นางบัวเขียวยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้สีผ้าได้เก่งที่สุดในเวลานั้น จนได้รับฉายาในภายหลังว่า "แม่เขียวหัวญี่ปุ่น" ทำให้นางบัวเขียวมีลูกค้าที่เจาะจงซื้อจากร้านพรหมชนะเป็นประจำ หรือมาสั่งให้ทอไว้เลย แม่หลวงคำบ้อจึงกล่าวถึงอย่างภูมิใจว่า "แม่เขียวเป็นที่หนึ่ง ชินวัตรเป็นที่ 2 และแม่สม เป็นที่ 3"⁹³

ผ้าที่ทอในสมัยนั้น มีผ้าชั้น ผ้าโสร่ง ผ้าพันศีรษะ และผ้าโจงกระเบน ซึ่งเป็นเครื่องแต่งกายที่ชายได้ทั้งไทยและพม่า ผ้าขาวม้าก็มีทอบ้าง⁹⁴

ผ้าชั้นนั้นมีทั้งผ้าพันที่เรียกว่าผ้าดำน คือผ้าไหมที่ใช้เส้นไหมพุ่งสีเดียว ทอตลอดกันไปทั้งผืน ไม่มีดอกดวงหรือลวดลายอื่น นอกจากนั้นมีผ้าชั้นทางกระรอกคือแบบนั้นโก หรือชั้นโก หมายถึงเอาเส้นไหมสีต่างกันมาเป็นสี ๆ ให้เข้ากันแล้วทอ ลายของผ้าชั้นเวลานั้นเป็นลายขวาง ซึ่งมีหลายแบบ มีชั้นตาทั้งลายขวางที่เรียกว่าลายเต็มตัว ลายสองแถว สามแถว และห้าแถว⁹⁵ ชั้น

⁹¹ สัมภาษณ์นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, นางบุญยิ่ง เพียรกุลศล, และ นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

⁹² สัมภาษณ์นางสุนันท์ พรนิมิตร, อ่างแล้ว.

⁹³ แม่สมหมายถึง นางจันทร์สม เพียรกุลศล, สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, อ่างแล้ว.

⁹⁴ สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, นางบัวคลี กันจันะ.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน. ชั้นที่เรียกว่าเป็น "แล้ว" นั้น จำนวนแล้วจะนับจากเส้นทอ

⁹⁶ สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, อ่างแล้ว.

ลายทางลงที่เรียกว่าตาล่อง ตาแซง ก็มี ขึ้นยกหลายเป็นพื้นดำมีลายเป็นทางลงสีขาว⁹⁶ รวมทั้ง
ขึ้นกลาง ซึ่งหมายความว่าตรงกลางออกดำก็เอาผ้าแดงย้อมมะเกลือมาทอออกข้างล่างข้างบน⁹⁷

ผ้าพื้นเป็นผ้าที่มีการจ้างทอกันมาก เพราะขายดี ทอกันทุกสีแต่สีที่นิยมกันมากมีสี
น้ำตาลไหม้ สีน้ำตาลอ่อน สีแดงกำ สีแดงสลับดำที่ปั่นโกออกมาก็สวยมาก⁹⁸

สำหรับผ้าโสร่งซึ่งราคาแพงกว่าผ้าชิ้นนั้น มีทั้งทอแบบปั่นโก และทอเป็นลายตา
หมากรุกหรือที่เรียกว่า "ตาตอป" โดยสลับสีต่าง ๆ ให้งดงามตามชอบ ผ้าโสร่งเป็นที่นิยมของ
คนเฒ่าคนแก่รุ่นนั้น⁹⁹ พวกชาวบ้านผู้ชายมักนิยมนุ่งโสร่งใหม่เวลาไปงาน และพยายามหาโสร่ง
ใหม่ไว้ใช้คนละผืน แต่ถ้าได้รับมรดกจากปู่ ตา หรือพ่อ ก็ไม่ต้องหาซื้อ¹⁰⁰

ผ้าพันศีรษะหรือผ้าเคียนหัว เป็นอีกอย่างหนึ่งที่มีผู้นิยมใช้ทอเป็นสีพื้น

ผ้าโจงกระเบนนั้น มีขนาดเป็นสองเท่าของผ้าชิ้นทอ อย่างที่เรียกว่าเป็นผ้าหาง
กระรอกส่งไปขายพม่า พวกพม่าจะชอบมาก¹⁰¹

ผ้าขาวม้า นั้น แม่หลวงคำบ้อเล่าว่าทอไว้สำหรับใช้ไม่ได้ทอขาย เป็นธรรมเนียม
สมัยก่อนที่คนเฒ่าคนแก่ทอเตรียมไว้ให้ลูกหลานเวลาสึกจากพระ ผ้าขาวม้าผืนหนึ่ง แม่ของพ่อหลวง
อินทาทอให้เวลาที่สึกออกมา ต่อมาแม่หลวงคำบ้อได้ทอผ้าขาวม้าอีกผืนหนึ่งให้กับพ่อหลวงผู้เป็นสามี
แม่หลวงคำบ้อเล่าว่าพ่อหลวงไม่ได้นำมาใช้แต่เก็บรักษาไว้เป็นที่ระลึก แม่หลวงเคยลองขอมาทอ
ผ้าตัดเสื้อแต่พ่อหลวงบอกว่า "ไม่ได้ รักษาไว้ดีกว่า" แสดงให้เห็นว่าผ้าขาวม้าที่ทอในลักษณะนี้มี
คุณค่าทางจิตใจมากทีเดียว ระหว่างผู้ให้กับผู้รับ¹⁰²

ผ้าขาวม้านี้เข้าใจว่าคงมีการทอเฉพาะในหมู่ผู้มีอันจะกินเท่านั้น เพราะจากการ
สอบถามชาวบ้านโดยทั่วไปแล้ว ไม่มีผ้าขาวม้าใหม่ใช้ จะมีก็แต่ผ้าขาวม้าที่ทอด้วยฝ้ายเท่านั้น¹⁰³

⁹⁶ สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, อ่างแล้ว.

⁹⁷ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว. ส่วนแม่หลวงคำบ้อ อธิบายขึ้น
กลางว่า เป็นชิ้นที่ต่อติดต่อเอา.

⁹⁸ สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, อ่างแล้ว.

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁰ สัมภาษณ์นางน้ามัย โมทนา, อ่างแล้ว.

¹⁰¹ สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, อ่างแล้ว.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน.

¹⁰³ สัมภาษณ์นางน้ามัย โมทนา, อ่างแล้ว.

แม่หลวงคำป้อกล่าวว่า เจ้าของกิจการจะเป็นผู้ชำนาญในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ฟอกไหม ย้อม แล้วทำเป็นเครื่อง วัน กรอ จนถึงทอ ความชำนาญเหล่านี้จะถ่ายทอดให้ลูกหลาน โดยฝึกให้ลูกหลานทำ จนเข้าไปอยู่ในหัว¹⁰⁴ เวลาคิดสีและลวดลายจะออกมาเองในเวลาไม่นานนัก การให้ สีนับว่าสำคัญ "เราให้สีถูกนั้นแหละมันถึง ได้สวย คนให้สีไม่ถูกมันไม่สวย"¹⁰⁵ เมื่อให้สีและลาย แล้วจึงจัดไหมสีต่าง ๆ ให้กับคนทอนำไปทอ

ลวดลายที่กล่าวมานี้จัดเป็นลายโบราณที่คนสันกำแพงช่วงนั้น ใช้กันอยู่ ก่อนจะมีการ พัฒนาดัดค้นลายใหม่ ๆ ในระยะหลัง พ.ศ.2478 และรับลายจากทางอื่น ๆ เช่น ยกดอกตามแบบ ลำพูน มัดหมี่แบบอีสาน และเกิดเต่าแบบไทลื้อ เป็นต้น

เป็นที่น่าเสียดายที่ผ้าไหมลายเหล่านี้มีเหลือในสภาพบริบูรณ์ไม่มากนัก เนื่องจากเหตุ หลายประการ ที่สำคัญคือให้ลูกไปทำผ้าตัดเสื้อ¹⁰⁶ หรือ ขายหมดรุ่นไปไม่ได้เก็บตัวอย่างไว้บ้าง ที่ใช้อยู่จนเก่าขาดไปก็มีบ้าง ลายเก่าแก่เหล่านี้ปัจจุบันไม่ได้ทอแล้ว¹⁰⁷

จ. ตลาดของผ้าไหม

ผ้าไหมที่ทอจากสันกำแพง มีตลาดทั้งภายในประเทศและต่างประเทศคืออม่า สำหรับ ภายในนั้นจะวางขายที่ร้านของตน ซึ่งกล่าวกันว่าในช่วงนั้นจะไม่นำผ้าไหมจากที่อื่นมาขายเลย เมื่อทอได้มาก ๆ แล้ว เช่น แม่บัวเขียวแจ่งงานให้กับน้อง ๆ ทอ เหลือจากนั้นก็จ้างคนข้างนอก ทอ พอรวบรวมได้มาก ๆ ก็เอาไปส่งในเวียง คือ ที่ตัวเมืองเชียงใหม่บริเวณตรอกเล่าโจ้ว ที่ ตลาดวโรรสและถนนท่าแพ ส่งตามร้านที่ขาประจำที่ส่งไว้ก็มี¹⁰⁸ ที่เดินเรือขายตามตรอกเล่าโจ้ว และถนนท่าแพก็มี คนที่เอามาขายมักเป็นคนที่เจ้าของกิจการไว้วางใจ ไม่ได้ติดต่อยางขายตาม ร้านทั่วไปในตรอกเล่าโจ้วที่ขายผ้าและสิ่งทอ แต่จะส่งเฉพาะร้านที่รู้จักและคุ้นเคยกันเท่านั้น

¹⁰⁴ สัมภาษณ์แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ, นางกิ่งแก้ว เพ็ชรกุล, นางสาวจันทร์สม ชินวัตร และนางบัวคลี กันจันะ.

¹⁰⁵ สัมภาษณ์แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ.

¹⁰⁶ สัมภาษณ์นางบัวคลี กันจันะ, อ่างแล้ว.

¹⁰⁷ สัมภาษณ์นางบุญยี่ง เพ็ชรกุล, อ่างแล้ว.

¹⁰⁸ สัมภาษณ์แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ.

สำหรับในช่วง พ.ศ. 2474 นั้น ร้านที่มีผ้าไหมจากสันกำแพงวางขายก็มี ร้านขุนาริหัตถกิจ (ขายในช่วง 2474-2517) ร้านโยนก (จำปีเริ่มขายที่แน่นอนไม่ได้)¹⁰⁹

ส่วนนอกจังหวัดเชียงใหม่ที่ส่งไปขายมากคือลำปาง และกรุงเทพฯ ต่างประเทศมีพม่า เมื่อทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2464 แล้ว จะเกิดความเปลี่ยนแปลงตลาดของผ้าไหม ในที่นี้จะแบ่งตลาดของผ้าไหมที่ส่งไปนอกเขตจังหวัดเชียงใหม่ออกเป็น 2 ช่วงเวลา คือระยะแรกก่อนทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่ (พ.ศ. 2453-2464) ระยะที่ 2 คือเมื่อทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่จนถึงการเริ่มทอด้วยกี่กระตุก (พ.ศ. 2464-2478)

ระยะแรกก่อนที่เส้นทางรถไฟจะมาถึงเชียงใหม่ นั้น มีการส่งผ้าไหมไปกรุงเทพฯ และลำปาง¹¹⁰ ส่วนการส่งผ้าไหมไปพม่า นั้น ปรากฏในรายงานของกงสุลอังกฤษว่ามีการส่งไปอย่างต่อเนื่องจาก พ.ศ. 2453-2464¹¹¹

นางกิ่งแก้ว เล่าว่า สมัยก่อนมีการส่งผ้าไหมไปขายลำพูน ลำปาง กรุงเทพฯ นางบัวคลีก็เล่าว่ามีการนำผ้าไหมไปขายที่ลำปาง¹¹² เข้าใจว่านอกจากเชียงใหม่แล้ว ลำปางคงเป็นตลาดที่สำคัญรองจากเชียงใหม่ ซึ่งตรงกับข้อมูลที่กล่าวถึงเส้นทางการค้าระหว่างเชียงใหม่-ลำพูน-ลำปาง รวมทั้งที่ว่าลำปางเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าของภาคเหนือที่สำคัญรองจากเชียงใหม่¹¹³

¹⁰⁹ สัมภาษณ์นางลินจง อทิพันธ์, อายุ 62 ปี, ร้านเงินเียงฮวด 23-25 ถนนช่วงเมรุ อ.เมือง จ.เชียงใหม่, 26 สิงหาคม 2537. และข้อมูลจาก น.ส.รุจิรา ลีพันธ์, อายุ 67 ปี, และ ดร.ศิวาภรณ์ (ลีพันธ์) นาคะชัย อายุ 41 ปี, ทายาทเจ้าของร้านขุนาริหัตถกิจ ซึ่งปัจจุบันเลิกกิจการแล้ว

¹¹⁰ พูนพร พูลทจักร "การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือหลัง พ.ศ. 2464-2484." วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ สาขาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีการศึกษา 2530, หน้า 134.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹¹² สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, และนางบัวคลี กันจันะ, อ่างแล้ว.

¹¹³ สรัสวดี อ๋องสกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 139-140.

ส่วนเรื่องการส่งผ้าไหมไปพม่านั้น ผู้เป็นเจ้าของกิจการฝ่ายชายจะคุมไปเอง คือ นายเชียง ชินวัตร สามีของแม่บัวเขียว และต่อมาก็คือพ่อหลวงอินตา สามีของแม่หลวงคำบ้อ การเดินทางสมัยนั้นเดินเท้า สำหรับจำนวนลูกหาบที่นำผ้าไหมไปขายนั้น ทางกลุ่มพรหมชนะ-เพียรกุล มีลูกหาบไปประมาณ 10 คน¹¹⁴ แต่ไม่ทราบจำนวนลูกหาบทางด้านนายเชียง เข้าใจว่าคงมากกว่า 10 คน เพราะมีการค้าช้าง ม้าต่าง วัวต่าง ด้วย

สำหรับกลุ่มของพ่อหลวงอินตา จะเดินทางไปพร้อม ๆ กับขบวนของพวกที่ทอผ้าไหม ชายรายย่อยรวมกลุ่มกันไป¹¹⁵ ในสมัยนั้นไม่มีการปล้น การเดินทางไปถึงพม่า นั้น จะต้องมิผ้าไหมจำนวนมากพอจึงจะเดินทางครั้งหนึ่ง ช่วงที่ทอเก็บเอาไว้คือหน้าแล้ง¹¹⁶

การเดินทางสมัยก่อนยากลำบาก ต้องใช้ความอดทนวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้า เพราะต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติและไข้มาเลเรีย¹¹⁷ แต่จำเป็นต้องทำ หากกลับได้นำไหมดิบกลับมาด้วย ในสมัยนั้นไหมดิบที่ซื้อมาเป็นมัด ๆ เรียกว่าจ้อย จ้อยหนึ่งมี 6 มัด 1 มัดมี 2 กิโลกรัม¹¹⁸

สินค้าผ้าไหมที่ส่งไปขายพม่ามีผ้าชิ้น ผ้าโสร่งและผ้าไหมทางกระรอก ซึ่งเป็นที่นิยมของชาวพม่าที่มีฐานะดี¹¹⁹

ระยะที่ 2 เมื่อเส้นทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่ พ.ศ.2464-2478 ช่วงนี้มีการทอผ้าไหมส่งขายทางกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงมากขึ้น ทางพม่าก็ยังมี การติดต่อค้าขายอยู่ คือ นำเข้าไหมดิบจากพม่า เมื่อทอเป็นผ้าไหมแล้วนำกลับไปขาย รายงานของกงสุลอังกฤษเมื่อ พ.ศ.2467 มีว่า ไหมดิบที่นำเข้ามาจากพม่ามูลค่า 11,000 ปอนด์ ผ้าไหมที่ทอส่งไปขายพม่ามีมูลค่า 8,000 ปอนด์ จำนวนที่ส่งไปขายกรุงเทพฯ คงจะมากกว่านี้ เพราะผ้าชิ้นไหมของเชียงใหม่กำลังเป็นที่นิยมของสภาพสตรีที่มีฐานะดีในกรุงเทพฯ¹²⁰

¹¹⁴ สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, อ้างแล้ว.

¹¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁷ หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเชียง ชินวัตร, หน้า 11.

¹¹⁸ สัมภาษณ์นางบัวคลี กันจันะ, และนายสันต์ กันจันะ, อ้างแล้ว.

¹¹⁹ หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเชียง ชินวัตร, หน้า 11.

และสัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ และสุมาลย์ โทมัส, เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

¹²⁰ BCR.Chiangmai, 1924, p.37 อ้างถึงในพูนพร พูนทาจกร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

นอกจากกรุงเทพฯ แล้ว ตลาดในต่างจังหวัดจะเพิ่มมากกว่าลำพูน ลำปาง ที่เคยส่งแต่เดิม ในเวลานี้มีการนำผ้าไหมใส่กระเป๋ามาขายถึง พิษณุโลก เด่นชัย แพร่ และน่าน ¹²¹

สำหรับที่กรุงเทพฯ พวกเจ้าของกิจการที่เป็นผู้หญิงจะไปส่งเอง เช่น นางบัวเขียว พรหมชนะ นางจันทร์สม เพียรกุล ใช้เวลาเดินทางกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ 26 ชั่วโมง รถไฟออกจากเชียงใหม่ตอนตี 2 ¹²²

ช่วงระยะหลังจากทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่แล้ว ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจขึ้น คือ การผลิตจะเป็นไปเพื่อขาย เช่น ข้าว กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากความเปลี่ยนแปลงนี้คือ พ่อค้าคนจีนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งมาตั้งแต่ พ.ศ.2472 ซึ่งกลายเป็นพวกที่มีฐานะและมีบทบาทสำคัญในการค้า และได้รวมตัวกันเป็นสมาคมคนจีน เพื่อให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนพวกชาวนาเมื่อขายข้าวเปลือกและพืชผลอื่น ๆ ได้ จะไปซื้อสินค้าสำเร็จรูปมาใช้มากขึ้น แทนการผลิตเอง ¹²³ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนี้คงมีส่วนช่วยให้การซื้อขายสินค้าต่าง ๆ รวมทั้งผ้าไหมอยู่ในสภาพคล่องทางการเงินยิ่งขึ้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือเมื่อ พ.ศ.2469 โดยทางเชียงใหม่จัดขบวนรับเสด็จอย่างมโหฬาร และมีการรวบรวมตัวอย่างสินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองประเภทต่าง ๆ มาจัดแสดงให้ทั้งสองพระองค์ทอดพระเนตรที่โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย โดยจัดทำเป็นร้านหรือเพิงสำหรับวางสิ่งของ ภายหลังการเสด็จทอดพระเนตรแล้ว ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าชมด้วย ซึ่งเป็นที่มาของงานฤดูหนาวซึ่งจัดเป็นประจำทุกปี ¹²⁴

¹²¹ สัมภาษณ์นายสันต์ กันจันะ, อ่างแล้ว. นายสันต์ บอกว่าสำหรับที่ลำปางส่งที่ร้านบานเย็น.

¹²² สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ และนางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, อ่างแล้ว.

¹²³ พูนพร พูลทาจกร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 162-167. และเข็ม มฤคพิทักษ์ "นโยบายภาษีกับการเข้าสู่ระบบการค้าของชาวนาภาคเหนือ พ.ศ.2427-2476 ศึกษากรณีอำเภอสันทรายและอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ปีการศึกษา 2530. หน้า 59-62.

¹²⁴ พันเอกพิเศษพูนพล อาสนะจินดา "บทบาทของท้องถิ่นในการส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยว" ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์พันเอกพิเศษพูนพล อาสนะจินดา ณ เมรุชั่วคราว วัดสวนดอกวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ 1 กุมภาพันธ์ 2535, หน้า 345, 347.

จากการเสด็จของล้านเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์ในครั้งนั้น มีผลให้เชียงใหม่เป็นที่รู้จักกันดียิ่งขึ้นทั้งในหมู่ชาวไทยและต่างประเทศ ทำให้ได้รับการพัฒนาในหลาย ๆ ด้าน รวมทั้งเป็นจุดที่สนใจทางด้านการท่องเที่ยว การจัดแสดงสินค้าต่าง ๆ ในฤดูหนาวก็เป็นโอกาสในการประชาสัมพันธ์สินค้าประเภทอุตสาหกรรมพื้นเมืองด้วย ซึ่งน่าจะเป็นผลดีต่อการตลาดของผ้าไหม¹²⁵

หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ทางราชการได้จัดการประกวดนางสาวสยามขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.2477 ทางจังหวัดต่าง ๆ รวมทั้งเชียงใหม่ได้พยายามจัดหาอาสาสมัครเพื่อประกวดนางสาวประจำจังหวัด แล้วส่งคนที่ได้ตำแหน่งไปชิงตำแหน่ง "นางสาวสยาม" ที่กรุงเทพฯ ทางเชียงใหม่เป็นจังหวัดหนึ่งที่ทำให้ความสนใจเรื่องนี้มาก และมักจะได้อันดับใดตำแหน่งหนึ่งเสมอ

การประกวดนี้มีการบังคับให้ผู้หญิงแต่งกายชุดไทย จึงเป็นจุดเริ่มที่กระตุ้นให้ชาวไทยกลับมานิยมความงามของผ้าไทยกันอีก¹²⁶ ผ้าไหมสันกำแพงก็น่าจะได้รับความนิยมในเชียงใหม่และกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน เพราะนับจากนี้มีการประกวดติดต่อกันทุกปี แม้จะเปลี่ยนชื่อเป็น "การประกวดนางสาวไทย" ใน พ.ศ.2482 เพิ่งจะมาเว้นช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ.2484-2490 จึงมาประกวดใหม่เมื่อ พ.ศ.2491¹²⁷

ความนิยมที่ผู้หญิงแต่งกายชุดไทย มีผลต่อเรื่องการออกแบบลวดลาย คือ มีการให้สีและลวดลายให้สดใสเหมาะสมกับวัยมากขึ้น และคิดลวดลายให้หลายหลากแปลกตามากกว่าเดิม เช่นผ้าชีนลายต่าง ๆ ลายจันทร์ฉาย จันทร์แรม น่าจะมีการออกแบบกันในระยะที่มีการประกวดนางสาวสยามแล้ว

¹²⁵ เรื่องเดียวกันหน้า 347, 349. และคงมีผลดีต่อสิ่งทอหัตถกรรมทั้งหมดของสันกำแพงที่บ้านกาดด้วย จากการสำรวจสภาพเศรษฐกิจไทยของคาร์ล ชิมเบอร์แมน เมื่อ พ.ศ.2474 พบว่าชาวสันกำแพงมีรายได้จากการประกอบผ้าทอพื้นเมืองสูงที่สุดในประเทศไทย.

¹²⁶ พันเอกพิเศษพูนผล อาสนะจินดา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 348.

¹²⁷ "นางสาวไทยเมื่อวันวาน สัมภาษณ์สุชีลา ศรีสมบุรณ์ นางสาวไทยยุคฉลองรัฐธรรมนูญ" สกุลไทย 40 : 2058 (วันอังคารที่ 29 มีนาคม 2537) : 32-35.

2.3 พัฒนาการของธุรกิจการทอผ้าไหมในล้านกัมพูชาตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2478

การทอผ้าไหมโดยการจ้างงานของกลุ่มตระกูลชินวัตร พรหมชนะ และเพียรกุลศล มีความเจริญขึ้นโดยลำดับ สำหรับในตอนแรกนั้น นางบัวเขียว พรหมชนะ เป็นหลักของทั้งพรหมชนะ และเพียรกุลศล เพราะเป็นผู้สาวคนโตทำหน้าที่ดูแลกิจการ บริหารงาน แจกงานให้กับน้อง ๆ และจ้างทอ เมื่อน้องออกเรือนจะให้เงินไปทำทุน น้องสาวที่สามารถมีกิจการทอผ้าไหมเป็นของตนเอง รุ่งเรืองต่อมาคือ นางจันทร์สม เพียรกุลศล

ผู้ประกอบการในสมัยนั้นยึดหลักธรรมมาใช้ในการทำธุรกิจ นายเชียงและนางแสง ภรรยา มีหลัก 3 ประการคือ

1. ความซื่อสัตย์และรักษาสัจจะต่อตนเองและผู้ติดต่อรวมทั้งลูกค้า
2. การประหยัด ให้อภัยใช้จ่ายให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม
3. อบรมลูกหลานในสกุลให้มีคุณธรรม ยึดมั่นในหลักธรรมของพุทธศาสนา ¹²⁸

ทางกลุ่มตระกูลพรหมชนะ-เพียรกุลศลนั้น ได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธที่ดี มีความประหยัด อดทน และขยันขันแข็ง ¹²⁹ หลักการนี้ได้สืบทอดมาให้กับลูกหลานสมัยหลัง แม่หลวงคำป้อกล่าวว่า พ่อหลวงอินทาสามีของท่านว่าเป็นคนใจบุญ มักจะสอนท่านเรื่องการทอผ้าว่า "ให้สุทำดี ๆ ทำดีเราก็ได้ดี คนโตทำดีก็ได้มากมาย" ¹³⁰

การอยู่ในแวดวงธุรกิจการค้าที่ต้องทราบความเป็นไปของสถานการณ์บ้านเมืองและสภาพเศรษฐกิจ ทำให้ผู้ประกอบการของทั้งสามตระกูล มีลักษณะที่เห็นการณ์ไกล ซึ่งเรื่องนี้โดยภูมิหลังของตระกูลและการศึกษา นายเชียงมีข้อได้เปรียบกว่านางบัวเขียวและนางจันทร์สม ซึ่งเป็นผู้หญิงและไม่ได้ผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่มาก่อน แม้กระนั้นทั้งสามท่านก็มีลักษณะร่วมคือ เจลียวฉลาด ขยันหมั่นเพียร อดทนต่อความยากลำบาก ประหยัดอดออม มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สำหรับนายเชียงนั้น บุตรของท่านกล่าวว่า นอกจากเรื่องเหล่านี้ยังมีความสุขุมรอบคอบอีกด้วย ¹³¹

¹²⁸ หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเชียง ชินวัตร, หน้า 12.

¹²⁹ ธรรมสาร เล่มที่ 12, หน้า 4.

¹³⁰ สัมภาษณ์แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ.

¹³¹ หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเชียง ชินวัตร, คำไว้อาลัยของนางสาวจันทร์สม ชินวัตร, นายบุญรอด ชินวัตร.

การมองเห็นการณ์ไกลของนายเซียง นางบัวเขียว และนางจันทร์สมนั้น จะเห็นได้จากการส่งเสียบุตรธิดาให้ได้รับการศึกษาแผนใหม่อย่างเต็มที่ตามความสามารถ ปรากฏว่าบุตรธิดาของท่านเหล่านี้หลายคนมีทั้งเป็นวิศวกร แพทย์ เกษีกร นักบริหาร ฯลฯ¹³² รวมทั้งมีการสะสมทุนตลอดเวลา วิธีการอย่างหนึ่งคือ เมื่อมีกำไรจะซื้อที่นาซึ่งสมัยนั้นราคาถูก นาทั้ตระกูลชินวัตร พรหมชนะ และเพียรกุล สะสมไว้ถ้าวรวมกันคงเป็นจำนวนหลายพันไร่¹³³ และมีการออกเงินให้กู้ เช่น นายเซียง นางบัวเขียว¹³⁴ นอกจากนี้กิจการของทั้งสามตระกูลมิได้อยู่ที่การทำผ้าไหมอย่างเดียว มีการทอผ้าฝ้าย และค้าขายสินค้าอันเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ผ้าด้วย ที่สำคัญคือนายเซียง เมื่อเลิกเดินทางไปค้าขายที่พม่าแล้ว ได้หันมาค้าเส้นฝ้าย ผ้าฝ้ายและผ้าไหม ตลอดจนถึงย้อมผ้าที่บ้านกาต ด้วยการซื้อจ้างทอผ้าฝ้ายผ้าไหมตลอดมา¹³⁵

การสืบทอดกิจการจะอยู่ในสายตระกูล คือ มีการฝึกสอนให้ลูก ๆ มีความรู้ในอาชีพที่ทำอยู่ ซึ่งไม่เป็นเรื่องยาก เพราะบรรดาภาษาที่ได้กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า เกิดมาก็เห็นสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว คือ เรื่องเกี่ยวกับการทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม ได้หัดทำจึงค่อย ๆ เป็นไปเองโดยปริยาย แต่เรื่องการค้าขายทอดหักชะความชำนาญนั้น ได้รับจากบิดามารดา¹³⁶ เมื่อถึง พ.ศ.2478 นั้น หัวเรี่ยวหัวแรงที่สำคัญของตระกูลชินวัตรคือ เข็มทองบุตรสาวคนโตของนายเซียง (เกิด พ.ศ.2454) ตระกูลพรหมชนะ มีคำบอบุตรสาวคนโตของนางบัวเขียว (เกิด พ.ศ.2458) ส่วนกิ่งแก้วซึ่งต่อมาเป็นทายาทคนสำคัญด้านผ้าไหมของเพียรกุล นั้น มีอายุน้อยเพียง 5 ขวบ (เกิด พ.ศ.2473) จึงยังไม่อาจแบ่งเบาภาระของนางจันทร์สมผู้เป็นมารดา

กิจการค้าผ้าไหมมีความเจริญขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะหลังจากการเปิดใช้เส้นทางรถไฟเชียงใหม่-กรุงเทพฯ พ.ศ.2464 แล้ว โดยมีปัจจัยต่าง ๆ ทางด้านเศรษฐกิจและความนิยมในการแต่งกาย ทำให้ผ้าไหมเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น จนกระทั่งทางกลุ่มชินวัตรได้หาวิธีปรับปรุงเทคนิคการผลิตให้ได้ปริมาณมากขึ้น โดยนำที่กระตุกมาใช้เมื่อ พ.ศ.2478

¹³² จากการสัมภาษณ์แม่หลวงคำป้อ. หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเซียง ชินวัตร, หนังสือธรรมสาระ และ ธรรมสาระ เล่ม 12. แม่หลวงคำป้อบอกว่าท่านเรียนเพียงชั้น ป.4 เพราะต้องออกมาช่วยแม่เลี้ยงน้องและทอผ้า.

¹³³ ธัญญา คันธา, เรื่องเดียวกัน.

¹³⁴ จากความทรงจำของชาวบ้านสันกำแพง

¹³⁵ หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายเซียง ชินวัตร, หน้า 11.

¹³⁶ สัมภาษณ์แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ, นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, และนางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

3. การทอผ้าไหมในช่วง พ.ศ.2478-ทศวรรษ 2524

ลักษณะเด่นของการทอผ้าไหมในช่วงนี้คือ การทอในโรงงานโดยใช้กักระตุก ซึ่งถือเป็นความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของการทอผ้าในล้านกัมพูชา เมื่อ พ.ศ.2478 นายเชียงและเข็มทอง บุตรสาวคนโต ได้ตั้งโรงงานทอผ้าด้วยกักระตุกขึ้นภายใต้การควบคุมของกองอุตสาหกรรม กระทรวงเศรษฐการ¹³⁷

การเปลี่ยนจากทอพื้นเมืองมาเป็นกักระตุกนั้น นอกจากเพราะความต้องการที่จะผลิตให้ได้มากขึ้น เพื่อสนองตลาดแล้ว ยังเป็นเพราะข้อมูลรวมทั้งคำแนะนำที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่กองอุตสาหกรรมที่เข้ามาส่งเสริมอยู่¹³⁸

กักระตุกเป็นที่ทอได้เร็วกว่าพื้นเมืองถึง 3-4 เท่าตัว¹³⁹ ผู้ทอบางคนที่ชำนาญทอได้ถึงวันละ 7 เมตร¹⁴⁰ แม้ว่าผ้าไหมที่ทอจากกักระตุกนั้น เมื่อเทียบกับผู้ทอพื้นเมืองที่มีฝีมือดีแล้ว จะสู้ไม่ได้ในเรื่องความแน่น และริ้วไม่เรียบสวยแบบพื้นเมือง แต่มีข้อดีคือผ้าที่ทอเป็น

¹³⁷ หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเชียง ชินวัตร, หน้า 10. นางเข็มทอง (ชินวัตร) โอสถพันธ์ุ ปัจจุบันเป็นเจ้าของโรงงานทอผ้าไหมไทย ท.ชินวัตร ซอยประสานมิตรสุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ.

¹³⁸ สัมภาษณ์ ผศ.สมหวัง คงประยูร, อ่างแล้ว. ผศ.สมหวังเป็นบุตรเขยนายเชียง โดยสมรสกับ น.ส.วิไล บุตรคนที่ 11 ของนายเชียง.

¹³⁹ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

¹⁴⁰ สัมภาษณ์ ผศ.สมหวัง คงประยูร. และ ผศ.สมหวังอธิบายเรื่องวิธีการทอด้วยกักระตุกไว้ว่า ใช้เท้าเหยียบไม้ที่มีสายโยง ทำให้แยกเป็นช่อง มือขวาดึงสายกระตุก จะทำให้กระสวยร้อนไปตามช่องนั้น แล้วเอามือซ้ายจับฝีมกระแทกเข้ามาเพื่อทำให้เส้นไหมที่ติดกับกระสวยแน่น ถ้ากระแทกไม่แรงเนื้อผ้าไหมก็จะไม่แน่น การทอกักระตุกนี้มือซ้ายขวา และเท้า จะต้องสัมพันธ์กันเป็นจังหวะ ถ้าไม่เช่นนั้น ไหมที่ติดกับกระสวยจะขาด ทำให้เนื้อผ้าไหมไม่เรียบเท่าที่ควร

ส่วนการทอกี่เมืองหรือกี่มือนั้น ใช้มือพุ่งกระสวยไหมสลับไปมาซ้ายขวา คือถ้ามือซ้ายพุ่งกระสวย มือขวาก็จับฝีมกระแทก ถ้ามือขวามุ่งกระสวย มือซ้ายก็จับฝีมกระแทก สลับไปมาอย่างนี้เรื่อยไป

มาตรฐานเดียวกัน เพราะจังหวัดสวามีเสมอ ในขณะที่กัมพูชาเมืองขึ้นอยู่กับฝีมือของผู้ทอ งานที่ออกมาแต่ละชิ้นจะมีคุณภาพไม่เสมอกันทีเดียว¹⁴¹

แนวความคิดนี้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการผลิตที่เข้าสู่ลักษณะที่เป็น การผลิตแบบคราวละมาก ๆ (mass production) ที่ค่อย ๆ เข้ามาแทนที่งานฝีมือทอผ้าแบบหัตถกรรม ที่ยังต้องอาศัยความชำนาญและความสามารถเฉพาะตัว แต่ผลิตได้ไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาดที่ขยายตัวเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ตามในช่วงระยะแรกที่ชินวัตรเปลี่ยนมาใช้กักระตุกนั้น คนสันกำแพงส่วนใหญ่และลูกค้าจำนวนหนึ่งมีความรู้สึกที่ว่าผ้าที่ทอด้วยกัมพูชาเมืองมีคุณภาพดีกว่า การทอด้วยกัมพูชาเมืองจึงยังดำรงอยู่ควบคู่กันไปในระยะแรก โดยเฉพาะในกลุ่มพรหมชนะ-เพียรกุล แต่เมื่อความต้องการของตลาดมีมากขึ้น ทางพรหมชนะ-เพียรกุล ได้เปลี่ยนมาใช้การผลิตด้วยกักระตุกในโรงงานทอผ้าแบบเดียวกับชินวัตรเป็นด้านหลัก ส่วนการทอผ้าด้วยกัมพูชาเมืองแบบเดิมที่จ้างทอตามบ้าน แม้จะมีอยู่เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าบางส่วน ก็ค่อย ๆ ลดความสำคัญลงไปเมื่อถึงประมาณ พ.ศ.2509 สำหรับผู้ทอรายย่อยยังคงมีการทอต่อมาเฉพาะบางลายที่ได้รับความนิยม เช่น ลายขวางต่าง ๆ และเชิงเจ็ดวัน มาจนถึงประมาณ พ.ศ.2515 จึงค่อยน้อยลงเรื่อย ๆ จนลายดั้งเดิมเหล่านั้นหมดไปในระยะทศวรรษ 2520¹⁴²

3.1 การปรับเปลี่ยนกรรมวิธีในการผลิตในยุค โรงงานทอผ้าด้วยกักระตุก

ในช่วงของการเข้าสู่ยุคโรงงานทอผ้าด้วยกักระตุกนั้น มีความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือ แรงงาน เทคนิคการย้อมสีและวัตถุดิบ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงกรรมวิธีในการผลิตในยุคนี้ นอกจากความเร่งด่วน เรื่องการฝึกทักษะให้แรงงานสามารถทอผ้าด้วยกักระตุกได้แล้วนั้น เรื่องเทคนิคการผลิต เช่น สีหรือวัตถุดิบอื่น แม้จะจำเป็นสำหรับการผลิตแบบคราวละมาก ๆ ก็ตาม แต่ก็ยังไม่ได้เกิดขึ้นในทันทีทันใด

¹⁴¹ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

¹⁴² ประมวลมาจากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ เจ้าของร้านขายผ้าไหมในตลาดวโรรส ผู้ทอผ้าพื้นเมือง รวมทั้งผู้ใช้ผ้าไหมหลายราย ที่สำคัญคือ นางบุญยิ่ง, นางสาวกิ่งเพชร เพียรกุล, นางบุตร แก้วมูล, นางสุนันท์ พรนิมิตร.

ก. แรงงาน ในสมัยที่เริ่มนำกักระตุกมาใช้นั้น คนสันกำแพงยังทอผ้าด้วยกี่ชนิดนี้ไม่เป็น จึงจำเป็นต้องฝึกสอนให้ชาวบ้านทอได้ ทางชินวัตรจึงเปิดโรงเรียนฝึกสอนขึ้น โดยได้ครูจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมสองคนมาสอนนักเรียนจนทอเป็น นักเรียนรุ่นแรกคนหนึ่งคือคุณจันทร์สม ชินวัตร ได้เล่าประสบการณ์ในการทอที่กระตุกว่า "กักระตุกตอนหัดแรก ๆ จะทอยาก ถ้าทอแล้วจะขาด การทอมีลักษณะกลับกันกับที่พื้นเมือง"¹⁴³

การสอนทอที่กระตุกนั้น เป็นการสอนฟรีเพราะต้องการคนงาน ซึ่งต่างจากสมัยปัจจุบันที่คนงานต้องจ่ายค่าจ้างโรงงาน¹⁴⁴ การตัดสินใจเข้ามาทอผ้าแบบที่กระตุกของคนรุ่นแรก ๆ นับว่าน่าสนใจมาก เพราะต่างจากคนส่วนใหญ่ที่ไม่อยากทอที่กระตุก ด้วยเหตุที่ว่าขณะนั้นการจ้างทอผ้าไหมด้วยกี่พื้นเมืองของร้านเพียรกุล พรหมชนะ ยังมีอยู่มาก และมีร้านค้าแถบสันกำแพงที่รับซื้อผ้าทอด้วยกี่พื้นเมืองของชาวบ้านไปวางขายด้วย นอกจากนั้นคนทอผ้าเก่ง ๆ หลายคนยังมีความรู้สึกว่ ผ้าที่ทอด้วยกี่พื้นเมืองมีความสวยงาม เนื้อละเอียด แน่น ริมเรียบสวยกว่าที่กระตุก ซึ่งดีแต่ทอได้เร็ว จึงไม่ยอมทอที่กระตุก เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่คนในสมัยนั้นไม่ออกไปทอในโรงงานเพราะต้องการทำหน้าที่แม่บ้าน ดูแลครอบครัวไปด้วยขณะที่ทอผ้าอยู่กับบ้าน

อย่างไรก็ตามไม่มีโอกาสได้ทราบแรงจูงใจในการฝึกทอผ้าด้วยที่กระตุกของคนทอผ้ารุ่นแรก เพราะปัจจุบันเลิกทอแล้ว และส่วนใหญ่ถึงแก่กรรม ที่ทอกันอยู่เป็นคนรุ่นลูกหลาน¹⁴⁵

การจ้างงานในโรงงานทอผ้าด้วยที่กระตุกนั้น ให้ค่าแรงเป็นเมตรตามที่ตกลงกัน เพราะถือว่ายุติธรรมด้วยกันทั้งสองฝ่าย ทางฝ่ายเจ้าของเล่าว่าถ้าจ้างเป็นเดือนบางทีทอนิดเดียว การทอแล้วได้เงินตามจำนวนผ้าที่ทอทำให้คนทำงานกันอย่างเต็มที่ "ผ้าไหมพื้นไม่ต้องยกดินวันหนึ่งได้ 7 เมตร เหนื่อย แต่ไม่ช้าเขาก็ได้ค่าแรงกัน เป็นรายได้ที่ดีทีเดียว"¹⁴⁶

นอกจากผ้าที่ทอในโรงงานแล้ว ยังมีส่วนหนึ่งแต่น้อยมากที่เอาไปส่งให้ทอได้ถุนบ้าน เพราะเป็นพวกที่มีภาระในการเลี้ยงดูลูกเล็ก ๆ ไม่สามารถมาทำที่โรงงานได้ ผศ.สมหวัง ให้ข้อสังเกตว่า คนที่มาทอที่โรงงานเป็นพวกหมดภาระทางบ้านคือลูกโตแล้วกับพวกที่ยังเป็นเด็กสาวอยู่¹⁴⁷

¹⁴³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴⁴ สัมภาษณ์นางเป็ง ชันแก้ว, อายุ 59 ปี, 23/1 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 2 มิถุนายน 2536.

¹⁴⁵ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

¹⁴⁶ สัมภาษณ์ ผศ.สมหวัง คงประยูร, อ่างแล้ว.

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

ข. เทคนิคการผลิต นอกจากเรื่องการใช้กักระตุกเพื่อให้ผลิตได้เร็วแล้ว, ความที่ต้องการให้สินค้าผ้าไหมมีคุณภาพที่ดี จึงมีความพยายามปรับปรุงให้ดีขึ้นกว่าเดิม เรื่องสีเป็นสิ่งที่ผู้ผลิตให้ความสนใจมาก เนื่องจากว่าการใช้สีธรรมชาตินั้น ใช้นานไปสีจะซีดแม้จะไม่ตก และในเวลานั้นมีสินค้าที่เป็นคู่แข่งคือ จีนญี่ปุ่นที่สีฉูดฉาดและไม่ตก

ความพยายามปรับปรุงเทคนิคการผลิตเรื่องสีนั้น มาสัมฤทธิ์ผลในช่วงทศวรรษ 2490 เมื่อนายเชียง ส่องนายสุรพันธ์ ชินวัตร บุตรชายคนที่ 9 ไปศึกษาด้านเคมีอุตสาหกรรมทอผ้าที่เยอรมัน อังกฤษ และสวิสเซอร์แลนด์ พร้อมกันนั้นก็ได้นำนายบุญรอด บุตรชายคนที่ 10 ไปศึกษาวิชาการทอผ้าที่ญี่ปุ่นด้วย ¹⁴⁸

หลังจากนั้นได้มีการเปลี่ยนเป็นการใช้วิทยาศาสตร์ย้อมและฟอกด้วยโซดาแอชแทนต่างฟางข้าวอย่างแต่ก่อน ¹⁴⁹ ส่วนการฟอก ย้อม นั้นยังคงใช้แรงงานคน และเตาฟืน ¹⁵⁰

สีวิทยาศาสตร์มีข้อดีคือ ย้อมง่ายและสีสวยสดกว่ารวมทั้งทนแดดได้มากกว่าสีธรรมชาติ สีที่ใช้ย้อมกันคือ สีแอลลิกและสีมอร์แดนท์

สีแอลลิก เป็นสีที่ใช้ย้อมเส้นใยที่ได้จากสัตว์โดยเฉพาะ เช่น ไหม ขนสัตว์ หรือเส้นใยที่มีโครงสร้างทางเคมีคล้ายใยสัตว์ เช่น ไนลอน รวมไปถึงเส้นใยพืชประเภทป่านและปอด้วย สีแอลลิกเป็นสีที่ย้อมง่ายราคาค่อนข้างถูก มีคุณสมบัติความคงทนต่อแสง ตั้งแต่ชั้นพอใช้จนถึงดีมาก และมีความคงทนต่อการซักนำตั้งแต่ปานกลางถึงดีเยี่ยม มีทั้งสีที่มีความเป็นเงาสวย สีสดสวยและสีด้าน

ส่วนสีมอร์แดนท์นั้น มีข้อดีคือเป็นสีที่มีคุณสมบัติคงทนต่อการซักน้ำดีมาก ¹⁵¹

ในระยะหลังทั้งหมดขณะ เพียรกุล และชาวบ้านโดยทั่วไป หันมาใช้สีวิทยาศาสตร์กันหมด แต่สีวิทยาศาสตร์ก็ไม่ใช่ว่าดีไปกว่าสีธรรมชาติเสมอไป ดังที่นางบัวคลี่กล่าวว่า ไม่รักษาเนื้อไหม ทำให้กระด้างกว่าฟอกย้อมแบบธรรมชาติ และพบว่าสีดำทำให้ผ้าไหมเปื่อยยุ่ย ¹⁵²

¹⁴⁸ นายสุรพันธ์ ชินวัตร เกิด พ.ศ.2474 ส่วนนายบุญรอด ชินวัตร เกิด พ.ศ.2477.

¹⁴⁹ สัมภาษณ์นางบัวคลี่ กันจันะ, อ่างแล้ว.

¹⁵⁰ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

¹⁵¹ สมหวัง คงประยูร "ผ้าไหมไทย", หน้า 69-70.

¹⁵² สัมภาษณ์นางสาวกิ่งเกษร เพียรกุล, อายุ 38 ปี, ร้านบุญยิ่ง 83 ต.สันกำแพง

เรื่องการข้อมลในระยหลัง ๆ นี้ ได้รับความร่วมมือจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ภาคเหนือ ในด้านการให้คำปรึกษาและเรื่องของการผสมสีที่ต้องการจะข้อมว่าควรจะผสมอย่างไร โดยเอาตัวอย่างไปให้ทดลอง เมื่อทดลองแล้วเจ้าหน้าที่จะส่งสูตรและตัวอย่างสีที่ทดลองมาให้¹⁵³ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการลงทุนของภาคเอกชนด้านอุตสาหกรรม

ค. วัตถุดิบ เดิมมีการใช้ไหมดิบจากจีนและพม่า ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2496 เป็นต้นมา ทางชินวัตรเลิกซื้อไหมจากพม่ามาซื้อจากญี่ปุ่นและที่อื่น ๆ ส่วนทางเพียรกุล-พรมชนะยังคงซื้อไหมพม่าต่อมาอีกระยะหนึ่งจนถึงประมาณ พ.ศ.2504 ในช่วงนั้นนอกจากผู้ผลิตจะซื้อเส้นไหมจากนอกแล้วยังซื้อไหมจากทางอีสานด้วย¹⁵⁴

ไหมจากต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี ซึ่งเส้นเรียบดีเกลียวแล้ว ใช้เป็นเส้นย่น ส่วนเส้นพุ่งใช้ไหมพื้นเมืองที่สาวด้วยมือ ลักษณะของเส้นไม่เรียงมีเกลียวน้อย เมื่อนำไปฟอกและข้อมสีจะเป็นเส้นฟูและมีปุ่มปม ทำให้เป็นเอกลักษณ์พิเศษของผ้าไหมไทย¹⁵⁵

3.2 รูปแบบและลวดลาย

รูปแบบและลวดลายในช่วงนี้มีทั้งแบบเก่าที่เคยทอกันมา และมีการคิดลวดลายและรูปแบบของผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแบบใหม่ขึ้นมาเรื่อย ๆ เพื่อสนองต่อค่านิยมในการแต่งกาย และเพื่อให้ผ้าไหมสามารถครองตลาดได้ ลวดลายของผ้าไหมจึงได้รับความสนใจจากทางเจ้าของให้มีการพัฒนาให้แปลกใหม่อยู่เสมอ และมีการใช้สีที่สวยงาม เช่น ผ้าชิ้นนั้นจะมีการคิดลายใหม่ ๆ และเปลี่ยนแปลงไปทุกปี¹⁵⁶ ในที่นี้จะแบ่งรูปแบบและลวดลายออกเป็น 2 ช่วง คือ ตั้งแต่ พ.ศ.2478-2500 และตั้งแต่ พ.ศ.2500-2524

รูปแบบและลวดลายตั้งแต่ พ.ศ.2478-2500 สินค้าที่ผลิตยังมีผ้าชิ้น ผ้าโล่รง ผ้าโจงกระเบน ผ้าพันศีรษะแบบเดิม และเริ่มมีการพัฒนารูปแบบให้สอดคล้องกับค่านิยมในการแต่งกายแบบไทยและพื้นเมืองที่เพิ่มขึ้น นับจากที่มีการประกวดนางงาม ส่วนในเชียงใหม่ได้มีธรรมเนียมการเลี้ยงอาหารแบบล้านนา "ขันโตกดินเนอร์" โดยนายไกรศรี นิมมานเทมินท์ เมื่อ

¹⁵³ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

¹⁵⁴ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, นางบุญยิ่ง เพียรกุล และนางสาวกิ่งเพชร เพียรกุล.

¹⁵⁵ สมหวัง คงประยูร, หน้า 68-69.

¹⁵⁶ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร และนางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์.

ประมาณ พ.ศ. 2496 ในงานนี้ฝ่ายชายแต่งชุดหม้อฮ่อม ส่วนสุภาพสตรีแต่งกายด้วยผ้าชิ้นพื้นเมือง ผ้ายหรือไหม ใส่เสื้อและหม้อสไบทับเสื้อ การเลี้ยงขันโตกดินเนอร์นี้ได้กลายเป็นประเพณีนิยมของชาวเหนือ ดังจะเห็นจากการที่นิตยสาร "คนเมือง" ได้ลงตีพิมพ์ภาพและเรื่อง "ดินเนอร์แบบขันโตก" ไว้ เมื่อ พ.ศ. 2499 ¹⁵⁷

การแต่งกายแบบไทยและพื้นเมืองในวาระต่าง ๆ ทำให้ผ้าไหมชายดีเป็นที่ต้องการยิ่งขึ้น มีการทอผ้าไหมสำหรับตัดเสื้อ รวมทั้งมีการออกแบบผ้าชิ้นลวดลายต่าง ๆ สีสดใส่ให้สุภาพสตรีวัยสาวได้สวมใส่ ซึ่งถือว่าเป็นชิ้นของคนสาว ส่วนผ้าสไบ (สะห้วยแล่ง) ผ้ามัดเอวนั้นมีชายที่ล้าน ¹⁵⁸

ความนิยมในการแต่งกายแบบไทย ยังเกิดจากนโยบายของรัฐบาล คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีในช่วงแรก (พ.ศ. 2481-2487) มีการประกาศ "รัฐนิยม" เพื่อสร้างกฎเกณฑ์แนะนำวิธีการประพฤติปฏิบัติตนในสังคมไทยใหม่ โดยเฉพาะวัฒนธรรมการแต่งกาย รัฐได้วางระเบียบปฏิบัติในด้านการแต่งกายโดยประกาศรัฐนิยม ตลอดจนออกประกาศชักชวนประชาชนในรูปของคำปราศรัย สุนทรพจน์ และคำวิงวอนของท่านผู้นำ เน้นการแต่งกายให้เรียบร้อยเพื่อความเป็นอารยะ รัฐนิยมที่เกี่ยวกับการแต่งกายโดยเฉพาะนั้นคือ ฉบับที่ 10 ประกาศเมื่อวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2484 มีใจความสำคัญคือ เน้นการแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย เมื่อปรากฏตัวในที่ชุมนุมชนหรือสาธารณสถาน และแยกแยะประเภทเครื่องแต่งกายที่ถือว่าเรียบร้อยสำหรับประชาชนชาวไทย

สำหรับสตรีนั้นท่านผู้นำคือจอมพล ป. ขอให้ใวิ้งมยาว เลิกใโจงกระเบนเปลี่ยนเป็นนุ่งผ้าถุงแทน เลิกการใผ้าใฝนเดี่ยวคาคอก หรือเปลือยกายท่อนบน ให้ใส่เสื้อแทน ส่วนชายนั้นขอให้เลิกการนุ่งกางเกงแพรสีต่าง ๆ หรือนุ่งใผ้าม้วง เปลี่ยนมาเป็นการนุ่งกางเกงขายาวแทน นอกจากนี้ยังมีการกำหนดเครื่องแบบข้าราชการทั้งชายและหญิง โดยชายนุ่งกางเกงหญิงนุ่งกระโปรง ตลอดจนมีการวางระเบียบแต่งกายตามกาละ เทศะ หมายถึงการแต่งกายเวลาเช้า กลางวัน บ่าย กลางคืน สำหรับงานพระราชพิธี รัฐพิธี และพิธีอื่น ๆ ในลักษณะเครื่องแบบเต็มยศ ครึ่งยศ และเครื่องแบบปกติ เครื่องราตรีสีโม้สร ตลอดจนแต่งกายธรรมดา ชุดเจ้าสาว และเครื่องแต่งกายใวิ้งทุกซ์ ¹⁵⁹

¹⁵⁷ คนเมือง, 2 : 7 (มกราคม, 2499).

¹⁵⁸ สัมภาษณ์นางบุตร แก้วมูล, อ้างแล้ว.

¹⁵⁹ วิวัฒนาการการแต่งกายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พ.ศ. 2525, หน้า 93-96.

ด้วยรัฐนิยมของจอมพล ป. จึงมีผลต่อการแต่งกายของบุรุษและสตรี ทั้งยังมีผลต่อสินค้าประเภทสิ่งทอ และเสื้อผ้าสำเร็จรูปด้วย ผ้าโจงกระเบนหรือผ้าม่วงในช่วงนี้เสื่อมความนิยมลงไป แต่จะมีการผลิตผ้าขึ้นแบบต่าง ๆ มากขึ้น เพื่อสนองความต้องการของตลาดในต่างจังหวัด รวมทั้งผ้าตัดเสื้อด้วย เนคไทผ้าไหมก็เริ่มมีขายกันบ้างแล้ว ¹⁶⁰

เรื่องลวดลายของผ้าขึ้นในระยษนี้ถือว่าน่าสนใจ คือเป็นการคิดลายให้แปลกใหม่ มีการตั้งชื่อลายให้เหมาะสมกับลักษณะของลายที่คิดขึ้น นางจันทร์สม เพียรกุล เป็นผู้หนึ่งที่ออกแบบลวดลายใหม่ ๆ อยู่เสมอ นางกึ่งแก้วเล่าว่า "คุณแม่ก็หัวคิดดีมาก สมัยพระองค์เจ้าพีระท่านเสด็จกลับจากเมืองนอกมา ท่านชนะการประกวดรถที่เมืองนอก ก็เลื่องลือประวัติของชาติไทยเราพอท่านเสด็จมา เราก็กทำผ้าไหมสีฟ้าซึ่งเป็นสีของพระองค์เจ้าพีระช่วงนั้นสีฟ้าชาติดีที่สุด อย่าง น.ส. วงเดือน ได้เป็นนางสาวไทย (พ.ศ. 2479) ก็ทำลายวงเดือน คือ ผ้าขึ้น 3 สี คุณแม่ทำผ้าไหมตามสมัยของนางสาวไทยที่ออกมาเป็นปี ๆ แล้วก็มียลายเจ็ดวันตามสี ตั้งแต่วันอาทิตย์ถึงเสาร์ คือ แดง เหลือง ชมพู เขียว แสด ฟ้า ม่วง เป็นเชิงเจ็ดสี แล้วก็ผลิตลายน้ำไหล" ¹⁶¹

นอกจากลายที่นางจันทร์สมคิดขึ้นแล้ว ยังมีลายชื่อต่าง ๆ อีก คือ ลายสายฝน ลายจันทร์แรม ลายจันทร์ฉาย ซึ่งไม่ทราบว่าร้านใดเป็นผู้คิดขึ้นก่อน ลักษณะของลายจันทร์แรมคือ "มีสีเข้มอ่อนค้อย ๆ ออกไปอ่อน ๆ ส่วนลายจันทร์ฉายนั้นหมายความว่าสีแก่กับสีอ่อนใหญ่แล้วค้อย ๆ เล็กไป ช้างบนก็ใหญ่แล้วค้อย ๆ เล็กลงมา" ¹⁶² สำหรับลายผ้าขึ้นที่ทางชินวัตรคิดคือขึ้นลายขวาง ใช้สีดำหรือสีอื่นอยู่ขอบล่าง ขอบบน แล้วเอาสีต่าง ๆ มาสลับบ่อยในรีว แล้วแต่จะคิดสลับให้แตกต่างกันไป ทำทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย และมีการทอขึ้นก่าน ชินโก ชินกลาง ซึ่งบางทีก็ไม่เอาขอบสีดำ นอกจากนั้นหลัง พ.ศ. 2480 ยังมีการทอฝ้ายกดอก และผ้ามัดหมี่แบบอีสานด้วย ¹⁶³

นอกจากผ้าขึ้นแล้ว ยังมีรูปแบบผลิตภัณฑ์อีกชนิดหนึ่งที่ทางชินวัตรคิดขึ้น คือ การทำผ้าคลุมผมที่มีชายครุยลู่ ๆ ซึ่งไม่มีใครทำได้ แต่ก็กระตุกทำได้โดยวิธีทำตะกอเพิ่มขึ้นมา "ชายตีจนทอไม่ทันมีแต่คนจองเข้ามา คนทอก็ไม่ทอคน ออกไปส่งทุกวัน คนทอก็ทอกันทั้งวันทั้งคืน" ¹⁶⁴

¹⁶⁰ ผศ. สมหวัง คงประยูร, อ้างแล้ว.

¹⁶¹ สัมภาษณ์นางกึ่งแก้ว เพียรกุล, อ้างแล้ว. ช่วงเวลาของการประกวดนางสาวไทยนั้นมีดังนี้ ช่วง 2477-81 ใช้ชื่อนางสาวสยาม พ.ศ. 2482-83 ใช้ชื่อนางสาวไทย เว้นช่วง 8 ปี ระยะเวลาประกวดอีก พ.ศ. 2491-2497 จึงหยุดไป

¹⁶² สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ้างแล้ว.

¹⁶³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶⁴ เรื่องเดียวกัน.

ลวดลายและรูปแบบของผ้าไหมนี้ เมื่อใครคิดขึ้นจะแพร่หลายในหมู่ที่ทอด้วยกันอย่าง รวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นชิ้นหรือผ้าคลุมผม เรื่องผ้าคลุมผมนั้นปรากฏว่าเมื่อทางชินวัตรชายดี พรหมชนะได้ทอผ้าคลุมผมออกจำหน่ายบ้าง โดยทำลวดลายเป็นรูปช้างตัวเล็ก ๆ ซึ่งต้องใช้คนฝีมือ ดีมากที่สุดเดียวมาทอ และเป็นที่ได้รับความนิยมจากตลาดมากเช่นกัน ¹⁶⁵

สำหรับการทอด้วยกี่พื้นเมืองที่ส่วนใหญ่เป็นของทางพรหมชนะ เพียรกุล นั้น รูปแบบ ที่ทอสมัยนี้เป็นผ้าไหมพื้นเป็นหลัก ลายขวางก็มีบ้าง ส่วนทางชินวัตรที่มีการทอกี่พื้นเมือง จะ เป็น การทอพิเศษโดยช่างทอฝีมือระดับดีมาก ¹⁶⁶

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ช่วงที่เชียงใหม่ได้รับความกระทบกระเทือน จากสงครามอยู่ในราว พ.ศ. 2485-2487 โดยที่มีการโจมตีทางอากาศจากสัมพันธมิตรเป็นระยะ ๆ ที่สำคัญคือ การโจมตีสถานีรถไฟในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2486 และในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2487 เครื่องบินมาบ่อยมาก ¹⁶⁷ ส่วนสินค้าแพงแม้จะมีได้รับการรบกวนโดยตรงจากสงครามมากเท่ากับ บริเวณสถานีรถไฟ และได้เป็นที่หลบภัยสงครามของคหบดีในเมือง เช่นคุณนายกิมฮ้อ นิมนานเหมินทร์ ที่มาอยู่บริเวณบ้านน้อยสันกำแพง พร้อมกับนำหมอมารักษาพยาบาลชาวบ้านฟรีด้วย ¹⁶⁸ แต่สภาพ เศรษฐกิจก็ประสบภาวะขาดแคลน สินค้าหายากและมีราคาแพง ไหมดิบหาซื้อไม่ได้ แต่ฝ้ายยังพอ หาได้ ในช่วงสงครามนั้นกิจการทอผ้าไหมได้หยุดชั่วคราว ร้านต่าง ๆ ทอแต่ผ้าฝ้าย เมื่อสงคราม เลิกแล้วจึงกลับมาทอผ้าไหมอีกครั้งหนึ่ง ¹⁶⁹

¹⁶⁵ สัมภาษณ์นางบุตร แก้วมูล, อ่างแล้ว.

¹⁶⁶ สัมภาษณ์ผู้ทอผ้าไหมให้ร้านพรหมชนะ เพียรกุล หลายคน เช่น นางบุตร แก้วมูล อายุ 67 ปี, นางจันทร์หอม ปราโมทย์ อายุ 68 ปี, นางวรรณ หมีนตุม อายุ 72 ปี, นางเงิน ปัญญารัตน์ อายุ 71 ปี, นางผัน เรื่องปัญญา อายุ 70 ปี, คนที่ทอกันมากคือคนสันเหนือ และบ้านน้อยและสัมภาษณ์นางสินีนาง สมบูรณ์เอนก ซึ่งเล่าว่า แม่ฮ้อยของเธอทอผ้าให้กับชินวัตร แต่เป็นการทอพิเศษ

¹⁶⁷ ร้อยตรีอิสระ ชาววิเศษ, บันทึกความทรงจำเชียงใหม่กับสงครามโลกครั้งที่ 2, สงวนลิขสิทธิ์, (อัตสำเนา), เอกสารอยู่ที่ห้องสมุดเฉลิมราชกุมารี อำเภอสันกำแพง.

¹⁶⁸ ความทรงจำของชาวบ้านน้อยจำนวนมาก อาทิ นางบุตร แก้วมูล, จำลิบตรี คำตัน ไชยชาวงค์, อายุ 72 ปี, 2 หมู่ 14 ต.สันกำแพง, จำลิบเอกอรณพ บุญชู, อายุ 74 ปี, 130 หมู่ 14 ต.สันกำแพง, 25 กรกฎาคม 2536.

¹⁶⁹ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว.

รูปแบบและลวดลาย พ.ศ. 2500-2524

ในช่วงนี้การแต่งกายโดยทั่วไปของสตรีเป็นแบบสากลนิยม โดยได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก การแต่งกายแบบนี้เริ่มแพร่หลายในหมู่สุภาพสตรีชั้นสูงมาตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยแรกแล้ว ดังจะเห็นภาพเครื่องแต่งกายเป็นชุดเสื้อกระโปรงเข้ากับสมัยนิยมของนางสาวไทย พ.ศ. 2483 แต่ตามชนบทหรือในกลุ่มชนระดับพื้นบ้านก็ยังแต่งกายตามแบบไทย ๆ หรือตามแบบท้องถิ่นของตนอยู่ เช่น การนุ่งผ้าถุง การห่มผ้าแถบ หรือนุ่งโจงกระเบน เป็นต้น

วิวัฒนาการการแต่งกายแบบไทยที่สำคัญในช่วงนี้คือ การแต่งกายแบบไทยตามแนวพระราชานิยมตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวาระที่โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปและอเมริกา ชุดไทยเหล่านี้มี ชุดไทยเรือนต้น ชุดไทยจิตรลดา ชุดไทยอมรินทร์ ชุดไทยบรมพิมาน ชุดไทยจักรี ชุดไทยจักรพรรดิ ชุดไทยสุโขทัย ชุดไทยศิวาลัย และชุดไทยประยุกต์แบบต่าง ๆ เครื่องแต่งกายเหล่านี้กำหนดให้เลือกใช้ในวาระต่าง ๆ กัน ที่ใช้กันมากคือชุดไทยเรือนต้นที่ใช้ในโอกาสจำลองต่าง ๆ ¹⁷⁰ สำหรับสามัญชนแล้ว ชุดไทยที่ใส่กันอีกวาระหนึ่งคือชุดไทยประยุกต์สำหรับเป็นชุดเจ้าสาว

รูปแบบและลวดลายของผ้าไหมในช่วงนี้จึงผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองรสนิยมในการแต่งกายดังกล่าว นอกจากรูปแบบเดิมเช่น ผ้าชิ้นทั้งที่ทอด้วยกี่กระตุกและทอมือ ซึ่งเป็นผ้าพื้นส่วนใหญ่แล้วยังมีรูปแบบอื่น ๆ คือ

ผ้าชิ้นที่มีการออกแบบเชิงเป็นลายสลัปลีต่าง ๆ ยังคงมีอยู่ แม้จะว่างเว้นจากการประกวดนางสาวไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2497 ที่ลู่ซีลา ศรีสมบูรณ์ เป็นนางสาวไทย แต่ความรู้สึกเรื่องลายผ้าสวย ๆ ที่สัมพันธ์กับนางงามยังแจ่มชัดอยู่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากลายผ้าในระยะหลังจากมีการประกวดนางสาวไทยอีกครั้ง เมื่อ พ.ศ. 2507 ที่อาภัสรา หงสกุล ได้ครองตำแหน่ง ลายผ้าในระยะนี้มีลายพนารัตน์ (พนารัตน์ นิสฺหิศักดิ์) ¹⁷¹

ผ้าชิ้นที่ทอกันอีกรูปแบบหนึ่งคือ ผ้ายกดอก ทอเป็นชุดสำหรับตัดเสื้อให้เข้ากัน มีช่างทอของร้านชินวัตรออกแบบเอง ¹⁷² และคนที่ทอยกดอกก็ไม่ได้มาจากลำพูน เป็นคนเชียงใหม่และอีสานแต่ทอไม่มาก

¹⁷⁰ วิวัฒนาการการแต่งกายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 98, 117-118.

¹⁷¹ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, นางบุญยิ่ง เพียรกุล, นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, อ่างแล้ว.

¹⁷² สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, ผศ.สมหวัง คงประยูร, อ่างแล้ว.

ผ้าไหมสำหรับตัดเสื้อผ้านั้น มีทั้งผ้าพื้น ตาหมากรุก ลายขีด และพิมพ์ลวดลายต่าง ๆ ในการพิมพ์ลวดลายนั้น เจ้าของกิจการมีส่วนร่วมในการออกแบบ ลวดลายที่พิมพ์นั้นได้มาจากนักออกแบบอาชีพซึ่งออกแบบลายชายหรือได้มาจากศิลปินอิสระที่ออกแบบแล้วนำมาเสนอขาย งานพวกนี้ จะได้รับการพิจารณาจากเจ้าของ เพื่อเปลี่ยนแปลงเรื่องสีให้สวยงามยิ่งขึ้น ¹⁷³

เนื้อผ้าไหมสำหรับตัดเสื้อผ้ามี่ 3 ชนิด ขึ้นอยู่กับจำนวนเส้นพุ่ง คือ เนื้อบางเบา (Light Weight) ใช้ไหมพุ่ง 1 เส้น เนื้อกลาง (Medium Weight) ใช้ไหมพุ่ง 2 เส้น และเนื้อหนา (Heavy Weight) ใช้ไหมพุ่ง 4-6 เส้น ผ้าเนื้อบางราคาจะถูกที่สุด ¹⁷⁴

ผ้าไหมนั้นไม่ได้ทอในโรงงานทั้งหมด บางครั้งในผ้าไหมเนื้อเดียวกันจะมีหลายเกรด ขึ้นอยู่กับฝีมือคนทอที่ทอตามบ้านว่าซื้อสัตว์ด้อมไหมที่เอาไปให้ทอเพียงใด ถ้าพยายามโกงไหมไว้ เนื้อจะไม่แน่น ทางร้านเมื่อรับซื้อมาด้วยความจำเป็นเพราะลงทุนเส้นไหมไปแล้ว จะคัดเกรดขายในราคาต่าง ๆ สำหรับผ้าไหมที่ได้มาตรฐานนั้น ทางร้านรับรองคุณภาพ เพราะเนื้อผ้าไหมเวลาอยู่ในพับจะสวยคล้ายกัน แต่ถ้าซักน้ำแล้วจึงรู้ว่าดีหรือไม่ดี ¹⁷⁵

รูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่ทำจากผ้าไหมช่วงนี้มีหลากหลาย เพื่อสร้างตลาดให้กับสินค้าของตัวเองนอกเหนือไปจากการตอบสนองตลาด

สินค้าที่สำคัญในช่วงนี้คือเสื้อผ้ามี่สำเร็จรูป เมื่อผ้าไหมเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวมากขึ้น นางกิ่งแก้วเจ้าของร้านเพียรกุลก็ได้คิดทำเสื้อสำเร็จรูปจากผ้าไหมขึ้น โดยดูแบบเสื้อที่ญี่ปุ่นและฝรั่งใส่ แล้วคิดแบบลองกะขนาดตัวโดยประมาณ เมื่อตัดเย็บเสร็จแล้วได้แขวนโชว์ไว้หน้าร้านต่อมามีคนมาถามซื้อ เมื่อขายได้ตัวหนึ่งก็ทำมากขึ้นเรื่อย ๆ ให้มีลวดลาย แบบ สี และขนาดต่าง ๆ กัน ¹⁷⁶ เสื้อผ้ามี่สำเร็จรูปจึงกลายเป็นสินค้ามีชื่อควบคู่ไปกับผ้าไหมในทุกร้าน คือ พรหมชนะ เพียรกุล ชินวัตร สำหรับชินวัตรเน้นการจัดแต่งตู้กระจกหน้าร้านให้มีหุ่นโชว์ความงามของผ้าไหมที่อวดความเป็นมันระยับสร้างความภูมิใจแก่ผู้สวมใส่ด้วย ¹⁷⁷

¹⁷³ สัมภาษณ์ ผศ.สมหวัง คงประยูร, อ่างแล้ว.

¹⁷⁴ สมหวัง คงประยูร, "ผ้าไหมไทย", หน้า 82-83.

¹⁷⁵ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, และนางสาวเฟิล ชินวัตร, อายุ 34 ปี, ร้านชินวัตรเทรตติ้ง ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 1 สิงหาคม 2536.

¹⁷⁶ สัมภาษณ์นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, อ่างแล้ว.

¹⁷⁷ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, ผศ.สมหวัง คงประยูร, อ่างแล้ว.

เศษผ้าไหมที่เหลือจากการตัดเสื้อผ้าได้นำมาประดิษฐ์เป็นของใช้เล็ก ๆ หลายอย่าง เช่น นายเชียงนำมาเย็บเป็นถุงผ้า ต่อมามีสินค้าจุกจิกหลายชนิด เช่น กล่องใส่เครื่องประดับ กรอบรูป กระเป๋าต่าง ๆ ที่ใส่พวงกุญแจ ที่ใส่ลิปสติก ฯลฯ

ส่วนนางกิ่งแก้วได้นำเอาเศษผ้าไหมที่มีเป็นจำนวนมากมาคิดวิธีทอเป็น "ผ้าเศษ" โดยนำเอาเศษผ้าไหมมาตัดเป็นเส้นยาว ๆ กว้างประมาณ 1 เซนติเมตร ใช้เข็มกับด้ายสอดติดต่อกันเป็นเส้นยาวใช้ทำเป็นเส้นพุ่ง โดยใช้ฝ้ายเป็นเส้นยืน เมื่อได้ผืนผ้าจากเศษผ้าแล้ว นำมาทำเป็นผ้ารองจาน ที่รองแก้ว ปรากฏว่าขายดีมาก ¹⁷⁸

ผ้าเศษที่นางกิ่งแก้วริเริ่มทอขึ้นเป็นคนแรกเมื่อประมาณ พ.ศ. 2519-2520 นั้น ได้มีพัฒนาการต่อมา คือ นอกจากทอจากเศษผ้าไหมแล้ว ยังทำจากเศษผ้าชนิดอื่น ๆ ที่ราคาถูกกว่าผ้าไหม นำมาประดิษฐ์เป็นของใช้นานาชนิด เช่น เสื้อ กระเป๋า เสื้อกั๊ก นับเป็นสินค้าออกที่สำคัญอย่างหนึ่งของสันกำแพง ¹⁷⁹

นอกจากเสื้อผ้าสำเร็จรูป และผลิตภัณฑ์ที่เป็นผลพลอยได้มาจากเศษผ้าไหมแล้ว ยังมี การนำผ้าไหมมาทำเป็นแคโท ผ้าพันคอ ผ้าเช็ดหน้า รองเท้า กระเป๋าถือสุภาพสตรี ซองแว่นตา ซองบุหรี่ ฯลฯ และเคยมีการนำผ้าไหมมาทำร่มด้วย แต่ราคาแพงมาก ตอนหลังจึงเปลี่ยนมาใช้ผ้าต่วน ซึ่งให้ความมันระยับคล้ายกันแต่ราคาถูกกว่า สิ่งที่ประดิษฐ์จากผ้าไหมที่ ผศ.สมหวัง รู้สึกภูมิใจมากคือ ปกปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ทำด้วยผ้าไหมสีม่วง ¹⁸⁰

ในระยะหลังที่การท่องเที่ยวเข้ามามาก เมื่อประมาณ พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ทางร้านต่าง ๆ ได้มีการเลี้ยงไหมเพื่อใช้วิธีการผลิตผ้าไหมให้ผู้มาเยี่ยมชมกิจการดูในลักษณะที่ครบวงจร แต่ไม่ได้เลี้ยงจริงจึงเพื่อเป็นวัตถุประสงค์ในการผลิตผ้าไหม ¹⁸¹ รังไหมที่ต้มแล้วนั้น จะนำมาทำเป็นสินค้าประเภทต่าง ๆ ได้ เช่น หมวกน้อย ตุ่มหู และเครื่องประดับต่าง ๆ ¹⁸²

¹⁷⁸ สัมภาษณ์นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, นางสาวกิ่งเพชร เพียรกุล, อ่างแล้ว.

¹⁷⁹ โปรดดู นฤมล ศรีกิจการ, "การทอผ้าเศษ: ศึกษากรณีบ้านน้อย ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่" เอกสารหมายเลข 7 ประกอบการสัมมนาเรื่อง "ศิลปวัฒนธรรมล้านนาจะอยู่รอดได้อย่างไรในสังคมไทยยุคใหม่" วันที่ 3-5 มิถุนายน พ.ศ. 2537 ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

¹⁸⁰ สัมภาษณ์ ผศ.สมหวัง คงประยูร, อ่างแล้ว.

¹⁸¹ สัมภาษณ์นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว. สำหรับฟาร์มเลี้ยงไหมของชินวัตรที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2530 แต่ต้นทุนสูงสู้ซื้อไหมดิบไม่ได้ ปัจจุบันให้ญี่ปุ่นเช่าทำต่อ.

¹⁸² สัมภาษณ์ ผศ.สมหวัง คงประยูร, อ่างแล้ว.

จะเห็นได้ว่ารูปแบบและลวดลายของผ้าไหมนั้น ได้มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และนอกจากนี้การประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบของสินค้าชนิดต่าง ๆ มาเพื่อสร้างตลาดของตนเช่นกัน เพราะการเปลี่ยนสินค้าให้แปลก ๆ ใหม่ ๆ นั้น ช่วยให้ขายดีขึ้น เพราะบรรดานักท่องเที่ยวที่เข้ามาใน เมื่อเห็นของใหม่ ๆ แปลกตา จะพากันซื้อ¹⁸³

3.3 ตลาดของผ้าไหม

นับตั้งแต่ พ.ศ.2478 จนถึง พ.ศ.2524 นั้น การตลาดได้ขยายตัวออกไปมาก จากตลาดภายในประเทศสู่การส่งออกไปยังประเทศต่าง ๆ

การขยายตัวของตลาดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ทั้งในส่วนของผู้ประกอบการ รสนิยมของผู้ใช้ สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไป นโยบายของรัฐ สถานการณ์ทางการเมือง รวมทั้งเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่มีผลต่อการขยายตัวของตลาด

สำหรับกรณีผ้าไหมล้านก้านนั้น ปัจจัยสำคัญที่ช่วยในการขยายตัวของตลาดดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง คือ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวและการส่งเสริมอุตสาหกรรมภายในของรัฐบาล ที่พยายามดำเนินการตั้งแต่สมัยของจอมพล ป.พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่เห็นได้ชัดคือจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับต่าง ๆ นับตั้งแต่มีการใช้แผนฉบับหนึ่ง (พ.ศ.2504-2509) เป็นต้นมา¹⁸⁴

พัฒนาการของการตลาดอาจแบ่งได้คร่าว ๆ เป็น 2 ช่วงคือ ตั้งแต่ พ.ศ.2477-2500 และตั้งแต่ พ.ศ.2500-2524 โดยการตลาดมีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับรูปแบบและลวดลายที่ผลิตออกมาในแต่ละช่วงเวลา

ตลาดของผ้าไหมในช่วง พ.ศ.2478-2500 นับตั้งแต่ พ.ศ.2478 เชียงใหม่ได้มีพัฒนาการภายในที่ต่อเนื่องกับยุคก่อนหน้านั้น ที่จะเป็นการสร้างฐานให้กับจังหวัดในฐานะที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งกิจกรรมที่มีชื่อในด้านต่าง ๆ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเชียงใหม่ที่สำคัญและมีผลต่อภาพลักษณ์ของเชียงใหม่ ที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวมีดังนี้คือ

¹⁸³ สัมภาษณ์นางบัวคลี่ กันจันะ, อ่างแล้ว.

¹⁸⁴ โปรดดูรายละเอียดใน "ทหารและการพัฒนาในประเทศไทย" โครีน เฟื่องเกษม เก็บความจาก Fred R. Von Der Mehden, "The Military and Development in Thailand." *Journal of Comparative Administration*, 2:3, November 1970. ใน จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2 : 3 (เมษายน 2518) : หน้า 32-42.

พ.ศ. 2478 มีการจัดกระทรวงใหญ่ขึ้นเป็นกระทรวงแรกที่แม่น้ำปิง

พ.ศ. 2478 หรือ 2479 ทางราชการส่วนกลางได้ขอร้องให้เชียงใหม่จัดต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวงานสงกรานต์เชียงใหม่โดยทางรถไฟ การรับนักท่องเที่ยวในครั้งนั้น จัดให้ร่วมชมทิวเขาเข้าวัด เล่นรดน้ำกันใต้ม่าน้ำปิง ใกล้กับสะพานนวรัฐ พาขึ้นต๋อยสุเทพไปสร้างน้ำพระบรมธาตุและกลับมาสร้างน้ำพระพุทธรูปสังคัล นับตั้งแต่นั้นมามีนักท่องเที่ยวจากกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดขึ้นมาเที่ยวเชียงใหม่ในเทศกาลสงกรานต์เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ¹⁸⁵

พ.ศ. 2480 มีการประกวดนางสาวเชียงใหม่ขึ้นเป็นครั้งแรก และหลังจากนั้นได้ประกวดติดต่อกันมาเรื่อย ๆ โดยขึ้นอยู่กับนโยบายการจัดประกวดนางสาวไทยที่กรุงเทพฯ นอกจากนางสาวเชียงใหม่แล้ว เมื่อ พ.ศ. 2494 ยังมีการประกวดนางสาวถิ่นไทยงามด้วย ¹⁸⁶

เมื่อ พ.ศ. 2485 หลังจากที่มีการประกวดนางงามของทั้งกรุงเทพฯ และภาคเหนือแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ให้สมญานามภาคเหนือว่า "ถิ่นไทยงาม" คืองามด้วยภูมิภาค วัฒนธรรม และน้ำใจคน พร้อมกับชักชวนให้คนไปเที่ยวเมืองเหนือ เมื่อ พ.ศ. 2498 ได้มีวารสารคนเมืองที่ตีพิมพ์จำหน่ายทั่วประเทศ ถือเป็นการประชาสัมพันธ์เมืองเหนือเป็นอย่างดี รวมทั้งสาวงามของทางเหนือด้วย เนื่องจากนิยมตีพิมพ์ภาพหน้าปกเป็นหญิงสาวชาวเหนือ ทั้งพื้นราบและชาวเขา ตลอดจนสตรีที่ได้รับตำแหน่งจากการประกวดนางงาม คำอธิบายหน้าปกจะเป็นการพรรณนาถึงความงามตลอดจนคุณสมบัติของนางงาม ส่วนเนื้อเรื่องภายในจะมีสารคดีเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของชาวเหนือ และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ รวมอยู่ด้วย

แนวโน้มของการส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้มีการปรับปรุงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น ประเพณีขันโตกดินเนอร์ เป็นต้น ซึ่งเป็นการกระตุ้นทั้งทางด้านดึงดูดการท่องเที่ยวและสร้างค่านิยมการแต่งกายสวยงามตามแบบพื้นเมือง ซึ่งในส่วนของ การแต่งกายแบบพื้นเมืองนั้น ได้มีเรื่องของการประกวดนางงามช่วยส่งเสริมอยู่แล้ว

การแต่งกายของคนส่วนใหญ่ในประเทศเริ่มเปลี่ยนมากหลังประกาศรัฐนิยมของจอมพล ป. ใน พ.ศ. 2484 ให้คนนุ่งผ้าถุง และมีแนวโน้มที่จะรับการแต่งกายแบบตะวันตกเข้ามามากขึ้น

¹⁸⁵ หนังสืออนุสรณ์ศาสตราจารย์พันเอกพิเศษขุนพล อาสนจินดา, หน้า 341.

¹⁸⁶ "รายนามของนางสาวเชียงใหม่และนางสาวถิ่นไทยงาม" ใน คนเมือง 1 : 9 (มีนาคม 2498), หน้า 157.

ทั้งหมดนี้ส่งผลต่อตลาดผ้าไหมเป็นอย่างดี นอกจากตลาดผ้าไหมในเชียงใหม่และในภาคเหนือแล้ว ยังมี การส่งลง ไปขายที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแหล่งใหญ่เป็นประจำ โดยเจ้าของกิจการนำผ้าไปส่งเอง แหล่งหนึ่งที่ไปส่งผ้าคือพาหุรัด¹⁸⁷

ความนิยมในผ้าไหมล้านก่าแพงนับว่าน่าสนใจ ในแง่ที่เป็นที่รับรู้ในคุณภาพของผ้าไหม ถ้าหากมีความต้องการจะซื้อผ้าไหมไว้ใช้จะเลือกซื้อของล้านก่าแพง นางหล้า ชาวผ่อง หัวหน้ากลุ่มทอผ้าฝ้ายบ้านหนองอาบข้าง ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เล่าให้ฟังว่า คนมีฐานะดีที่หมู่บ้านหนองอาบข้าง เดินเท้ามาซื้อผ้าไหมที่ล้านก่าแพงไปใส่ ร้านที่รู้จักกันดี คือ ชินวัตร ราคาผ้าไหมเมื่อประมาณ พ.ศ.2478 ฝืนละ 1 บาท (หรือ 1 แถบ) ซึ่งถือว่าแพงมากในสมัยนั้น เพราะเมื่อเทียบกับชุดนักเรียนโรงเรียนดาราวิทยาลัยแล้ว ราคาผ้าถุงแดงและเสื้อ 1 ชุด ราคา 25 สตางค์ คนที่มีเงินเท่านั้นจึงได้ใส่ผ้าไหม¹⁸⁸

นางพรณี สุทธิพันธ์ไชย ที่อยู่ถนนสายเชียงใหม่-ล้านก่าแพง กล่าวว่า ผ้าไหมล้านก่าแพงเป็นที่นิยมตั้งแต่รุ่นคุณแม่มาแล้ว ใส่กันในเทศกาลต่าง ๆ และยามที่มีงาน รวมทั้งใส่ไปวัด ผ้าไหมที่ใช้จะเป็นผ้าไหมล้านก่าแพง โดยไปซื้อที่ล้านก่าแพงหรือมีคนมาขายให้ถึงบ้าน จะไม่ไปซื้อในเมืองหรือไปซื้อผ้าไหมลำพูนมาใส่ เพราะซื้อที่ล้านก่าแพงสะดวกกว่า ข้อสำคัญคือผ้าไหมล้านก่าแพงมีชื่ออยู่แล้ว มีให้เลือกหลายสี หลายลาย เนื้อผ้าก็มีทั้งอย่างบาง อย่างหนา¹⁸⁹

ราคาผ้าชิ้นไหมเมื่อ พ.ศ.2483 นั้น ถ้าขายในเชียงใหม่ฝืนละ 2.05 บาท หากขายส่งกรุงเทพฯ ได้ 2.20 บาท ค่ารถไฟ กรุงเทพฯ-เชียงใหม่ เวลานั้น 12.50 บาท เงินในสมัยนั้นนับว่าหากยากมาก เพราะเงินเดือนข้าราชการระดับครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลได้เดือนละ 30 บาท¹⁹⁰

เมื่อสมัยที่เกิดสงครามโลกใหม่ ๆ และญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกในประเทศไทย เมื่อ 8 ธันวาคม พ.ศ.2484 ยังมีผ้าไหมขายในกรุงเทพฯ ชิ้นไหมล้านก่าแพงขณะนั้นราคาฝืนละ 3 บาท

¹⁸⁷ สัมภาษณ์นางกิ่งแก้ว เพ็ชรกุล, อ่างแล้ว.

¹⁸⁸ สัมภาษณ์นางหล้า ชาวผ่อง, อายุ 66 ปี, ร้านกลุ่มแม่บ้านทอผ้าหนองอาบข้าง ต.สบเตี๊ยะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่, 5 มิถุนายน 2537.

¹⁸⁹ สัมภาษณ์นางพรณี สุทธิพันธ์ไชย, อายุ 59 ปี, 63/1 ถนนเชียงใหม่-ล้านก่าแพง ต.ท่าศาลา อ.เมือง เชียงใหม่, 16 มิถุนายน 2537.

¹⁹⁰ กิ่งแก้ว ไชยคุปต์, "คำปรารภ" ใน ธรรมสาร, หน้า 2-3.

เป็นที่นิยมมาก เพราะเนื้อเนียนละเอียดและสีสวย นอกจากซื้อใช้กันแล้วยังมีการซื้อไปฝากพรรคพวกที่อยู่ต่างจังหวัดด้วย เช่น จันทบุรี¹⁹¹

จะเห็นว่าคุณภาพของผ้าไหมสันกำแพง เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้ซื้อเลือกใช้ผ้าสันกำแพงอย่างต่อเนื่อง ความนิยมที่ขยายตัวออกไปจึงทำให้ที่กระตุกมีความจำเป็นที่ต้องใช้ในการทอผ้าเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันคนที่เคยนุ่งผ้าไหมด้วยการทอแบบที่เมืองยังคงพอใจจะใช้ผ้าทอชนิดนี้มากกว่าที่กระตุก การทอผ้าด้วยที่พื้นเมืองจึงยังดำรงอยู่ต่อมา แม้ราคาผ้าที่ทอด้วยที่พื้นเมืองจะแพงกว่าก็ตาม¹⁹²

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 การทอผ้าไหมชะงักไปเนื่องจากไหมดิบซื้อขาย แต่ไม่ขาดแคลนฝ่ายเพราะนโยบายของรัฐบาล สินค้าพวกผ้าฝ้ายมีขายอยู่ เจ้าของกิจการผ้าไหมจึงทอเฉพาะผ้าฝ้าย เข้าใจว่าการทอผ้าไหมคงทอจนหมดไหมดิบที่ซื้อไว้ช่วงก่อนเกิดสงครามแล้วจึงหยุดทอ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เงินแถบที่ใช้กันอยู่ในเชียงใหม่ได้หมดไป มีแต่เงินบาทสดางค์ของรัฐบาลไทย¹⁹³ ค่าของเงินสูงขึ้นมาก แม้การทอผ้าไหมจะเริ่มขึ้นอีก แต่ราคาได้ขึ้นไปสูงมาก การนำผ้าไหมติดตัวไปขายตามบ้าน หรือย่านตลาดวโรรส ถนนท่าแพ รวมทั้งการนำผ้าไหมขึ้นรถไฟไปขายยังต่างจังหวัด เช่น ลำพูน ลำปาง แพร่ พะเยา ฯลฯ จะเสี่ยงต่อการถูกฉก¹⁹⁴

แม้ผ้าไหมจะมีราคาสูงขึ้นตามสภาพเศรษฐกิจ แต่ก็ยังขายได้เรื่อย ๆ ทั้งในเชียงใหม่ต่างจังหวัดในภาคเหนือ กรุงเทพฯ นั่นถือเป็นตลาดที่สำคัญ มีการส่งผ้าไหมไปขายกรุงเทพฯ ตลอดมา เช่นใน พ.ศ. 2490 นางสาวกิ่งแก้ว ได้เดินทางไปส่งผ้าไหมที่พำหุรัด¹⁹⁵

ในเชียงใหม่มีผ้าไหมวางขายตามร้าน ร่วมกับผ้าฝ้ายตั้งแต่ พ.ศ. 2474 มาแล้ว ในความรู้สึกของผู้ขาย ฝีมือของทางพรหมชนะ เพ็ชรกุลและชินวัตร ตูจะเหมือน ๆ กัน และจำไม่ได้แล้วว่าของเจ้าใดขายดีกว่ากัน แต่พอถึงช่วงเทศกาลโดยเฉพาะสงกรานต์จะขายดีมาก พวก

¹⁹¹ สัมภาษณ์นางอวรรณ์ ธีรวัฒน์, อายุ 75 ปี, 31/16 หมู่ 5 ต.ท่าช้าง อ.เมือง จ.จันทบุรี, 11 ธันวาคม 2536.

¹⁹² สัมภาษณ์แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ, อ้างแล้ว.

¹⁹³ สัมภาษณ์นางจันทร์หอม ปราโมทย์, นางลินจง อทิพันธ์.

¹⁹⁴ สัมภาษณ์นางบัวคลี่ กันจันะ, อ้างแล้ว.

¹⁹⁵ นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 4. ราคาผ้าไหมขึ้นมาเรื่อย ๆ จาก 3 แถบกึ่ง มาเป็น 10 บาท, 20-30 บาท, 40, 50 บาท จนถึงผืนละเป็นร้อย ๆ

ลูกค้ามีทั้งคนในเมือง รวมทั้งนักท่องเที่ยวที่มาจากต่างจังหวัดและกรุงเทพฯ ผ้าไหมนั้นทางร้านรับซื้อไว้ขายเอง ไม่ได้ส่งต่อไปขายที่อื่น ¹⁹⁶

นอกจากผ้าไหมของพรหมชนะ เพ็ชรกุล และชินวัตรแล้ว ยังมีผ้าไหมของชาวบ้านที่สันกำแพงทอแล้วนำมาส่งเอง และผ้าไหมล้านนาด้วย ชินไหมสันกำแพงที่ขายดีที่สุดคือ ลายเจ็ดวัน ลายขวางตลอดตัว ลายน้ำไหล และมีเชิงแบบเมืองแพร่ ¹⁹⁷

นโยบายการตลาดที่นับว่าน่าสนใจในช่วงตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2492 เป็นต้นมา คือ การที่เริ่มมีสาวงามที่ได้รับตำแหน่งจากการประกวดหรือผ่านเวทีการประกวดมาขายของที่ร้าน คือ นางสาวสมิตรา กันชนะ สาวงามสันกำแพง ผู้พิชิตมงกุฏนางสาวเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2492 ได้กลายมาเป็นสะใภ้ของนางบัวเขียว พรหมชนะ ในเวลาต่อมา ในขณะที่นางบัวเขียวเป็นผู้ออกแบบลวดลายผ้าไหมต่าง ๆ ผู้ที่อยู่หน้าร้านจัดการขายคือนางสมิตรา ¹⁹⁸ ผู้ที่มาซื้อผ้าก็ได้เห็นนางงามด้วย ยุคนั้นมีคนงามหลายคนคู่แข่งกัน แข่งตระกูลเพ็ชรกุล เป็นอีกผู้หญิงที่นับว่างามมากทีเดียว และยังคงความงามอยู่จนถึงในปัจจุบัน จึงขึ้นชื่อว่าสันกำแพงมีผู้หญิงงาม

เมื่อได้เป็นสะใภ้ของตระกูลพรหมชนะแล้ว นางสาวสมิตราได้มีบทบาทในการหาสาวงามในสันกำแพงส่งเข้าประกวดนางสาวเชียงใหม่ บางคนได้รับตำแหน่ง เช่น นางสาวนิคมัย ไกรมา ร้านทอผ้าไหมสันกำแพงจึงเข้าร่วมกิจการประกวดนางสาวเชียงใหม่ และมีสาวงามมาขายของตามหน้าร้าน ต่อมาไม่เฉพาะที่สันกำแพงเท่านั้น ที่บริเวณท่าแพและป่าซางจังหวัดลำพูน ก็มีคนสวยระดับนางงามมาประจำร้าน ซึ่งสามารถดึงดูดลูกค้าได้เป็นอย่างดี ผู้ที่มาเชียงใหม่อดไม่ได้ที่จะไปซื้อของและดูนางงามด้วย ¹⁹⁹

สาวงามเหล่านี้ล้วนแต่มีอัธยาศัยไมตรีพูดคุยกับลูกค้าที่เข้ามาในร้านเป็นอย่างดี ให้การต้อนรับ ถึงจะไม่ได้ซื้อของก็ไม่ว่าอะไร ²⁰⁰

¹⁹⁶ ข้อมูลจาก นางสาวรุจิรา ลีพันธ์ุ และ ดร.ศิวาภรณ์ นาคะชัย แห่งร้านสุนารี หัตถกิจ รวมทั้งเจ้าของร้านขายผ้าไหมบริเวณตลาดวโรรสหลายราย

¹⁹⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹⁸ สัมภาษณ์แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ, อ่างแล้ว.

¹⁹⁹ สัมภาษณ์ผู้ซึ่งเข้ามาทำงานเชียงใหม่ในระยะ พ.ศ.2500 เช่น ศาสตราจารย์ ปวิณ ปุณศรี 11 ซอยสายลม 1 ถนนพหลโยธิน กรุงเทพฯ, 1 มกราคม 2537.

²⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, และนายช่างถาวร ไชยคุปต์ ได้เล่าให้ฟังเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2536 ว่า ชับรธมาสักลูกน้องที่อยากมาเที่ยวร้านที่สันกำแพง จึงได้พบคุณกิ่งแก้ว และพอใจในอัธยาศัย โดยไม่ทราบว่าเป็นเจ้าของร้าน นับเป็นจุดเริ่มความสัมพันธ์จนมาสู่การแต่งงานเมื่อ พ.ศ. 2500.

การมีนางงามประจำร้านเมื่ออยู่จนถึงทศวรรษที่ 2500 ก็ค่อย ๆ หดไป เพราะไม่มีการประกวดนางสาวไทยตั้งแต่ พ.ศ.2498 จนถึง พ.ศ.2507 ที่อาภัสรา หงสกุล ได้เป็นนางสาวไทย และประกวดติดต่อกันจนถึง พ.ศ.2515 จึงเว้นช่วงเพราะเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมือง มาเริ่มอีกที่ พ.ศ.2527 ถึงแม้จะมีการประกวดใหม่ในสมัยตั้งแต่อาภัสรา เป็นต้นมา แต่เศรษฐกิจและสังคมไทยได้เปลี่ยนไปมาก และเส้นทางของผู้ผ่านเวทีประกวดนางงามมาแล้วก็ได้ไปไกลกว่ายุคการขายผ้าไหมมาก

ตลาดผ้าไหมช่วง พ.ศ.2500-2524

นับตั้งแต่ช่วง พ.ศ.2500 เป็นต้นมา นอกจากการแต่งกายของสตรีไทยจะเป็นแบบตะวันตกมากขึ้น ที่ส่งผลให้ผ้าไหมประเภททอเป็นพับสำหรับตัดชายเป็นผ้าตัดเสื้อกระโปรง ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น รวมทั้งผลิตภัณฑ์หลาย ๆ อย่างที่มาจากผ้าไหมแล้ว ยังมีเหตุการณ์ที่ช่วยให้ตลาดผ้าไหมขยายตัวมากขึ้น ทั้งภายในและต่างประเทศ คือ การเสด็จพระราชดำเนินมาเชียงใหม่ และเสด็จเยี่ยมชมการทอผ้าไหมที่สันกำแพง เมื่อ พ.ศ.2502 ซึ่งชาวสันกำแพงถือว่าเป็นการส่งเสริมให้ชื่อเสียงและผลิตภัณฑ์ของสันกำแพงเป็นที่ยอมรับกว้างขวางยิ่งขึ้น ²⁰¹

การเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศเมื่อ พ.ศ.2503 นับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อผ้าไหมเช่นเดียวกัน ระหว่างที่เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศยุโรป 6 เดือนนั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงพระสิริโฉมในฉลองพระองค์ชุดผ้าไหมแบบต่าง ๆ งามระยับ "แล้วบางที่เสด็จงานราตรี ทรงฉลองพระองค์ชุดไทยยกดิน งามที่สุด คนเขาทักผ้าไหมตั้งแต่ตอนนั้น เริ่มรู้จักผ้าไหมไทยตั้งแต่ตอนนั้น แล้วก็ภูมิใจที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงนำไปเผยแพร่" ²⁰²

นับจากนั้นมา ผ้าไหมสันกำแพงขายดีขึ้นมา และสามารถขยายตลาดไปต่างประเทศทางยุโรปได้ ผ้าไหมสันกำแพงนั้นไม่ว่าจะส่งไปขายต่างประเทศหรือขายในเมืองไทย จะผลิตด้วยมาตรฐานเดียวกัน ไม่แบ่งว่าของส่งออกนอกจะต้องทำดีกว่าขายในเมืองไทยเหมือนสินค้าบางชนิด ²⁰³

²⁰¹ ข้อมูลจากนิทรรศการเรื่องผ้าไหมสันกำแพง ที่ห้องสมุดเฉลิมราชกุมารี อ.สันกำแพง.

²⁰² สัมภาษณ์ ผศ.สมหวัง คงประยูร, อ่างแล้ว.

²⁰³ เรื่องเดียวกัน.

ตลาดต่างประเทศที่มีการส่งผ้าไหมสีนํ้าแกงไปขายนั้น เมื่อถึงปี พ.ศ.2524 พบว่าที่สำคัญได้แก่ อังกฤษ เบลเยียม ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น มาเลเซีย และประเทศในกลุ่ม สแกนดิเนเวีย กลุ่มประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่นชื่นชอบผ้าไหมไทยมาก ²⁰⁴

การจัดส่งไปจำหน่ายนั้น ใช้วิธีการส่งโดยทางเรือ เมื่อได้รับใบสั่งจากลูกค้าที่จำหน่ายในต่างประเทศ ²⁰⁵

ถึงแม้ว่าจะมีผู้ผลิตผ้าไหมไทยรายสำคัญคือ จิม ทอมป์สัน ที่กรุงเทพฯ และมีผ้าไหมจากทางอีสานมาขายแข่งขัน แต่ผู้ผลิตทางสีนํ้าแกงถือว่า ผ้าไหมแต่ละแห่งต่างมีพัฒนาการที่เป็นลักษณะเฉพาะของตัวเอง ไม่ถือว่าเป็นคู่แข่ง"เราก็นพยายามทำของเราไป ชินวัตรก็ชินวัตร จิมทอมป์สันก็จิมทอมป์สัน ของเขาก็ขายกันไป ไม่มีคู่แข่ง เราก็นพยายามทำเพื่อขายสินค้าของตัวเอง" ²⁰⁶

สำหรับตลาดภายในประเทศนั้น เชียงใหม่รวมทั้งสีนํ้าแกงได้เติบโตเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ภายใต้การพัฒนาของรัฐบาลและนโยบายที่สอดคล้องกับรัฐบาลของผู้นำในระดับท้องถิ่น เริ่มตั้งแต่การกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ที่มุ่งให้เศรษฐกิจพัฒนาไปสู่ระบบทุนนิยม ให้การศึกษาตอบสนองระบบเศรษฐกิจเช่นนี้ในระดับภูมิภาค โดยเฉพาะในเขตเมืองขนาดใหญ่ เช่นเชียงใหม่ เพื่อรองรับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับภาค ²⁰⁷

กำเนิดของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2507 ดึงดูดให้มีประชากรมาอยู่ในเชียงใหม่เพิ่มมากขึ้น ในยามปิด-เปิดภาคการศึกษาจะมีผู้ปกครองและญาติพี่น้องเดินทางมาส่ง-รับนักศึกษาในมหาวิทยาลัยฯ โดยเฉพาะช่วงงานพระราชทานปริญญาบัตร กลุ่มผู้ปกครองญาติพี่น้องมิตรสหายของนักศึกษาเหล่านี้ ได้ท่องเที่ยวเชียงใหม่และซื้อสินค้าประเภทต่าง ๆ กลับไปด้วย

นับจาก พ.ศ.2512 ที่สมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวแปซิฟิก (PACIFIC AREA TRAVEL ASSOCIATION หรือ PATA) ได้จัดการสัมมนาทางวิชาการขึ้นที่เชียงใหม่ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเสนอรัฐบาลให้ปรับปรุงเชียงใหม่ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวรองจากกรุงเทพฯ ให้ปรับปรุงแก้ไขสนามบินให้เป็นสนามบินนานาชาติ (เปิดใช้ พ.ศ.2522) และให้จัดตั้งสมาคมส่งเสริมการ

²⁰⁴ เรื่องเดียวกัน.

²⁰⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁰⁶ เรื่องเดียวกัน.

²⁰⁷ เสนาะ อุนากุล, นโยบายการเงินการคลังและการวางแผนเศรษฐกิจของประเทศไทย, (พิมพ์ครั้งที่ 2), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รามินทร์, 2515, หน้า 295-298. และ คณะกรรมการพัฒนาภาคเหนือ, แผนพัฒนาภาคเหนือ 2507-2509, กรุงเทพฯ:สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี้, 2507, หน้า 32.

ท่องเที่ยวภาคเหนือขึ้นมาในจังหวัดเชียงใหม่ เพราะเชียงใหม่มีทำเลอันอำนวยโดยธรรมชาติอยู่แล้ว ที่จะ เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวภาคเหนือของประเทศไทย ²⁰⁸ รัฐบาลได้มีมติเห็นชอบด้วย จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในเชียงใหม่เพิ่มมากขึ้น และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 4 (2520-2524) รัฐบาลได้เน้นการพัฒนาเมืองหลัก อันได้แก่ เชียงใหม่ ขอนแก่น นครราชสีมา เป็นต้น หนึ่งในหลาย ๆ มาตรการของการพัฒนาเมืองหลักคือ ส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การพาณิชย์ และอุตสาหกรรมขนาดย่อม

การเติบโตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศ ไปซื้อสินค้าที่สิ้นกำแพงมาก บรรดาเจ้าของร้านทั้งหลายยังจดจำวัน เวลาแห่งการขายดีจนขายแทบไม่ทันได้ ซึ่งจะเป็นในระยะเวลาที่มีรถทัวร์มาลง หรือยามเทศกาลต่าง ๆ เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ ²⁰⁹ ระยะเวลาที่ขายดีนั้นคือตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2502 มาเรื่อย ๆ

การเข้ามาของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ทำให้ผู้ขายต้องปรับตัวศึกษาภาษาต่างประเทศ เพื่อใช้โต้ตอบกับลูกค้า และหัดวิธีคิดเลขให้ชำนาญ เพื่อใช้ในการคำนวณอัตราการแลกเปลี่ยนเงินตราสกุลต่าง ๆ ที่สำคัญคือ เงินดอลลาร์

นางกิ่งแก้วนั้น นอกจากจะเรียนภาษาต่างประเทศเองแล้ว ยังสนับสนุนให้เด็กที่นำมาเลี้ยงและพนักงานในร้านได้เรียนพิเศษเพิ่มเติมด้วย โดยเป็นผู้ส่งเสียให้ เพราะภาษาต่างประเทศนั้นจำเป็นในทัศนะของนางกิ่งแก้ว "ฝรั่งมาจากทั่วโลก ก็จะมีหลายภาษาให้เราศึกษา เพราะฉะนั้นในสมัยหลัง ๆ นี้รู้ซึ่งว่าการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญที่สุด พวกเด็ก ๆ ที่มาอยู่ด้วยนี้ บ้าจะสนับสนุนให้เรียน ใครมีปัญหาอย่างไร คุณบ้าช่วยเต็มที่ ขอให้เรียนเถิด ภาษาสำคัญที่ต้องรู้คือ อังกฤษ ญี่ปุ่น เยอรมัน ฝรั่งเศส แต่ที่สำคัญที่สุดคือ อังกฤษ ฝรั่งเศส จีนกลาง สมัยคุณบ้าภาษาอังกฤษพอจะได้ แต่ภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน นั้นจดีไล่กระตาดไขว้ได้ไต่ะที่เราจะขายของ เขาเข้ามาอย่างน้อยที่สุดก็ได้ทักทายคำว่า สวัสดี ขอคุณนะคะ ส่วนภาษาที่บอกราคาสินค้าก็จดีไล่ไต่ะเช่นกัน" ²¹⁰

²⁰⁸ อนุสรณ์ศาสตราจารย์พนเอกพิเศษพนพล อาสนะจินดา, หน้า 342-343.

²⁰⁹ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, นางสาวเฟิล ชินวัตร, นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, นางบุญยิ่ง เพ็ชรกุล.

²¹⁰ สัมภาษณ์นางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์, อ่างแล้ว.

คุณกิ่งแก้วเล่าให้ฟังว่า ทางร้านค้าแถบสันกำแพงไม่ว่าจะเป็นชินวัตร พรหมชนะ เพียรกุลศัล ให้ความร่วมมือกับนโยบายการท่องเที่ยวเต็มที่ ทำบ้านเป็นโรงงานทอผ้า มีทั้งที่ทอมือ ก็กระตุก มีการสาธิตให้นักท่องเที่ยว ดู ตั้งแต่การย้อม การทอ มีเด็กสาวสวย ๆ แต่งตัวด้วยชุดพื้นเมืองให้ดู เสรีจแล้วก็เอามาขายของ ไม่เคยที่จะให้เด็กพวกนี้ไปทำในทางเลื่อมเสียวชื่อเสียงของเชียงใหม่ การที่สาธิตวิธีการทอผ้าใหม่ ช่วยทำให้เชียงใหม่มีชื่อเสียง เวลาที่มีนักท่องเที่ยวต่างประเทศมาเที่ยว จะต้องมาซื้อของที่สันกำแพง²¹¹

ในช่วงทศวรรษ 2510 ผ้าไหมจากทางอีสาน เช่น โคราช อุบล เข้ามาตีตลาดเชียงใหม่มากขึ้น และราคาถูกลงกว่า พวกผ้าชิ้นมัดหมี่ยกดอกสวยงาม ราคาถูก รวมทั้งโสร่งไหมจากทางอีสานด้วย จึงมีคนเชียงใหม่นิยมซื้อใช้ไม่น้อย ผ้าไหมเหล่านี้วางขายในร้านขายของที่ตลาดวโรรส เจ้าของร้านบางรายเลือกผ้าไหมเป็นพับจากโคราชมาขาย เพราะขายง่ายราคาถูกกว่าผ้าไหมสันกำแพง ส่วนผ้าชิ้นที่สันกำแพงยังคงได้รับความนิยมอยู่ โดยบางร้านจะไปรับจากชาวบ้านให้ทอส่ง โดยตรง หมู่บ้านที่ทอส่งมากคือบ้านสันเหนือ บ้านสันใต้ก็มีบ้าง เพื่อให้ต้นทุนที่รับมาขายถูกกว่ารับซื้อจากร้านมีชื่อเสียงแบบพรหมชนะ เพียรกุลศัล ชินวัตร แต่การค้าผ้าชิ้นแบบสันกำแพงดั้งเดิมคงอยู่ไม่นานนัก เมื่อมาถึง พ.ศ.2515-2517 ได้เลื่อมความนิยมไปมาก จนเจ้าของร้านบางร้านเปลี่ยนกิจการ แต่ลายผ้าชิ้นสันกำแพงที่ซาได้ตลอดมาคือ ลายขวาง²¹² บรรดาตลาดลายดั้งเดิมของทางสันกำแพงค่อย ๆ หดไป เมื่อ 30 ปีมาแล้ว²¹³

อย่างไรก็ตามผ้าไหมจากอีสานและสันกำแพงจะต่างกัน ทางเหนือใช้ไหมยืนเป็นของญี่ปุ่นเนื้อเรียบสวยกว่า ทางอีสานเนื้อหยาบกว่าแต่ทน ลายก็ไม่เหมือนกัน ทางอีสานจะทอลายโบราณ ส่วนทางชินวัตร เพียรกุลศัล จะปรับลายให้เข้ากับตลาดสากลมากกว่า

อาจเป็นเพราะผ้าไหมทางอีสานโดยทั่วไปมีราคาถูกลงกว่าทางสันกำแพง ตลาดของผ้าไหมสันกำแพงจึงอยู่ในระดับกลางและระดับบนมากกว่า เพราะนอกจากตลาดต่างประเทศแล้ว แม้จะมีการส่งผ้าไหมไปขายทุกภาค โดยเฉพาะภาคกลางคือกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตลาดภายในประเทศ

²¹¹ เรื่องเดียวกัน.

²¹² ข้อมูลจากร้านสุนารีหัตถกิจ ซึ่งขายผ้าไหมสันกำแพงถึง พ.ศ.2517 และร้านช.เลิศลอย ที่เคยขายผ้าไหมโคราชและสันกำแพงในช่วง พ.ศ.2510-2515.

²¹³ สัมภาษณ์แม่หลวงคำบัว พรหมชนะ, นางบุญยิ่ง เพียรกุลศัล และนางสุนันท์พรนิมิตร.

ที่ใหญ่ที่สุด แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการใช้ผ้าไหมไม่ค่อยเป็นที่นิยมของคนไทยในประเทศมากนัก ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากด้านราคาและความเหมาะสมในการใช้ก็ได้ ²¹⁴

ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด "ตลาด" ให้ปรับเปลี่ยนรูปแบบของผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ที่มีความทันสมัยและหลากหลายมากขึ้นนั้น ผู้ใช้ผ้าชิ้นไหมแบบเดิมค่อย ๆ ลดลง ทางกลุ่มชาวบ้านน้อยที่ทอผ้าส่งพรหมชนะและเพ็ญรุกศัลด้วยก้นเมืองนั้น เลิกทอเมื่อประมาณ พ.ศ. 2509 ด้วยเหตุผลว่า แม่บัวเขียวป่วยและสินค้าประเภทนี้ขายไม่ค่อยดีแล้ว ช่างทอที่บ้านน้อยบางคนไปทอผ้าไหมที่ร้านผ่องพรรณ ลำพูน เพราะตัวเจ้าของกิจการเป็นคนบ้านน้อย ส่วนบ้านสันเหนือ นั้น นอกจากทอส่งอิสระในช่วง พ.ศ. 2510-15 แล้ว บางส่วนยังทอกับแม่หลวงคำบ้อ สืบมาอีกระยะหนึ่ง ²¹⁵ และค่อย ๆ เลิกทอ เพราะผู้ที่อายุมากสายตาไม่ค่อยดี ทอต่อไม่ได้ ส่วนคนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่จะทำงานอื่น และไม่ได้สืบทอดการทอผ้าแล้วเนื่องจากการทอผ้าเพื่อใช้ในครอบครัวลดลงมาก ตั้งแต่สมัยของจอมพล ป. ที่เริ่มหันมาใช้เสื้อผ้าสำเร็จรูปกันมากขึ้น จนหมดไปในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ²¹⁶ ผู้หญิงสมัยนี้ถ้าทอผ้าจะเข้าไปทอในโรงงานด้วยก็กระตุกเป็นส่วนใหญ่ แต่มักจะชอบเย็บผ้ามากกว่าทอผ้า เพราะทอผ้ายากกว่าโดยเฉพาะทอผ้าไหม ²¹⁷

²¹⁴ สมหวัง คงประยูร, "ผ้าไหมไทย", หน้า 83.

²¹⁵ สัมภาษณ์แม่หลวงคำบ้อ พรหมชนะ, นางบัวคลี กันจันะ, นางสุนันท์ พรนิมิตร, นางสม ยะจา, นางดี มูลอ้าย, นางเอี้ย โมทะนา และนางบุตร แก้วมูล. ชาวบ้านบ้านน้อยส่วนมากจะเปลี่ยนอาชีพเป็นการทำร่ม นอกเหนือจากการทำนา สำหรับตัวแม่หลวงคำบ้อเองนั้น ยังคงทอผ้าอยู่ต่อมาจนถึง พ.ศ. 2526 จึงเลิก

²¹⁶ ชาวบ้านแถบสันกำแพงเริ่มซื้อผ้าถุงที่เป็นลายดอกเล็ก ๆ แบบไทยนุ่งตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2470 มาแล้ว แต่ยังทอผ้าใช้กันอยู่มาก สัมภาษณ์นางบุตร แก้วมูล, นางเงิน ปัญญารัตน์, อายุ 71 ปี, 14 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง, 2 มิถุนายน 2536. และ นายเกรียงศักดิ์ มูลอ้าย, อายุ 58 ปี, 25/2 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่, 3 มิถุนายน 2536.

²¹⁷ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, อ่างแล้ว. สำหรับการทอผ้าที่ยังอยู่ในสันกำแพงปัจจุบัน ที่มีคนรุ่นใหม่กลับมาทอหัตถทอ มีการทอผ้าฝ้าย ทอผ้าเศษ ไหมก็มีทอบ้าง แต่เป็นการรับจ้างทอส่งนายทุน มิได้ทอเพื่อใช้เอง

กิจการทอผ้าไหมในระบบโรงงานของตระกูลชินวัตร พรหมชนะ และเพ็ญรุศล เจริญขึ้นพร้อมกับความเติบโตทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว เจ้าของกิจการรู้สึกว่าเป็นช่วงที่เศรษฐกิจดีมาก²¹⁸ และกิจการผ้าไหมไปได้ดี ร้านชินวัตรพาณิชย์ที่สันกำแพง ซึ่งมีลักษณะสมัยใหม่ เปิดเมื่อ พ.ศ.2522²¹⁹ พอลง 2524 ได้ขยายกิจการโรงงานที่มีอยู่เดิมให้กว้างขวาง เป็นระเบียบ เพื่อให้เห็นขั้นตอนการผลิตไหมได้ชัดเจน โดยมีการสาธิตขั้นตอนต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ การปลูกหม่อน เลี้ยงไหม สาวไหม กรอไหม ย้อมสี การทาลวดลายผ้า กรรมวิธีผ้าบาติก การทอผ้าไหมสีพื้นชนิดต่าง ๆ²²⁰

การเข้าสู่หัตถอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของสันกำแพง และมีอาณาจักรของกลุ่มตระกูลพี่น้องชินวัตรที่อยู่บนพื้นฐานสิ่งทอคือไหมและผ้า ทำให้ทางร้านชินวัตรพาณิชย์นี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของ เชียงใหม่และสันกำแพง ทางร้านมักจะได้รับเกียรติให้เป็นสถานที่ต้อนรับราชอาคันตุกะของสำนักพระราชวัง และแขกบ้านแขกเมืองของรัฐบาลไทยอยู่เป็นประจำ จึงถือว่าปี 2524 นี้เป็นความสำเร็จของการเป็นโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าไหมขนาดใหญ่ นับจากเริ่มการทอด้วยกี่กระตุก เป็นต้นมา

บทสรุป

ตลอด 71 ปี ของการทอผ้าไหมสันกำแพงจาก พ.ศ.2453-2524 นั้น เป็นพัฒนาการของกระบวนการผลิตในระบบหัตถอุตสาหกรรมที่ชัดเจน โดยมีกลุ่มตระกูลชินวัตรที่มีความพร้อมเรื่องทุนตั้งแต่ต้น เป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงแต่ละขั้น นับจากการจ้างแรงงานที่มีทักษะในการทอผ้า การนำกี่กระตุกเข้ามาใช้ การฟอกย้อมโดยใช้เคมี และสรีวิทยาศาสตร์ ตลอดจนการปรับปรุงร้านและโรงงานให้มีรูปแบบมาตรฐานแบบสมัยใหม่

²¹⁸ สัมภาษณ์นางสาวจันทร์สม ชินวัตร, นางสาวเฟิล ชินวัตร, นางบุญยิ่ง เพ็ญรุศล, อ่างแล้ว.

²¹⁹ สัมภาษณ์นางสาวเฟิล ชินวัตร, อ่างแล้ว

²²⁰ "เปิดปฐมตระกูลชินวัตร", ใน คู่แข่งธุรกิจ.

การจ้างคนมาทอผ้า นั้น ที่จริงแล้วคือการจัดการด้านแรงงานโดยแบ่งงานกันทำ ซึ่งเป็นลักษณะการเข้าสู่ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม ในช่วงแรกนายทุนหรือผู้ประกอบการเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบซึ่ง ในกรณีนี้คือเส้นไหมที่ผ่านการฟอกย้อม วันเป็นเครื่องสำหรับทำเส้นยืน กรอใส่หลอดสำหรับเส้นพุ่ง คนทอนำไปทอตามบ้านไม่จำเป็นต้องมีโรงงานทอผ้า ทอเสร็จแล้วจะนำมาส่ง บ้านของผู้ประกอบการมีลักษณะ เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่มีการแบ่งงานกันทำ โดยมีผู้ประกอบการเป็นผู้ออกแบบสีและลวดลาย รวมทั้งควบคุมทุกขั้นตอนของการผลิตและการจัดการด้านการตลาด ส่วนเทคนิคในการผลิตยังเป็นไปตามภูมิปัญญาเดิมของท้องถิ่น โดยใช้วัสดุตามธรรมชาติ ส่วนใหญ่ผ้าที่ทอยังเป็นลวดลายเดิม และยังคงใช้ "ฝีมือ" ของผู้ทอ ที่ช่วยทำให้ผ้าไหมสันกำแพงเป็น "สินค้าคุณภาพ"

ความเปลี่ยนแปลงเทคนิคการผลิตเริ่มจากปีระศ. 2478 เพื่อให้ผลิตได้เร็วขึ้นและผ้าที่ทอเป็นมาตรฐานเดียวกันกว่าทอด้วยกี่พื้นเมือง และให้ชาวบ้านเข้ามาทอผ้าในโรงงาน ต่อมาได้ปรับปรุงเทคนิคการฟอกและย้อมสี โดยใช้วิทยาศาสตร์และเคมีด้วยความรู้แบบตะวันตก แต่เจ้าของกิจการยังรักษาจุดเด่นของสินค้าคือ "ความงามที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าไหมไทยที่เกิดจากหัตถกรรม" จึงยังคงใช้แรงงานในการผลิตแม้การออกแบบสี ลวดลาย และประเภทของผลิตภัณฑ์ผ้าไหมได้มีความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยมาโดยลำดับ

พัฒนาการทั้งหมดนั้น เป็นไปอย่างสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ภายใต้ปัจจัยสำคัญยิ่งคือนโยบายของรัฐและการตลาด

การผลิตในระยะแรก พ.ศ. 2453-2475 นั้น ปัจจัยการตลาดภายใต้ระบบทุนนิยม ดูจะเห็นชัดกว่านโยบายของรัฐที่มุ่งความมั่นคงทางการเมืองเป็นหลัก แต่เมื่อเชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติไทยโดยสมบูรณ์เมื่อ พ.ศ. 2476 แล้ว นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลที่มุ่งเน้นให้เป็นไปตามระบบทุนนิยม โดยสนับสนุนอุตสาหกรรมภายในและส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อ "ตลาด" นอกเหนือไปจากการสร้างตลาดโดยผู้ประกอบการ และการเติบโตของตลาดโดยธรรมชาติ

การขยายตัวของตลาดเป็นไปพร้อม ๆ กับยุคการพัฒนาสู่ความเจริญ และการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของเชียงใหม่ ภายใต้ต้นนโยบายของรัฐบาลและความภูมิใจของผู้นำท้องถิ่น การขยายตัวของตลาดนี้ ในด้านหนึ่งได้สร้างความมั่นคงให้กับกิจการทอผ้าไหมของกลุ่มตระกูลต่าง ๆ จนสามารถเป็นรากฐานที่สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับบุตรหลานได้ โดยยังอยู่บนกิจการเดิม โดยเฉพาะตระกูลชินวัตรที่มีบุตรหลานสืบทอดธุรกิจทางด้านนี้มากกว่าทางตระกูลพรหมชนะ-เพียรกุล ที่ลูกหลานไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ตามแนวทางที่เรียนมา ปัจจุบันพรหมชนะเปลี่ยนกิจการ

เป็นการทอผ้าฝ้ายและผลิตสินค้าเกี่ยวกับผ้าฝ้าย ส่วนเพียรกุลคนั้น ผู้สืบทอดกิจการต่อจากนาง กิ่งแก้ว เมื่อ พ.ศ. 2529 คือนายอุดมเกียรติ เพียรกุล ผู้เป็นหลานชาย เจ้าของโรงงานผ้าไหม อ. เพียรกุล สันกำแพง

ส่วนอีกด้านหนึ่งนั้นการตลาดได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ลวดลาย ของ ผ้าไหมสันกำแพง ที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมเฉพาะตัวของคนเชียงใหม่ในอดีต ให้มาสู่ความทันสมัย แบบสากลนิยม ความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบ ลวดลาย ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในอีกแง่หนึ่งคือ ภาพสะท้อน ถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคม

สิ่งหนึ่งในกระบวนการผลิตผ้าไหมที่ดูเหมือนจะไม่เปลี่ยนมากนักโดยสาระ คือ แรงงานในการผลิตผ้าไหม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสตรีชาวบ้านที่มาจากภาคเกษตรกรรม นับแต่อดีตที่เข้าสู่ระบบทุนนิยมและการใช้เงินตราแลกเปลี่ยน พวกเธอเป็นส่วนสำคัญของครอบครัวที่ต้องดิ้นรนหารายได้ให้พอเพียงกับการดำรงชีวิต ซึ่งนับวันจะแร้นแค้นยิ่งขึ้นท่ามกลางสภาพความเจริญที่เกิดขึ้น จาก "การพัฒนา"

บรรณานุกรม

เอกสาร

ภาษาไทย

กิ่งแก้ว ไชยคุปต์. "คำปรารภ" และ "ประวัติของนางกิ่งแก้ว ไชยคุปต์" ใน ธรรมสาร.

กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, 2534. หน้า 1-8.

_____. "ประวัติคุณแม่จันทร์สม เพียรกุศล" ใน ธรรมสาร เล่ม 12. จัดพิมพ์โดยไชยคุปต์-เพียรกุศล. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์หมู่เฮ้า, 2536.

เข้ม มฤคพิทักษ์. "นโยบายภาษีกับการเข้าสู่ระบบการค้าของชาวนาภาคเหนือ พ.ศ.2427-2476 ศึกษากรณีอำเภอสันทรายและอำเภอสาร์ภี จ.เชียงใหม่" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ปี 2530.

คณะกรรมการพัฒนาภาคเหนือ. แผนพัฒนาภาคเหนือ 2507-2509. กรุงเทพฯ : สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2507.

แคทเธอริน เอ. โบวี. "การค้าและผลิตภัณฑ์ผ้าในภาคเหนือของประเทศไทย จากมุมมองทางประวัติศาสตร์" ใน ผ้าเอเชีย : มรดกร่วมทางวัฒนธรรม. จัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.

จิราลักษณ์ จงสถิตมัน. วิกฤตทางวัฒนธรรมกับการดำรงชีวิตของเยาวยสตรี : ศึกษากรณีผลกระทบของการพัฒนาชนบทภาคเหนือ. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. "การกำเนิดระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกับผลกระทบที่มีต่อสังคมชาวนาในภาคเหนือ พ.ศ.2398-2475" ใน สังคมศาสตร์ 5 : 1 (เมษายน-กันยายน, 2524) : 38-63.

ซิมเมอร์แมน, คาร์ล ซี. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทสยาม. แปลและเรียบเรียงโดยซิม วีระไวทยะ. กรุงเทพมหานคร : มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.

ัญญภัทร จันทวิช. ผ้าโบราณ. โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์ ในโอกาสแสดงนิทรรศการพิเศษร่วมกับกรมศิลปากร ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร กรกฎาคม 2521. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2521.

"ดินเนอร์แบบชั้นโตก" ใน คนเมือง. 2 : 7 (มกราคม, 2499) : 4-14.

- ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล. ผ้าโบราณแห่งนครเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2533.
- "ทหารไทยและการพัฒนาในประเทศไทย" โครีน เฟื่องเกษม เก็บความจาก Fred. R. Von Der Mehden, "The Military and Development in Thailand" Journal of Comparative Administration, 2:3 November 1970. ใน จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2 : 3 (เมษายน, 2518) : 32-42.
- ทิว วิชัยชิตะ และ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. บรรณาธิการ. ตำนานมั่งราย เชียงใหม่ เชียงตุง. ปริวรรตโดยสิงห์แก้ว มโนเพชร โดยความร่วมมือของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.
- ธัญญา คันธา. "พ่อหลวงผู้ประเสริฐยิ่งและหลาน" ใน อนุสรณ์ก่อกองงานสถาปนากิจศพพ่อหลวงอินทผรหมชนะ ณ สุสานสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ 2 พฤษภาคม 2536.
- นฤมล ศรีกิจการ. "การทอผ้าเศษ : ศึกษากรณีบ้านน้อย ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่" เอกสารหมายเลข 7 บทความประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ศิลปวัฒนธรรมล้านนาจะอยู่รอดได้อย่างไรในสังคมไทยยุคใหม่ วันที่ 3-5 มิถุนายน 2537.
- ปลาย้อ ชะนนท์. "บทบาทของนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2464-2523. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. ผู้บุกเบิกแห่งเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : เรื่องศิลป์, 2523.
- "เปิดปฐมตระกูลชินวัตร" คู่แข่งธุรกิจ. วันที่ 18-24 กุมภาพันธ์ 2534.
- ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่. รายงานวิจัยเสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยโครงการสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2529.
- พรชัย (นามแฝง) "นางสาวเชียงใหม่" ใน วารสารคนเมือง. 1 : 9 (มีนาคม, 2498) : 156-157.
- พูนพร พูลทาจกร. "การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในเขตลพบุรีหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือหลัง พ.ศ.2464-2484." วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์สาขาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีการศึกษา 2530.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2535.
- วิภาควดาล, พระ. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม. แปลโดย น.ท.หญิงสุมาลี วีระวงศ์. กรุงเทพฯ : กรมแผนที่ทหาร, 2533.

- วิวัฒนาการการแต่งกายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากรจัดพิมพ์
เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525. กรุงเทพฯ : อมรินทร์
การพิมพ์, 2525.
- สมหมาย เปรมจิตต์. รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่. (ภาคปริวรรตที่ 7) ภาควิชา
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518.
- สมหวัง คงประยูร. "ผ้าไหมไทย" ใน การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ล้านนาไทย จากศิลปกรรม
ประติมากรรม เครื่องปั้นดินเผา ผ้าไหมไทยและร่วมเชียงใหม่ โครงการหนังสือส่งเสริมตาม
แนวพระราชดำริ อันดับ 36, พ.ศ.2528.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. เอกสารวิชาการชุดล้านนาคดีศึกษา ลำดับ 2 โครงการ
ข้อเสนอเทศล้านนาคดีศึกษา โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.
- สันกำแพงวันนี้. ข้อมูลบรรยายสรุปของที่ว่าการอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. 2537. (อัดสำเนา).
- เสนาะ อุณาภูล. นโยบายการเงินการคลังและการวางแผนเศรษฐกิจของประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รามินทร์, 2515.
- สุมาลย์ โทมัส "ผ้าถุง : ข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าทอมือในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน"
เอกสารหมายเลข 0102 บทความประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ผ้าไทย : อดีต
ปัจจุบันและอนาคต วันที่ 1-2 กันยายน ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ถนนรัชดาภิเษก ห้วยขวาง กรุงเทพฯ.
- หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเชียง ชินวัตร. (11 ธันวาคม 2526) เชียงใหม่ :
พิทักษ์การพิมพ์. 2526.
- หยาดฝน นามวงศ์พรหม. ผู้รวบรวม. วัดในอำเภอสันกำแพง. (เล่ม 1). ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ
สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ (ม.ป.ป.) (อัดสำเนา).
- อนุสรณ์ศาสตราจารย์ พันเอกพิเศษขุนพล อาสนะจินดา. ณ เมรุชั่วคราว วัดสวนดอกวรวิหาร
จังหวัดเชียงใหม่ เสาที่ 1 กุมภาพันธ์ 2535.
- อานันท์ กาญจนพันธ์ุ. "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคเหนือ (พ.ศ.2420-2500)" เอกสารประกอบ
การประชุมทางวิชาการ เรื่อง เศรษฐกิจภาคเหนือปัจจุบันและอนาคต. จัดโดยภาควิชา
เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับมูลนิธิโตโยตา ณ ห้องประชุมโรงแรมสุริวงศ์
จังหวัดเชียงใหม่ 22-24 กุมภาพันธ์ 2528.
- อิสระ ชาววิเศษ, รต. บันทึกความทรงจำเชียงใหม่กับสงครามโลกครั้งที่สอง. (สงวนลิขสิทธิ์)
(อัดสำเนา).

ภาษาอังกฤษ

Bock, Carl. Temples and Elephants. Singapore : Oxford University Press, 1986.

Hallet, Holt S. A Thousand Miles on An Elephant in The Shan States. Thailand : White Lotus Co.Ltd, 1988.

U.K., ZHC 1/5580 # 1267, ZHC 1/6015 # 1793, ZHC 1/6124 # 2009, ZHC 1/6240 # 2192, ZHC 1/6883 # 3291.

สัมภาษณ์

กิ่งเกษร เพ็ชรกุล, นางสาว. อายุ 38 ปี. ร้านบุญยิ่ง 83 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่. 14 กรกฎาคม 2536.

กิ่งแก้ว ไชยคุปต์, นาง. อายุ 63 ปี. บ้านเพ็ชรกุล 85 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่. 23 กรกฎาคม 2536.

เกรียงศักดิ์ มูลอ้าย, นาย. อายุ 58 ปี. 25/2 หมู่ 11 (บ้านน้อย). ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ 3 มิถุนายน 2536.

เกรียง ไชยวรรณ, นาง. อายุ 59 ปี. 32 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่. 5 มิถุนายน 2536.

คำตัน ไชยชาวงค์, จำลิสตรี. อายุ 72 ปี. 2 หมู่ 14 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่. 25 กรกฎาคม 2536.

คำป้อ พรหมชนะ, นาง. อายุ 78 ปี. 44 หมู่ 6 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่. 18 กรกฎาคม 2536.

เงิน ปัญญารัตน์, นาง. อายุ 71 ปี. 14 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่. 2 มิถุนายน 2536.

จันทร์สม ชินวัตร, นางสาว. อายุ 71 ปี. ร้านชินวัตรพาณิชย์ ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่. 1 สิงหาคม พ.ศ.2536.

- จันทร์หอม ปราโมทย์, นาง. อายุ 68 ปี. 103 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง
จ.เชียงใหม่. วันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ.2536 (ถึงแก่กรรมเมื่อ 5 กันยายน 2537)
- ดี มูลอ้าย, นาง. อายุ 78 ปี. 78 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
14 กันยายน 2537.
- ทอง จันทร์แดง, นาง. อายุ 73 ปี. 38/1 หมู่ 10 บ้านใหม่แม่ป่าซาง กิ่งอำเภอแม่ออน,
14 กันยายน 2537.
- น้ามัย โมทนา, นาง. อายุ 37 ปี. 32 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
30 พฤษภาคม 2536.
- นางบัวคลี่ กันจันะ, นาง. อายุ 63 ปี. 87 บ้านสันกำแพง หมู่ 6 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง
จ.เชียงใหม่. 23 กรกฎาคม 2536.
- บุญยี่ง เพียรกุล, นาง. อายุ 61 ปี ร้านบุญยี่ง 83 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
14 กรกฎาคม 2536.
- บุตร แก้วมูล, นาง. อายุ 67 ปี. 32 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
2 มิถุนายน 2537.
- ปวิณ ปุณศรี, นาย. อายุ 62 ปี 9 ซอยสายลม 1 ถนนพหลโยธิน กรุงเทพฯ. 1 มกราคม 2537.
- เบิ่ง ชันแก้ว, นาง. อายุ 59 ปี. 23/1 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
21 กรกฎาคม 2536.
- ผัน เรืองปัญญา, นาง. อายุ 73 ปี. 46/1 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
2 มิถุนายน 2536.
- พรรณี สุทธินันท์ไชย, นาง. อายุ 59 ปี. 63/1 ถ.เชียงใหม่-สันกำแพง. ต.ท่าศาลา อ.เมือง
จ.เชียงใหม่. 16 มิถุนายน 2537.
- เฟิล ชินวัตร, นางสาว. อายุ 34 ปี. ที่ร้านชินวัตรพาณิชย์ ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง
จ.เชียงใหม่. 1 สิงหาคม 2536.
- ฟอง สุขศรี, นาง. อายุ 92 ปี. 32 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่
12 สิงหาคม 2536.
- ยา หมั่นตุม, นาง. อายุ 80 ปี. 54 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
14 กันยายน 2537.
- รุจิรา สิริพันธ์, นางสาว. อายุ 67 ปี. 44 ซอยอินทามระ 22 ถนนสุทธิสาร กรุงเทพฯ 18
กรกฎาคม 2537 สัมภาษณ์โดย นางศิวาภรณ์ นาคะชัย.

- ลินจง อทิพันธ์, นาง. อายุ 62 ปี. ร้านจินเฮงฮวด 23-25 ถนนช่วงเมรุ อ.เมือง จ.เชียงใหม่.
26 สิงหาคม 2537.
- วงกต จันทรมังกร, นาง. อายุ 42 ปี. ร้านฝ้ายคำ 39/6 ถนนช่วงเมรุ อ.เมือง จ.เชียงใหม่.
26 สิงหาคม 2537.
- วรรณ หมั่นตุม, นาง. อายุ 72 ปี. นาง. อายุ 72 ปี 29 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง
จ.เชียงใหม่. 21 กรกฎาคม 2536.
- สม ยะจา, นาง. อายุ 88 ปี. 52 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่
14 กันยายน 2537.
- สมหวัง คงประยูร, นาย. อายุ 58 ปี. สถาบันราชภัฏ สหวิทยาลัยล้านนา จ.เชียงใหม่.
14 กรกฎาคม 2536.
- สันต์ กันจันะ, นาย. อายุ 71 ปี. 87 หมู่ 6 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
23 กรกฎาคม 2536.
- สินีนากู สมบูรณ์เอนก, นาง. อายุ 37 ปี 98 หมู่ 6 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
18 กรกฎาคม 2536.
- สุนันท์ พรนิมิตร, นาง. อายุ 67 ปี. 98 หมู่ 6 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่
18 กรกฎาคม 2536.
- แสง ปันดี, นาง. อายุ 62 ปี. 22/1 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
2 มิถุนายน 2536.
- ศรี สุขศรี, นาง. อายุ 62 ปี. 30/1 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
2 มิถุนายน 2536.
- หล้า ชาวผ่อง, นาง. อายุ 66 ปี. หัวหน้ากลุ่มทอผ้าบ้านหนองอาบข้าง บ้านหนองอาบข้าง
ต.สบเตี๊ยะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ 5 มิถุนายน 2537.
- อรพรรณ บุญฟู, จำสับเอก. อายุ 75 ปี. 2 หมู่ 14 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่
25 กรกฎาคม 2536.
- อวรณ์ ธีรวัฒน์, นาง. อายุ 75 ปี. 31/16 หมู่ 5 ต.ท่าช้าง อ.เมือง จ.จันทบุรี. 31 ตุลาคม
2536.
- อ้อย โมทะนา, นาง. อายุ 78 ปี. 55 หมู่ 11 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่.
14 กันยายน 2537.

ภาคผนวก ก.

ธุรกิจของกลุ่มตระกูลชินวัตร

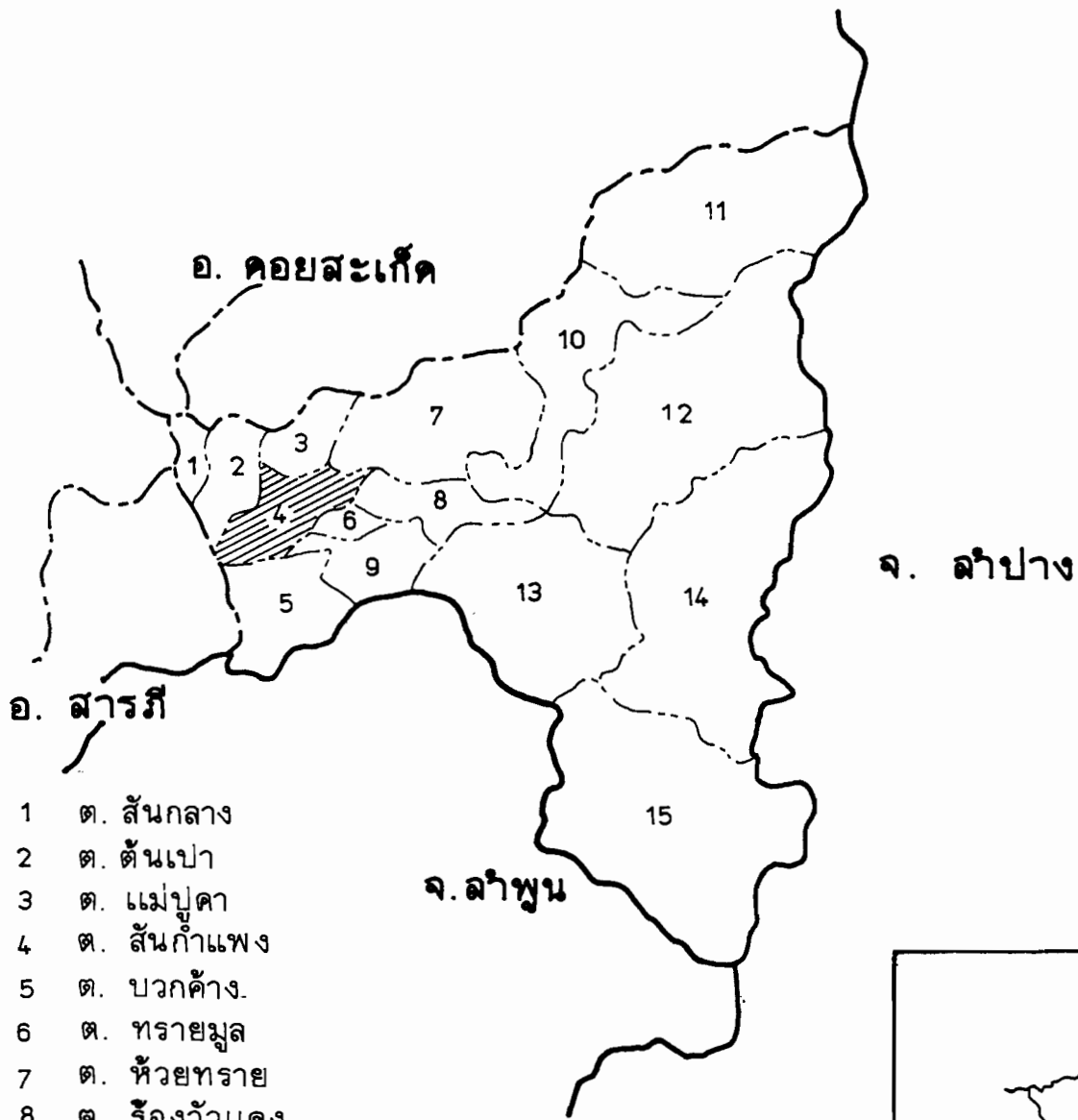
(12 พี่น้องตระกูลชินวัตร)

1. นางเข็มทอง โอสถาปนุ์ (เกิด พ.ศ.2454) เจ้าของห้าง ท.ชินวัตรไหมไทย และเจ้าของโรงงานทอผ้า ชะนะวัตรไหมไทย กรุงเทพฯ.
2. พันเอกพิเศษศักดิ์ ชินวัตร (เกิด พ.ศ.2458) ข้าราชการบำนาญสังกัดจังหวัดทหารบก เชียงใหม่.
3. นายสม ชินวัตร (เกิด พ.ศ.2460) ทำการค้าขาย มีโรงงานอุตสาหกรรมทำหมวก และธุรกิจการขนส่ง
4. นายเลิศ ชินวัตร (เกิด พ.ศ.2462) อดีต ส.ส. เชียงใหม่ ค้าขายและอุตสาหกรรมการเกษตร (บุตรชายคนหนึ่งของนายเลิศ คือ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ผู้ได้รับฉายาว่าเป็นเจ้าพ่อวงการสื่อสารโทรคมนาคมของเมืองไทย)
5. นายสุเจตน์ ชินวัตร (เกิด พ.ศ.2464) สำเร็จวิศวกรรมศาสตร์บัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อดีตเทศมนตรีนครเชียงใหม่ ค้าขายและรับเหมาก่อสร้าง
6. นางสาวจันทร์สม ชินวัตร (เกิด พ.ศ.2466) ค้าขาย เจ้าของโรงงานทอผ้าไหมชินวัตรพาณิชย์ และเจ้าของบริษัทเชียงใหม่แอนด์คราฟท์ สันกำแพง เชียงใหม่
7. นางสมจิตร ทิรัญฤกษ์ (เกิด พ.ศ.2470) เจ้าของโรงงาน ส.ชินวัตรไหมไทย
8. นางเกววัลย์ หอมขจร (เกิด พ.ศ.2471) เจ้าของร้าน วี ชินวัตร สันกำแพง
9. นายสุรพันธ์ ชินวัตร (เกิด พ.ศ.2474) ผู้จัดการห้างหุ้นส่วนจำกัด ท.ชินวัตรไหมไทย และโรงงานทอผ้าชะนะวัตรไหมไทย สำเร็จการศึกษาการย้อมสีและพิมพ์ผ้าจากประเทศเยอรมัน อดีต ส.ส. เชียงใหม่
10. นายบุญรอด ชินวัตร (เกิด พ.ศ.2477) สำเร็จการศึกษาจากประเทศญี่ปุ่น แผนกช่างเครื่องยนต์ ควบคุมโรงงานทอผ้าชะนะวัตรไหมไทย บางนา สมุทรปราการ
11. นางวิไล คงประยูร (เกิด พ.ศ.2479) สำเร็จการศึกษา กศ.บ. เจ้าของร้านชินวัตรเทรตติ้ง และชินวัตรดีไซน์ เชียงใหม่

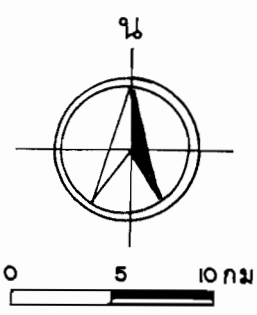
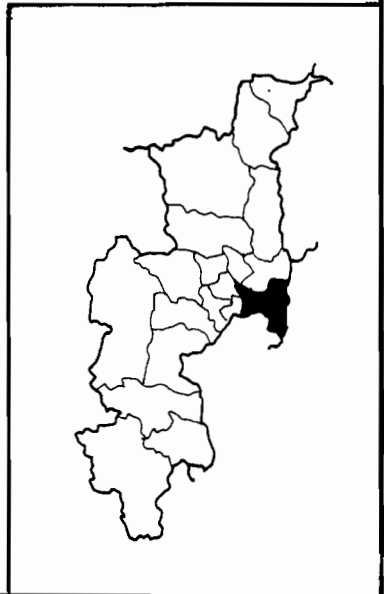
12. นางทองสุกข์ โครชาติเยร์ (เกิด พ.ศ.2482) สำเร็จบริหารธุรกิจจากประเทศฝรั่งเศส เจ้าของห้างหุ้นส่วนแพชั่นเฮาส์ ผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปส่งออกต่างประเทศ และห้างหุ้นส่วนทองสุกข์ ชินวัตร กรุงเทพฯ

นอกจากกิจการต่าง ๆ ที่มีมานานแล้ว ปัจจุบันกิจการของกลุ่มชินวัตรขยายตัวสู่ธุรกิจที่ดิน มีการตั้งบริษัทเชียงใหม่ คริก แอนด์ ยิลล์ คันทรีคลับ จำกัด ดำเนินการโดยนายสุรพันธ์ ชินวัตร และยังมีชินวัตรไหมไทยที่พื้ทยาและภูเก็ต ของนายเลิศ

ที่มา หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเชียง ชินวัตร. เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ.2526. และ "เปิดปฐมตระกูลชินวัตร" จาก หนังสือคู่แข่งธุรกิจ วันที่ 18-24 กุมภาพันธ์ 2534.

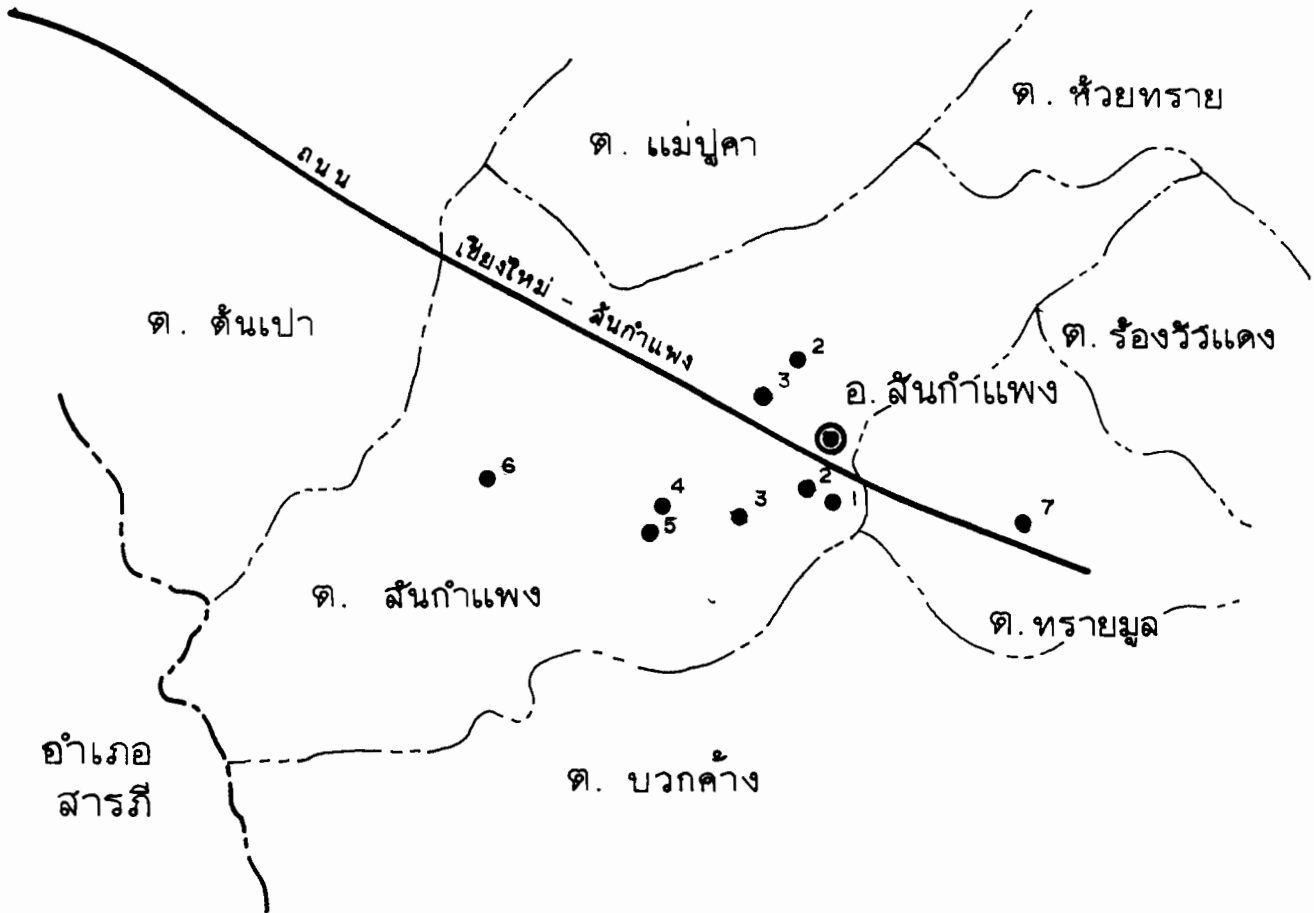
- 1 ต. สันกลาง
- 2 ต. ตันเปา
- 3 ต. แม่ปูดา
- 4 ต. สันกำแพง
- 5 ต. บวกค่าง
- 6 ต. ทรายมูล
- 7 ต. ห้วยทราย
- 8 ต. ร้องวัวแดง
- 9 ต. แซ่ซ้าง
- 10 ต. บ้านสหกรณ์
- 11 ต. ห้วยแก้ว
- 12 ต. ออนเหนือ
- 13 ต. ออนใต้
- 14 ต. ทาเหนือ
- 15 ต. แม่ทา

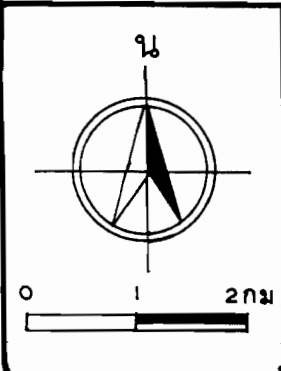
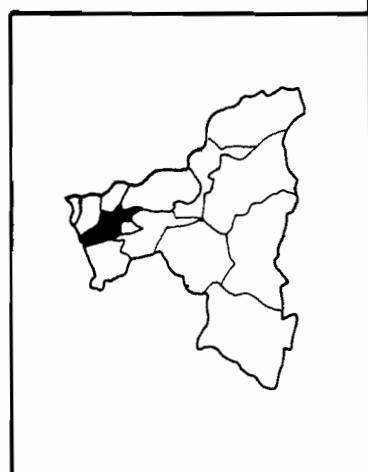
คำอธิบายสัญลักษณ์

	จังหวัด		อำเภอสันกำแพง
	อำเภอ		ตำบลสันกำแพง
	ตำบล		

แผนที่ 1 ที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

- 1 บ้านกาด (หมู่ที่ 7)
- 2 บ้านสันเหนือ (หมู่ที่ 5, 6)
- 3 บ้านสันใต้ (หมู่ที่ 8, 9)
- 4 บ้านน้อย (หมู่ที่ 11)
- 5 บ้านออน (หมู่ที่ 14)
- 6 บ้านสันต้นบง (หมู่ที่ 12)
- 7 บ้านสันโค้ง (หมู่ที่ 4)

คำอธิบายสัญลักษณ์

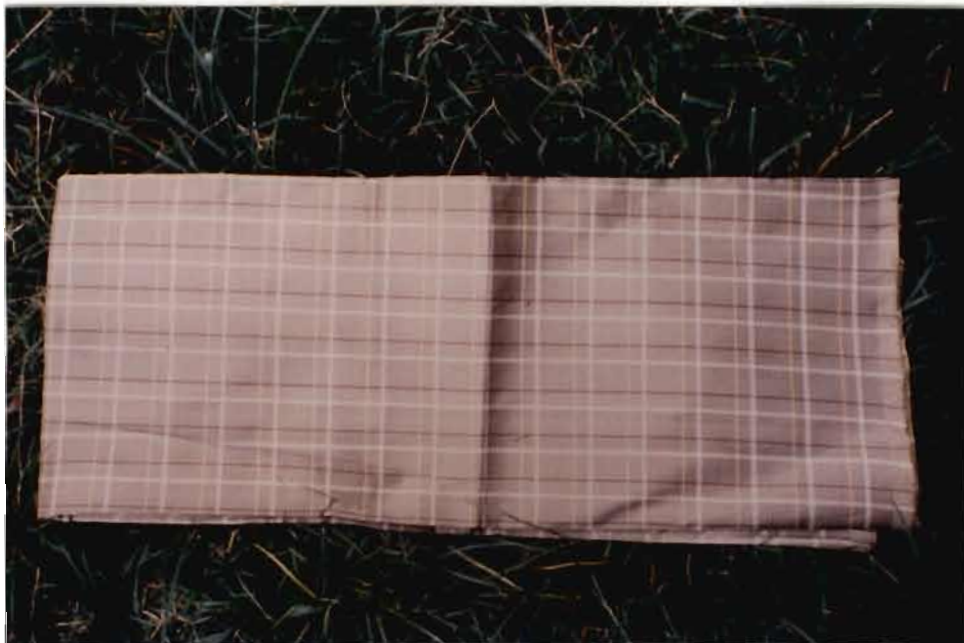
- ถนน
- - - - - อําเภอ
- - - - - ตำบล
- หมู่บ้าน
- ตำบลสันกำแพง

แผนที่ 2 เครื่องข่ายหมู่บ้านที่ทอผ้าไหมร่วมกับบ้านกาด ตำบลสันกำแพง อําเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2453 - 2478

ภาคผนวก ค

ภาพประกอบ

ภาพที่นำมาประกอบเป็นตัวอย่างผ้าไหมสีน้ำตาลแกมเขียวที่ทอด้วยกี่พื้นเมืองเมื่อประมาณ 50-60 ปีมาแล้ว (พ.ศ.2477-2487) ที่ยังคงทอดมาถึงปัจจุบัน

1. ผ้าโสร่ง ลายตาหมากรุก
เจ้าของผ้า : แม่หลวงคำป้อ พรหมชนะ

2. ชินไหมลายขวางแบบสีน้ำแกง
เจ้าของผ้า : แม่หลวงคำบัว พรหมชนะ

3. ชินไหม

เจ้าของผ้า : อาจารย์เครือมาศ วุฒิการณ์

4. ชินไหม

เจ้าของผ้า : อาจารย์เครือข่ายศาสตร์ วุฒิการณ์

5. ซีนไหม

เจ้าของผ้า : อาจารย์เครือมาศ วุฒิการณ์

6. ชินไหม

เจ้าของผ้า : อาจารย์เครือมาศ วุฒิการณ์

7. สีนไหมลายขกหลาย (อายุประมาณ 40-50 ปี)
เจ้าของผ้า : คุณสุนันท์ พรนิมิตร